

**YENİ YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA
ÇOCUK İŞÇİLİK: DENİZLİ ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı**

Emin BOYACI

Danışman: Prof. Dr. Gönül İÇLİ

**Haziran 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Emin BOYACI

ÖN SÖZ

Öncelikle hazırlamış olduğum çalışmanın tüm aşamalarında beni sahip olduğu deneyim ve tecrübeleri ile yönlendiren ve destekleyen değerli danışmanım Prof. Dr. Gönül İÇLİ'ye gönülden teşekkür ederim. Yüksek lisans öğrenimim boyunca sosyolojik anlamda birçok edininim sağladığım başta Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN ve Prof. Dr. Güney ÇEĞİN olmak üzere tüm Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerine teşekkür ederim. Akabinde, lisans öğrenim sürecinde yoksulluk ve çocuk işçilik odaklı konulara beni teşvik eden ve destekleyen Doç. Dr. Elife KART'a ve sosyolojik birikimi, tecrübesi ve anlayışı ile desteğini hep hissettiğim Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ'ye teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı, tüm yaşamım boyunca her koşulda desteğini ve sevgisini derinden hissettiğim babam Tünay BOYACI'ya ve aileme ithaf ediyorum. Bu zorlu süreçte bana gösterdiği hoşgörü ve sağladığı motivasyon için Hakkı Yiğit AKCAN'a teşekkürlerimi sunar, akademik anlamda çok iyi yerlere gelmesini temenni ederim.

ÖZET

YENİ YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA ÇOCUK İŞÇİLİK: DENİZLİ ÖRNEĞİ

BOYACI, Emin
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gönül İÇLİ
Haziran 2022, xi+125 Sayfa

Bu tez, yeni yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın çocuk işçilikle nasıl bir bağlantısı olduğunu ortaya çıkarma amacıyla oluşturulmuştur. Bu çerçevede, hem günümüz hem de geleceğimiz açısından büyük bir sorun teşkil eden çocuk işçiliği üzerine niteliksel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Denizli kent merkezinde yürütülen çalışmada, örgün eğitime devam etmeyen ve kayıt dışı bir şekilde çalışan 40 çocuk işçiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çocuk işçilerin ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri; çocuk işçilerin demografik özellikleri, eğitim durumları, eğitime bakışları, çalışma şartları, sosyal dışlanmaya dair tecrübeleri, fiziksel şiddet tecrübeleri ve gözlemleri, suç konusundaki tecrübe ve gözlemleri, zararlı alışkanlıkları, sosyalleşme ve boş zaman faaliyetleri ile gelecek beklentileri ifade edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, konuyla alakalı olan kuramsal ve kavramsal çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği teorik olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, yapılan saha araştırmasının kapsam ve metodolojisine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise, araştırmanın bulguları ifade edilmiş, kuramsal ve kavramsal çerçeve göz önünde bulundurularak çatışmacı perspektifle yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda, örneklemimiz özelindeki örgün eğitime devam etmeyen ve kayıt dışı olarak çalışan çocuk işçilerin, yeni yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın riskleri ile karşı karşıya oldukları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk İşçilik, Yeni Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Denizli

ABSTRACT

THE CHILD LABOUR IN THE CONTEXT OF NEW POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION: THE SAMPLE OF DENİZLİ

BOYACI, Emin

Master Thesis

Sociology Department

Sociology Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Gönül İÇLİ

June 2022, xi+125 Pages

This thesis was formed to find out the connection between the child labour and the new poverty and social exclusion. Within this scape, in terms of both today and future, a qualitative study about the child labour that constitutes a big problem, was carried out. In the study which was handled in city center in Denizli, the interviews were verified deeply with the forty child workers who don't continue to formal training and work unrecorded. It was tried to be expressed that the socio-economic features of families of child workers, the demographic features of child workers, educational backgrounds of child workers, the points of view about education, working conditions, the experiences of social exclusion, the experiences and observations about physical violence, the experiences and observations about the crime, the bad habits, socialising and the free time activities. And also, the future expectations.

This research has four parts. In the first part, a theoretical and conceptional frame was drawn about this topic. In the second part, child poverty and child labour was dealt with theoretically. In the third part, it was included the extent and the methodology of the field research. In the fourth and final part, it was expressed the findings of research and it was interpreted with the opposite perspective taking into the consideration with the theoretical and conceptional frame. In the consequence of the research, it was revealed that the child workers on this specific sample, are faced with the risks of the new poverty and social exclusion.

Keywords : Child Labour, New Poverty, Social Exclusion, Denizli

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi.....	4
1.1.1. Bir Kavram Olarak Yoksulluk	4
1.1.2. Yoksulluk Türleri.....	7
1.1.2.1. İnsani Yoksulluk ve Gelir Yoksulluğu.....	7
1.1.2.2. Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk.....	8
1.1.2.3. Öznel Yoksulluk ve Nesnel Yoksulluk.....	9
1.1.2.4. Kırsal Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluk.....	10
1.1.2.5. Kronik Yoksulluk ve Geçici Yoksulluk.....	11
1.1.2.6. Karma Yoksulluk.....	12
1.1.2.7. Sosyal İmkanlar Yoksulluğu	12
1.1.2.8. Ultra Yoksulluk.....	13
1.1.2.9. Nöbetleşe Yoksulluk.....	13
1.1.2.10. Yeni Yoksulluk.....	13
1.1.2.11. Kadın Yoksulluğu.....	14
1.1.2.12. Çocuk Yoksulluğu.....	14
1.1.2.13. Çalışan Yoksulluğu.....	15
1.1.3. Yoksulluğu Etkileyen Faktörler.....	15
1.1.3.1. Demografik Unsurlar.....	16
1.1.3.2. Eğitim	17
1.1.3.3. Sağlık.....	17
1.1.3.4. Göç.....	18
1.1.3.5. Gelir Dağılımı.....	18
1.1.3.6. İşgücü Piyasaları.....	19
1.1.3.7. Ayrımcılık	19
1.1.3.8. Dışsal ve Bireysel Etmenler.....	20
1.1.4. Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma ve Türleri.....	21
1.1.5. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi.....	24
1.1.6. Küreselleşme ve Neoliberalizmin Yoksulluğa Etkisi.....	25
1.1.6.1. Türkiye’de Neoliberal Politikalar ile Değişen Yoksulluk Görünümü.....	28
1.2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi.....	30
1.2.1. Yoksulluk Problemine İlişkin Sosyolojik Yaklaşımlar.....	31
1.2.1.1. Çatışmacı Yaklaşım.....	31
1.2.1.2. İşlevselci Yaklaşım.....	32
1.2.1.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım.....	33
1.2.1.4. Feminist Yaklaşım.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

2.1. Çocuk Yoksulluğu.....	36
2.1.1. Yoksulluğun Çocuk Üzerindeki Etkileri	38
2.1.1.1. Fiziksel Etkiler.....	39
2.1.1.2. Psiko-Sosyal Etkiler.....	40
2.2. Çocuk İşçiliği.....	41
2.2.1. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri.....	44
2.2.1.1. Yoksulluk ve Beraberindeki Nedenler.....	44
2.2.1.2. Geleneksel Bakış Açısı ve Ayrımcılık.....	45
2.2.1.3. İşverenlerin Çocuk İşgücü Talebi.....	46
2.2.1.4. Diğer Yapısal Nedenler.....	46
2.2.2. Çocuk İşçiliğinin Sonuçları.....	47
2.3. Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Çocuk İşçiliği ile İlişkisi.....	48
2.4. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yöntemleri.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	55
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	57
3.3. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Tekniği.....	57
3.4. Araştırmanın Modeli ve Aşamaları.....	58
3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler.....	58
3.6. Araştırmanın Sosyolojik Yaklaşımı.....	59
3.7. Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi ve Analiz Süreci.....	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Çocuk İşçilerin Demografik Özellikleri.....	60
4.1.1. Çocuk İşçilerin Cinsiyet Dağılımları.....	60
4.1.2. Çocuk İşçilerin Yaşları.....	61
4.1.3. Çocuk İşçilerin Doğum Yerleri.....	61
4.1.4. Çocuk İşçilerin Meslekleri.....	62
4.2. Çocuk İşçilerin Ailelerinin Sosyo-ekonomik Özellikleri.....	63
4.2.1. Çocuk İşçilerin Aile Türleri ve Özellikleri.....	63
4.2.2. Çocuk İşçilerin Hane Gelir Miktarı ve Hane Halkı Büyüklüğü.....	65
4.2.3. Çocuk İşçilere Göre Ailelerinin Ekonomik Durumları.....	66
4.2.4. Çocuk İşçilerin Ailelerinin Borçluluk Durumları.....	67
4.2.5. Çocuk İşçilerin Annelerinin Meslekleri.....	67
4.2.6. Çocuk İşçilerin Babalarının Meslekleri.....	68
4.2.7. Çocuk İşçilerin Annelerinin Eğitim Durumu.....	69
4.2.8. Çocuk İşçilerin Babalarının Eğitim Durumu.....	70

4.2.9. Çocuk İşçilerin Oturdıkları Mahalleler.....	71
4.2.10. Çocuk İşçilerin Oturdıkları Konutun Mülkiyeti.....	72
4.2.11. Kirada Oturan Çocuk İşçilerin Konut Kiraları.....	72
4.2.12. Çocuk İşçilerin Oturdıkları Konutların Oda Sayısı.....	73
4.3. Çocuk İşçilerin Eğitim Özellikleri.....	73
4.3.1. Çocuk İşçilerin En Son Mezun Oldukları Öğrenim Seviyesi.....	73
4.3.2. Çocuk İşçilerin Halihazırdaki Eğitim Durumları.....	74
4.3.3. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitimi Bırakma Zamanları.....	75
4.3.4. Çocuk İşçilere Göre Örgün Eğitimi Bırakmalarındaki Öncelikli Sebepler...75	
4.3.5. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitimi Bırakmalarında Ailelerinin Yaklaşımı.....77	
4.3.6. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitime Devam Etme Konusundaki Düşünceleri.....77	
4.4. Çocuk İşçilerin Çalışma Şartları ve Çalışma Yaşamları.....	78
4.4.1. Çocuk İşçilerin Çalışma Süreleri.....	78
4.4.2. Çocuk İşçilerin Maaş Düzeyleri.....	80
4.4.3. Çocuk İşçilerin Çalışma Hayatında Bulunma Süreleri.....	81
4.4.4. Çocuk İşçilerin Önceki İş Deneyimlerinin Mevcudiyeti.....	81
4.4.5. Çocuk İşçilerin Çalışma Ortamları.....	82
4.4.6. Çocuk İşçilerin İş Bulma ya da İşe Başlama Aracıları.....	83
4.4.7. Çocuk İşçilere Göre Çalışma Sebepleri.....	84
4.4.8. Çocuk İşçilerin İşverenleri ile İlişkileri.....	84
4.4.9. Çocuk İşçilerin İş Arkadaşları ile İlişkileri.....	85
4.4.10. Çocuk İşçilerin Müşterilerle İlişkileri.....	86
4.5. Çocuk İşçilerin Fiziksel Şiddet ve Suç Konusundaki Deneyim ve Gözlemleri...86	
4.5.1. Çocuk İşçilerin Çalışma Yaşamındaki Fiziksel Şiddet Tecrübeleri.....	87
4.5.2. Çocuk İşçilerin Aile Yaşamındaki Fiziksel Şiddet Tecrübeleri.....	88
4.5.3. Çocuk İşçilerin Birine Fiziksel Şiddet Uygulama Durumları.....	90
4.5.4. Çocuk İşçilerin Suç Konusundaki Tecrübeleri ve Gözlemleri.....	91
4.5.5. Çocuk İşçilerin Kendilerini Koruma Pratikleri.....	93
4.6. Çocuk İşçilerin Kötü Alışkanlık Durumları.....	95
4.7. Çocuk İşçilerin Sosyal Dışlanma Tecrübeleri	97
4.8. Çocuk İşçilerin Elde Ettikleri Gelirleri Harcama Biçimleri.....	100
4.9. Çocuk İşçilerin Sosyalleşme ve Boş Zaman Faaliyetleri.....	101
4.10. Çocuk İşçilerin Gelecek Planları.....	105
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	107
KAYNAKLAR	117
EKLER.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	125

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Yoksulluğun Çocuk Sağlığına Olan Etkileri.....	39
Şekil 2. 2019 Çocuk İşgücü Anketi.....	43

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Çocuk İşçilerin Cinsiyet Dağılımları.....	60
Tablo 2. Çocuk İşçilerin Yaş Dağılımları.....	61
Tablo 3. Çocuk İşçilerin Doğum Yerleri.....	61
Tablo 4. Çocuk İşçilerin Meslekleri.....	62
Tablo 5. Çocuk İşçilerin Anne ve Babalarının Birliktelik Durumu.....	63
Tablo 6. Çocuk İşçilerin Kardeşi Sayısı.....	64
Tablo 7. Çocuk İşçilerin Kardeşlerinin Aileye Maddi Destek Olma Durumları.....	64
Tablo 8. Çocuk İşçilerin Hanelerine Giren Toplam Gelir Miktarları.....	65
Tablo 9. Çocuk İşçilerin Hanehalkı Büyüklüğü.....	66
Tablo 10. Çocuk İşçilere Göre Hanelerine Giren Gelirin Yeterliliği.....	66
Tablo 11. Çocuk İşçilerin Ailelerinin Borçluluk Durumu.....	67
Tablo 12. Çocuk İşçilerin Annelerinin Meslekleri.....	67
Tablo 13. Çocuk İşçilerin Babalarının Meslekleri.....	68
Tablo 14. Çocuk İşçilerin Annelerinin Eğitim Durumu.....	69
Tablo 15. Çocuk İşçilerin Babalarının Eğitim Durumu.....	70
Tablo 16. Çocuk İşçilerin Oturdukları Mahalleler.....	71
Tablo 17. Çocuk İşçilerin Oturdukları Konutların Mülkiyeti.....	72
Tablo 18. Kirada Oturan Çocuk İşçilerin Konut Kiraları.....	72
Tablo 19. Çocuk İşçilerin Oturdukları Konutların Oda Sayısı.....	73
Tablo 20. Çocuk İşçilerin En Son Mezun Oldukları Öğrenim Seviyesi.....	73
Tablo 21. Çocuk İşçilerin Halihazırdaki Eğitim Durumları.....	74
Tablo 22. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitimi Bırakma Zamanları.....	75
Tablo 23. Çocuk İşçilere Göre Örgün Eğitimi Bırakmalarındaki Öncelikli Sebepler.....	75
Tablo 24. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitimi Bırakmalarında Ailelerinin Yaklaşımı.....	77
Tablo 25. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitime Devam Etmek İsteyip İstemediklerinin Verileri.....	77
Tablo 26. Çocuk İşçilerin Haftalık Toplam Çalışma Günleri.....	78
Tablo 27. Çocuk İşçilerin Haftalık Toplam Çalışma Saatleri.....	79
Tablo 28. Çocuk İşçilerin Maaş Düzeyleri.....	80
Tablo 29. Çocuk İşçilerin Çalışma Hayatında Bulunma Süreleri.....	81
Tablo 30. Çocuk İşçilerin Daha Önceki Çalışma Tecrübelerinin Mevcudiyeti.....	81
Tablo 31. Çocuk İşçilerin Maaşını Almada Sıkıntı Yaşayıp Yaşamama Durumu.....	82
Tablo 32. Çocuk İşçilerin Çalışma Ortamları Hakkındaki Öncelikli Düşünceleri.....	82

Tablo 33. Çocuk İşçilerin İş Bulma/İşe Başlama Vasıtaları.....	83
Tablo 34. Çocuk İşçilere Göre Bir İşte Çalışmalarındaki Öncelikli Sebep.....	84
Tablo 35. Çocuk İşçilerin İşverenlerinin Onlara Karşı Davranışları Hakkındaki Düşünceleri.....	84
Tablo 36. Çocuk İşçilerin İş Arkadaşlarının Onlara Karşı Davranışları Hakkındaki Düşünceleri.....	85
Tablo 37 Çocuk İşçilerin Müşterilerinin Onlara Karşı Davranışları Hakkındaki Düşünceleri.....	86
Tablo 38. Çocuk İşçilerin Çalışma Yaşamında Fiziksel Şiddete Maruz Kalıp Kalmama Durumu.....	87
Tablo 39. Çocuk İşçilerin Ailesinde Fiziksel Şiddete Maruz Kalıp Kalmama Durumu.....	88
Tablo 40. Çocuk İşçilerin Herhangi Birine Fiziksel Şiddet Uygulayıp Uygulamadıklarının Verileri.....	90
Tablo 41. Fiziksel Şiddet Uygulayan Çocuk İşçilerin Fiziksel Şiddeti Çoğunlukla Kime Uyguladıklarının Verileri.....	91
Tablo 42. Çocuk İşçilerin Yaşadıkları Mahallelerin Tehlikeli Olup Olmadığı Hakkındaki Düşünceleri.....	91
Tablo 43. Tehlikeli Mahallelerde Yaşadıklarını Düşünen Çocukların Mahallelerinde Herhangi Bir Suça Şahit Olup Olmadıklarının Verileri.....	91
Tablo 44. Çocuk İşçilerin Tehlike Durumunda İlk Yardım İsteyecekleri Kişiler/Kurumlar....	93
Tablo 45. Çocuk İşçilerin Delici ve Kesici Alet Taşıma Durumları.....	93
Tablo 46. Delici ve Kesici Alet Taşıyan Çocuk İşçilerin Bu Aletleri Kullanıp Kullanmama Durumu.....	94
Tablo 47. Çocuk İşçilerin Sigara Alışkanlığı Durumu.....	96
Tablo 48. Çocuk İşçilerin Alkol Alışkanlığı Durumu.....	96
Tablo 49. Çocuk İşçilerin Uyuşturucu Madde Kullanım Durumu.....	96
Tablo 50. Çocuk İşçilerin Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalıp Kalmadıkları Hakkındaki Düşünceleri.....	97
Tablo 51. Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalan Çocuk İşçilerin Çoğunlukla Hangi Sosyal Dışlanma Türüne Maruz Kaldıkları	98
Tablo 52. Çocuk İşçilerin Kazandıkları Gelirleri Kendileri İçin Kullanıp Kullanmadıklarının Verileri.....	100
Tablo 53. Gelirlerinin Hepsini ya da Bir Miktarını Kendileri Alan Çocuk İşçilerin Gelirlerini Öncelikli Olarak Nasıl Harcadıklarının Verileri.....	101

Tablo 54. Çocuk İşçilerin Öncelikli Boş Zaman Faaliyetleri.....	101
Tablo 55. Çocuk İşçilerin Arkadaşları ile Görüşme Sıklıkları.....	103
Tablo 56. Çocuk İşçilerin Sinema/Tiyatro/Konser Aktivitelerine Katılma Verileri.....	104
Tablo 57. Sinema/Tiyatro/Konser Aktivitelerine Katılan Çocuk İşçilerin Bu Aktivitelere Katılma Sıklığı.....	104
Tablo 58. Çocuk İşçilerin Yakın Gelecek Planları.....	105

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DFID	Uluslararası Kalkınma Departmanı
EFA	Herkes İçin Eğitim
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
IPEC	Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı
KKP	Kırsal Kalkınma Planı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Acil Yardım Fonu
WB	Dünya Bankası
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
Vb	Ve Benzeri
Vd	Ve Diğerleri

GİRİŞ

Çocuğun çalıştırılmasını tarihin her döneminde görmek mümkünken, çocuk işçiliğinin Sanayi Devrimi ile eş zamanlı olarak kavramsal bir zemine oturması söz konusudur. Bu dönemde, başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde de birçok çocuk, işverenler tarafından yaşlarına ve gelişimlerine uygun olmayan ağır işlerde yetişkinlere kıyasla daha fazla kar getirdikleri gerekçesiyle çalıştırılmış, emek sömürüsüne maruz kalmıştır. Günümüze gelene kadar ise çocuk işçiliği toplumlara göre farklı anlamlar ifade eden bir yapıya bürünmüştür. Uluslararası kuruluşların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine yönelik yayınlamış olduğu sözleşmelere dahi uyum küresel ölçekte sağlanamamıştır. Hala daha geleneksel anlayışları çerçevesinden çocuk işçiliğine bakan toplumlar mevcuttur. Öte yandan, küreselleşmenin ve yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikalarının, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde oluşturduğu aile yapısındaki değişim, daha sert hissedilen geçim zorluğu, işsizlik ve çeşitli kentleşme problemleri çocuk işçiliği sorununa farklı bir boyut kazandırmıştır. Yeni yoksulluk gerekçesiyle ailelerin bağımlı nüfus olarak tanımlanan çocukları da emek piyasasına sokması ve kısa vadede aile geçimine sağlanan küçük katkıların, uzun vadede toplumsal ve bireysel anlamda büyük sorunlara dönüşmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik kaygıların yanı sıra çocuğun yetişkinliğe ulaşmadan çalışma yaşamına sokulması ya da meslek öğrenmesi için çalıştırılması gibi geleneksel anlayış etkileri de mevcuttur.

Çocuk işçiliği disiplinlerarası özellikte bir sorundur. Ekonomik, politik, psiko-sosyal ve kültürel temeller üzerindedir. Sosyoloji, psikoloji, ekonomi gibi birçok alanda bu konu üzerine eğilinmektedir. Çocukların eğitim alarak kendilerini geliştirmeleri, yaşlarına ve gelişimlerine uygun, risk teşkil etmeyen ortamlarda bulunmaları, sosyalleşmeleri ve yeterli boş zamana sahip olmaları gerekirken; tehlikeli ve sağlıksız ortamlarda kayıt dışı olarak çalıştırılmaları, örgün eğitimi bırakmaları, düşük ücretler karşılığında harcadıkları uzun çalışma saatleri sonucunda sosyalleşecek enerjilerinin ya da boş zamanlarının kalmaması, şiddet ve suç ile yakınlaşmaları, tüketim toplumunda yeterince tüketememeleri gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar, yoksulluğun ve çocuk işçiliğinin sonraki nesillere aktarılmasını ve yapabilirlikten yoksun olarak çocukluk geçiren bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalmalarını kolaylaştırmaktadır.

Çalışmamızda, çocuk işçiliğinin yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma ile olan ilişkisi, Denizli kent merkezinde kayıt dışı olarak çalışan ve örgün eğitimi bırakmış çocuk işçiler ile yapılan derinlemesine görüşmelerin yer aldığı saha çalışması üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasının ilk bölümünde, araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilmiştir. Yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın türleri ve tanımlamalarına yer verilerek aralarındaki ilişki ifade edilmiştir. Ayrıca küreselleşme ve neoliberalizmin yoksulluğa olan etkisi, Türkiye’de neoliberal politikalar ile değişen yoksulluk görünümü gibi konulara değinilerek yeni yoksulluğun Türkiye’deki gelişimi açıklanmıştır. Birinci bölümün sonunda da yoksulluk problemine ilişkin sosyolojik yaklaşımlar ifade edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğine odaklanılmıştır. Bu çerçevede yoksulluğun çocuk üzerindeki etkileri ile çocuk işçiliğinin nedenlerine ve sonuçlarına değinilmiştir. Son olarak da, yeni yoksulluk ve sosyal dışlanmanın çocuk işçiliği ile ilişkisi açıklanmış ve çocuk işçilik ile mücadele yöntemlerine kısaca değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, kapsam ve metodoloji özelinde araştırmanın konusu, amacı, önemi, evreni, örnekleme, yöntemi, veri toplama tekniği, modeli, aşamaları, sınırlılıkları, güçlükleri, yaklaşımı, değerlendirmesi ve analizi hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü yani son bölümünde ise, saha araştırmasının bulguları kuramsal çerçevede yorumlanmıştır. Çocuk işçilerin demografik özellikleri, ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri, çocuk işçilerin eğitim özellikleri, çalışma şartları ve çalışma yaşamları, şiddet ve suç tecrübeleri ile gözlemleri, kötü alışkanlık durumları, sosyal dışlanma tecrübeleri, tüketim özellikleri, sosyalleşme şekilleri, boş zaman faaliyetleri ve gelecek planları ifade edilmiştir.

Son olarak da, elde edilen bulgular hakkında sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çerçevede, çocuk işçilerin yeni yoksulluk ve sosyal dışlanmanın etkilerine ne derece maruz kaldıkları, bu sorunların çocuk işçilerin

yaşamlarını nasıl etkilediği ve yaşamlarının ilerleyen kısımlarında nasıl riskler oluşturabileceği ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Bu bölümde yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları açıklanarak, yoksulluğun küreselleşme ve neoliberalizm ile ilişkisi ortaya konacaktır. Ayrıca yoksulluk ve sosyal dışlanmanın türleri ile kavramsal gelişimleri ifade edilecektir.

1.1.1. Bir Kavram Olarak Yoksulluk

Yoksulluk (poverty) insanlık tarihi boyunca süregelen bir olgudur ve her zaman toplumları ilgilendiren bir sorun niteliği taşımıştır. Kaynakların eşitsiz dağılımı sonucunda, varıl ile yoksul ayrımı ortaya çıkmış, akabinde de geçmişten günümüze yoksulluk görünüşleri ve bireylerin birbirleri üzerindeki sömürü ilişkileri çeşitli değişimler göstermiştir. Görünümü ve pratikleri değişmiş olsa da yoksulluk, hala küresel ölçekteki temel toplumsal sorunlar arasında yer almaktadır ve giderek derinleşmektedir. Yoksulluğun kavramsallaştırılması ve kimin yoksul olduğunun ölçütlerinin belirlenmesine yönelik girişimler bazı kaynaklarda on sekizinci yüzyıla kadar dayandırılmasına rağmen, bilimsel olarak ilk yoksulluk kavramsallaştırması, 1901 yılında İngiliz Seebom Rowntree tarafından yapılmaktadır. Rowntree yoksulluğu: Bireylerin toplam gelirlerinin; yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak tanımlamıştır (Özcan, 2016: 295). Krishan Kumar vd. ise yoksulluk kavramını ekonomik olarak değerlendirmekte ve kişi ya da hanelerin, gelir veya tüketim harcamalarını esas alarak yoksul olup olmadıklarının ölçülebildiğini ifade etmektedirler (Kumar vd. 1996: 55). Manuel Castells'in yoksulluk tanımına baktığımızda, yine yoksulluğun ekonomik boyutta açıklandığı ifade edilebilir. Ayrıca yoksulluk göstergelerinin standardının devlet ve resmi kurumlarca belirlendiği ve yoksulluğu da bu standartların aşağısında kalma olarak açıklaması söz konusudur (Castells, 2013: 93). Gordon Marshall'a göre ise yoksulluk genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun olma hali olarak ifade edilmektedir ve Marshall yoksulluğun ekonomik boyutunun yanı sıra kültürel boyutuna da dikkat çekmiştir (Marshall, 1999: 825'den akt. Karaman, 2019: 46). Öte yandan yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan biyolojik ihtiyaçların beraberinde, temel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişebilme, giyinme ve barınma

gibi ihtiyaçları da yoksulluk kavramına dahil eden yaklaşımlar da söz konusudur (Özcan, 2016: 295). Amartya Sen'in yoksulluk üzerine yaklaşımı ise literatürde önemli bir yer edinmiştir ve Sen yoksulluğu gelir yetersizliğinden çok "kapasite" yetersizliği olarak açıklanmaktadır (Sen, 1983: 160). Bu sebeple, yoksulluğun kavramsallaştırılması noktasında bir metaya sahip olmak ya da olmamak doğru ve yeterli bir ölçüt değildir. Bu sahiplik, bireyin söz konusu olan meta ile ne yapabileceği konusunda net bir fikir verememektedir. Peter Townsend'e göre ise yoksulluk, dinamik bir kavramdır. Toplumun kendisi sürekli olarak değişmekte ve o toplumdaki bireylere yeni yükümlülükler getirmektedir (Townsend, 1962: 219). Dolayısıyla yoksulluk, bireyin içinde bulunduğu toplumun mevcut kaynaklarına, yapısına ve yaşam standartlarına dayalı olarak belirlenen ortalama yaşam standartlarının gerisinde olma hali olarak ifade edilmelidir (Metin, 2014: 6317). Yoksulluk kavramını, bu karmaşık yapısı sebebiyle de tek bir perspektiften açıklamak mümkün olmamaktadır. Fikret Şenses, yoksulluğun kavramsallaştırılmasında aritmetik ölçekler temelinde tartışmaların devam ettiğini; yoksulluğun biyolojik bir gereksinim düzeyi mi yoksa toplumsal görecelilik içeren bir kriter mi olduğu noktasında netliğin bulunmadığını ifade etmiştir (Şenses, 2001: 25'den akt. Buğra ve Keyder, 2003: 19). Yoksulluk yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma halini ifade etmektedir ancak yaşamın bu gereklilikleri; içinde bulunulan topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2010: 61). Yoksulluk; ekonomik, sosyo-kültürel, siyasi, felsefi ve ahlaki birçok disiplin ve mekanizma ile organik bağı olan bir olgudur. Öte yandan da, birçok disiplinin üzerine çalıştığı girift yapıdaki bir toplumsal sorun olarak ifade edilebilir. Karakaş'a göre yoksulluğun nedenleri, anlamları ve sonuçları farklı sosyo-kültürel bağlamlara göre değişiklik göstermektedir. Yoksulluk, yeterli yiyecek ve barınma gibi kriterlerle sınırlandırılarak açıklanamaz. Bunun gibi kriterlerle yoksulluğu tanımlamak, hem güvenli olmayan bir yaklaşımdır hem de sınırlayıcı bir bakış açısidir. Bundan dolayı yoksulluk çok boyutlu bir gelişme olarak ve değişen özellikleriyle tanımlanması gereken bir olgudur. (Karakaş, 2010:2)

Yoksulluk olgusunun toplumsal sonuçlarının, dönemlere ve toplumlara göre değişiklik göstermesinin yanı sıra, toplumlardaki yoksul bireye bakış da bu çerçevede farklılaşmıştır. Bu bakış Zygmunt Bauman'a göre hem korku ve tiksinti hem de merhamet ve acıma duygularını barındırmıştır (Bauman, 1999: 126). Korku ve tiksinti, yoksulların toplumsal düzeni bozmaları durumunda onlara sert bir müdahaleyi sağlarken; merhamet ve acıma, toplumsal düzeni bozan yoksula insani duygular ölçeğinde yaklaşılmasını sağlamaktadır. Feodal toplum tipinde,

yoksullar da Hristiyan Avrupa'daki diğer herkes gibi Tanrı'nın çocukları olarak görülmekteydiler. Bu yoksullara karşı merhamet göstermeyi mümkün kılmaktaydı. Yoksul olmayan insanlar, günahlarını Tanrı'ya affettirmek için onlara sadaka ve yardımlarda bulunmaktaydılar. Aynı zamanda yoksulların halini görüp, o halde olmadıklarını için Tanrı'ya şükretmeye ya da günahları için tövbe etmeye yönelmekteydiler. Kapitalizmin gelişmeye başlaması ile birlikteyse, yoksulların varlığı çeşitli problemler ortaya çıkarmıştır. Yoksullara bakış giderek merhamet duygusundan uzaklaşmıştır. Yoksulların, toplumsal norm ve düzeni tehdit ettiği, bu yüzden de onlara hoşgörüyü yaklaşmaması gerektiği şeklindeki tutum yaygınlaşmıştır. Kapitalizm öncesinde yoksullara yapılan yardımlar, ölümden sonraki yaşam için bir yatırım olarak görülürken sonrasında bir külfet halini almıştır. Yaygın inanç gereği yoksulluklarını Tanrı'nın takdiri olarak gören ve bu durumu değiştirmek için çabalayan yoksullar, sermayedarların emek ihtiyacının karşılanamaması açısından büyük bir problem halini almıştır. Yoksulları disipline etme çabasıyla on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de "Yoksulluk Yasası" çıkarılmıştır. Bu yasayla birlikte yoksullara yardım, sadece "düşkünevleri" ile sınırlandırılmıştır. Düşkünevlerindeki yaşam şartları da giderek kötüleştirilerek, gerçekten mecbur kalan insanlar dışındakilerin orada bulunmak istemesinin önüne geçilmiştir. Akabinde de yoksullar, düşkünevlerinin insani olmayan koşulları ile sermayedarların sömürü koşulları arasında bir seçim yapmak zorunda kalarak, fabrikaların olumsuz koşullarına razı olmaya başlamışlardır. Yani bu yasa "kapitalizm için bir tehlike değil bir destek arz etmiştir"(Marshall ve Bottomore 2006:24). Yirminci yüzyılın ortalarına doğru ise, II. Dünya Savaşı sonrası insanların çektikleri yoksulluk ve yapısal problemlerin düzeltilmesi gerekçesiyle sosyal refah devleti anlayışına uygun düzenlemeler yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar birçok ülkede hakim olan sosyal refah devleti politikaları, vatandaşların yaşam standartlarında iyileşmeler ortaya çıkarmış, eğitim ve sağlık alanlarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde ekonomik krizler ve çeşitli toplumsal hareketler ile birlikte refah devleti anlayışı çökmüş, neoliberal politikalar yaygınlaşmaya başlamıştır. Neoliberal politikaların yaygınlaşması, temel ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan yoksulları daha da yoksullaştırmış ve toplumsal eşitsizliği derinleştirmiştir (Bauman, 1999: 88'den akt. Çubuklu, 2004: 22). Akabinde yoksullar özellikle İngiltere'de hükümetten aldıkları sosyal yardımlar gerekçesiyle medya tarafından sorumsuz, ahlaksız ve suça eğilimli olarak gösterilmişlerdir. Devlet desteği ile keyif içerisinde geçimini sağlayan, dik kafalı ve işe yaramaz bir kesim olarak yaftalanmışlardır (Bauman, 1999: 101'den akt. Köse vd., 2009: 220). Bauman'a göre medya tarafından yaygınlaştırılan bu anlayış sonucunda yoksullar "bir dert ve bela" olarak görülmeye başlanmıştır (Bauman, 1999: 132).

Sonuç olarak bir yoksulluk tanımlaması yapılması gerekirse, yoksulluk: İçinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik özelliklerine göre değişkenlik arz eden disiplinlerarası ve dinamik bir kavramdır. Bu çerçevede yoksulluğu, fizyolojik ihtiyaçların karşılanamaması ya da gelir yetersizliğinin yanı sıra; eğitim hizmetlerine, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere yeterli düzeyde erişimden yoksun olma hali olarak tanımlamak daha uygundur. Bahsi geçen yeterlilik düzeyinin toplumdan topluma farklılık gösterdiği ve yoksulluğun sadece ekonomik göstergelerle açıklanamayacak kadar karmaşık oluşu, unutulmaması gereken ayrıntılar olarak ifade edilmelidir.

1.1.2. Yoksulluk Türleri

Yoksulluk olgusunun özellikle 1980’ler sonrasındaki akademik çevrelerde önemle çalışılan bir konu haline gelmesi birçok yoksulluk türü tanımlamasını da beraberinde getirmiştir. Bunlar: Gelir yoksulluğu, insani yoksulluk, mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, öznel yoksulluk, nesnel yoksulluk, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, kronik yoksulluk, geçici yoksulluk, karma yoksulluk, sosyal imkanlar yoksulluğu, ultra yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk, yeni yoksulluk, kadın yoksulluğu, çocuk yoksulluğu ve çalışan yoksulluğudur.

1.1.2.1. İnsani Yoksulluk ve Gelir Yoksulluğu

Temelde Amartya Sen’in “Kapasite Yaklaşımı”na¹ dayanan insani gelişme kavramı, 1990’da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Raporu’nda² tanımlanmıştır. Raporunda, insanların bir ülkenin en büyük zenginliği olduğuna değinilerek insani gelişme kavramıyla, bireylerin tercihte bulunabilecekleri özgürlük alanlarının genişletilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Zaman içinde değişiklik gösteren tercihlerin olabilmemesinin yanı sıra tüm insanlar için uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmenin, bilgiye sahip olmanın ve insani bir yaşam standardı için gerekli olan kaynaklara erişebilmenin mümkün olması gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca tercihlerin ulaşılabilir olmaması durumunda, başka tercih ve fırsatlara da ulaşmanın mümkün olmayacağı ifade edilmiştir (Metin, 2014:

¹ Kapasite(yapabilirlik) Yaklaşımı, Amartya Sen’in yoksulluk tanımlamasındaki yaşam standartını esas alan yaklaşımdır ve yoksulluğu kapasitelerden yoksun olma hali olarak geniş bir ölçekte ifade eder.

² Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1990 İnsani Gelişme Raporu için bkz. <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990>

6318). UNDP tarafından 1997'de yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'nda³ ise insani yoksulluk kavramı tanımlanmış ve bu kavram mutlak yoksulluk ile görelî yoksulluk kavramlarını içine alan geniş çaplı bir yoksulluk ölçütü olarak belirtilmiştir. İnsani yoksulluk “eğitim imkânlarından yoksunluk, yetersiz beslenme, yaşam süresinin kısalığı, iş olanaklarından yoksunluk, anne ve çocuk sağlığının yetersizliği, gelecek korkusu, önlenemez hastalıklara yakalanma, özgürlüğün yetersizliği, güçsüzlük gibi temel insani yeteneklerden yoksun olma durumu” olarak ifade edilmiştir (Kaya, 2011: 38'den akt. İncedal, 2013: 23). İnsani yoksulluk kavramının göstergesi ise, insani yoksulluk endeksidir. “İnsani yoksulluk endeksi, yoksulluğu salt gelir düzeyi ile ölçmek yerine, yoksunluğun en temel boyutlarının göstergelerini kullanmaktadır: Kısa yaşam süresi, temel eğitimden yoksunluk ve kamusal ve özel kaynaklara erişimden yoksunluk ölçütleri yoksulluğun ölçülmesinde önemli bir katkı sunmaktadır” (Metin, 2014: 6320).

Gelir yoksulluğu kavramı ise bireylerin asgari bir yaşam düzeyine erişim için gerekli olan gelire sahip olmaması durumudur. Gelir yoksulluğu, satın alma gücünden ya da tüketimden yoksunluk durumunu ortaya çıkarmaktadır. “Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır” (Aktan ve Vural, 2002: 6). Salt yoksulluk sınırı üzerinde küresel ölçekte bir yoksulluk tespitinin yapılması, genellikle yanıltıcı bir değerlendirme olarak görülmektedir.

1.1.2.2. Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan fizyolojik ihtiyaçların karşılanamaması sonucu ortaya çıkan yoksulluk türüdür. Bireylerin yaşamlarını insani koşullar çerçevesinde sürdürebilmeleri için gerekli olan gıdaya, dış etkilerden kendilerini koruyabilecekleri bir barınağa, asgari düzeydeki sağlık hizmetine ve temiz suya erişememeleri durumu, mutlak yoksulluk olarak ifade edilmektedir (Kabasakal, 1998: 32). Mutlak yoksulluk, yetişkin bir insan için günlük 2100 kalori olan beslenme ihtiyacını karşılayan gıda harcamalarının yanı sıra, gıda dışı harcamaları da dikkate alacak biçimde hesaplanmaktadır (Şenses, 2001: 64). Dünya Bankası'na (WB) göre, mutlak yoksulluk sınırı 2015 itibarıyla günlük 1,9 ABD Doları olarak belirlenmiştir. Bu sınır, her

³ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1997 İnsani Gelişme Raporu için bkz. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1997>

ne kadar yoksul ülkelerdeki yoksulluğun ölçümü için uygun olsa da ekonomik anlamda daha gelişmiş ülkelerde asgari ihtiyaçların karşılanması için yetersiz olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle küresel anlamdaki mutlak yoksulluk sınırının, yoksulluk olgusunu doğru bir şekilde tespit edemediği ifade edilmektedir. Bu eksikliğin düzeltilmesi amacıyla Dünya Bankası 2018 itibarıyla yayımladığı raporda⁴, alt-orta gelir grubu ülkeleri için günlük kişi başı 3,20 ABD Doları ve üst-orta gelir grubu ülkeleri için ise 5,50 ABD Doları olarak iki yeni mutlak yoksulluk sınırı daha belirlemiştir (Arabacı, 2019: 124). Türkiye, üst-orta gelir grubundaki ülkeler dahilindedir ve günlük 5,50 ABD Doları mutlak yoksulluk sınırından değerlendirilmektedir. Bir ülkedeki mutlak yoksulluk oranı, belirtilen asgari düzeydeki refaha erişemeyen kişilerin toplam nüfusa oranlanması sonucu belirlenmektedir (İncedal, 2013: 21). Mutlak yoksulluğun asgari geçim ve kalori hesabına dayanması, bireyler arasındaki farklılaşmayı ihmal etmektedir. Günlük kalori ihtiyacının kişiden kişiye değişebilmesinin yanı sıra kişisel tüketim tercihleri de farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum mutlak yoksulluk ölçütünü tartışmalı hale getirerek ortaya görelî yoksulluk kavramının çıkmasına sebep olmuştur.

Görelî yoksulluk tanımlaması ise bireyin toplumsal bir varlık olması noktasından hareket etmektedir. Townsend'e göre görelî yoksulluk temel ihtiyaçlarını karşılayabilen ancak kişisel kaynaklarının yetersizliği sebebiyle toplumun genel refah seviyesinin altında kalan ve topluma sosyal olarak katılımları engellenmiş olan kişileri kapsamaktadır (Townsend, 1979'dan akt. Şenses, 2001: 91). Görelî yoksullukta, yoksulluk olgusu mutlak yoksulluğun aksine, bir eşitsizlik temelinde değerlendirildiği için her zaman her toplumda yoksul bireylerin olması söz konusudur. Devlet Planlama Teşkilatı'na göre görelî yoksulluk sınırı, günlük kalori ihtiyacının sağlanmasının beraberinde kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi önem arz eden malların da dahil edilerek belirlenmesi sebebiyle, bir ülkedeki genel yaşam standardının ve bu standardın altında kalanların yansıtılmasında faydalı bir ölçüttür (Çetin ve Öztürk, 2009: 2666).

1.1.2.3. Öznel Yoksulluk ve Nesnel Yoksulluk

Öznel ya da subjektif yoksulluk türü bireylerin tüketim tercihlerinin farklılıklarını dikkate alan yoksulluk tanımıdır. Birey kendisi için neyin önemli olduğunu tespit ve tercihini yine kendisi yapar. Bu tercihler de bireysel fayda temelli olduğundan tüketilen mallar, miktar ve tür açısından çeşitli farklılıklar arz eder. Bireylerin fiziki varlıkları açısından önem

⁴ Dünya Bankası (WB) 2018 Yoksulluk ve Refah Paylaşımı Raporu için bkz. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30418/9781464813306.pdf>

taşımayan tercihler yapabilmesi, yoksulluğun saptanması noktasında bu ölçütü bulanık hale getirmektedir.

Nesnel ya da objektif yoksulluk türü, bir başka deyişle de refah yaklaşımı, bireylerin farklılık arz eden tüketim tercihleri yerine uzmanlar tarafından belirlenen normatif değerlendirmeler üzerinden hareket eder. Yoksulluğun hesaplanması amacıyla kullanılan çoğu yöntem, nesnel ya da objektif yoksulluk yaklaşımını benimseyerek bireylerin asgari yaşam gereksinimlerini belirleme eğilimindedirler (Aktan ve Vural, 2002: 6). Bu eğilimin başlıca sebebi, yoksulluğun hesaplanmasındaki standardizasyonun sağlanarak, bireysel tercihler sonucunda ortaya çıkan ölçüm zorluğunun önüne geçmektedir. Ayrıca, bireyler her zaman kendileri için en iyi olan tercihi yapamayabilir ya da neyin daha iyi olduğunu bilemeyebilirler (İncedal, 2013: 23). Bu sebeple uzmanlar tarafından belirlenen yoksulluk ölçütlerinin, yoksulluğun hesaplanmasında daha işlevsel olduğu ifade edilmektedir.

1.1.2.4. Kırsal Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluk

Kır ve kent ayrımı genel itibarıyla coğrafi, ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklar arz etmektedir. Kentsel alanlar; “nüfus büyüklüğü, yoğunluğu, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi, tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı” gibi değişkenlere göre belirlenmektedir (İncedal, 2013, 24). TÜİK’e göre nüfusu 20 bini aşan yerleşim yerleri kent, nüfusu 20 binin altında olan yerleşim yerleri de kırsal alan olarak kabul edilmektedir (KKP, 2013: 14). Sosyo-ekonomik açıdan kırsal alanda yaşayan bireyin tüketim alışkanlıkları, tercihleri, mal ve hizmetlere erişim maliyetleri kentte yaşayan bireyden farklı olmaktadır. Tüketim ve harcamaların farklılaşması sonucu bu bireylerin yoksulluk çizgileri de farklılaşmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında ise kırsal yoksulluk ile kentsel yoksulluk yakın bir ilişki içindedir. Kırsal yoksulluk kente göçü tetikleyen bir unsur olmakla beraber aynı zamanda kentsel yoksulluğu da arttıran temel unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Kırsal yoksulluk tanımı ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Kırsal yoksulluk genellikle tarım ve hayvancılık, ormancılık, balıkçılık, küçük ölçekli sanayi ve hizmetlerinde görülür. Gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal yoksulluk, tarım ile uğraşan yoksullar ve tarım ile uğraşmayan yoksullar olarak kabaca iki gruba ayrılabilir. Kırsal yoksulluğu en yoğun yaşayan bireyler genellikle topraksız ve kalifiye olmayan işçiler ya da

işsizlerdir. Khan'a göre kırsal yoksulluğun artmasına sebep olan temel faktörlere kısaca değinmek gerekirse: Siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar, kırsal alanlardaki büyük toprak sahipleri ve küçük ölçekteki üreticiler arasındaki gelir eşitsizliği, hukuk devletinden uzaklaşılması ve bürokrasinin yozlaşması sonucu ortaya çıkan kötü yönetim, kırsal kesimi dışlayan ekonomik ve sosyal politikalar kırsal alandaki yoksulluğu arttıran başat faktörler olarak ifade edilmektedir (Khan, 2000: 8'den akt. Aktan ve Vural, 2010: 10).

Kentsel yoksulluk ise Dünya Bankası'nın tanımlamasına göre "istihdam olanaklarına ve gelire sınırlı erişim, yetersiz ve güvencesiz barınma ile hizmetler, şiddet, sağlıksız çevre, sosyal koruma mekanizmalarının sınırlılığı veya hiç olmaması, eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı erişim" olarak ifade edilmektedir (Zülfikar, 2010: 11). İstihdam ve gelir, barınma, güvenlik, altyapı, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi problemleri içeren kentsel yoksulluğun boyutları küresel ölçekte neoliberal iktisadi politikaların yaygınlaşması ve küreselleşmenin ilerleyişi ile birlikte; siyasal ve sosyal değişimler ile ekonomik krizlerin ve kalkınmanın yarattığı istihdam sorunları, kentlere yapılan yoğun ve plansız göçler gibi sonuçlar yaratarak kendini belirgin bir şekilde gösterir hale gelmiştir (Öz ve Yıldırım, 2009: 455).

1.1.2.5. Kronik Yoksulluk ve Geçici Yoksulluk

Kronik yoksulluk, bireylerin yaşamlarında dönemler halinde sık sık tekrarlayan, uzun süre devam eden ya da kalıcı hale gelen yoksul olma halidir. Bu kavram yoksulluğun durağan bir yapısının olmayışından ileri gelmektedir. Kronik yoksul birey, çoğu zaman yaşamının büyük bir bölümünü yoksulluğa maruz kalarak geçirir ve bu yoksulluk halini de genellikle çocuklarına aktarır. Ayrıca bu kavramı tek bir yoksulluk perspektifi üzerinden ifade etmek yanlıştır. Temiz'e göre kronik yoksulluk:

"Salt ekonomik haklardan yoksun olma değil, aynı zamanda uzun süreli, şiddetli bir biçimde yaşanan ve nesilden nesile aktarılan yoksulluk anlamına gelmektedir. Kronik yoksulluğu, büyük ölçüde maddesel yoksulluk, yeteneklerdeki aşırı yoksunluk ve kırılganlık arasındaki karşılıklı etkileşim ve bunların bileşimi şeklinde nitelendirmek daha gerçekçi olacaktır. Genel kabul gören yaklaşım kronik yoksulluğun beş yıl ve/veya daha fazla süreyle yoksulluk içinde bulunanları ifade ettiğidir. Yoksulluk süresi uzadıkça bireylerin bu sorundan kurtulabilme umutları da giderek azalmaktadır" (Temiz, 2008: 63-64).

Geçici yoksulluk, bireylerin gelir düzeylerindeki düşüş ve yaşam standartlarındaki dönemsel kötüleşmeler sonucu ortaya çıkan yoksulluk türüdür. Bu yoksulluk genellikle

beklenmeyen durumlarda ortaya çıkar ve bu yoksulluk biçiminde kronik yoksulluğa kıyasla yoksulluktan kurtulma şansı yüksektir. İktisadi krizler, doğal afetler, kısa süreli işsizlik durumları, enflasyonun yüksekliği ve dışsal şoklar gibi faktörlerden kaynaklanan geçici yoksulluk kriz dönemlerinde daha belirgin bir biçimde hissedilmekte ve dönemsel olarak ortalama gelir seviyesinin üzerindeki kişileri bile etkileyebilmektedir (İncedal, 2013: 26-27).

1.1.2.6. Karma Yoksulluk

Yoksulluk kavramının açıklanmasında mutlak ve görelî yoksulluk yaklaşımlarının yeterli olmadığı düşüncesinden yola çıkan Bourguignon ve Atkinson, karma yoksulluk yaklaşımını ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşımın amacı, mutlak ve görelî yoksulluk ölçütlerini tek bir denklemde birleştirerek, uluslararası yoksulluk karşılaştırmaları yerine küresel bir yoksulluk göstergesi oluşturmaktır (akt. İnsel, 2001: 62). Karma yoksulluk dahilinde üç farklı yoksulluk gruplaştırması söz konusudur. Kaya, karma yoksulluğun bu üç grubunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Tüm ülkelerde hem mutlak hem de görelî yoksulluk sınırının altında kalanlar birinci grup yoksulluk çeşidini oluşturmaktadır. Daha çok yoksul ülkelere özgü olan ikinci grup, mutlak yoksulluk sınırının altında kalıp, kendi ülkelerinin görelî yoksulluk sınırının üzerinde bulunanları kapsamaktadır. Üçüncü grupta ise, mutlak yoksulluk sınırının üzerinde olduğu halde, kendi ülkelerinin görelî yoksulluk sınırının altında kalanlar bulunmaktadır. Bu durum daha çok zengin ülkelerdeki bireyler için geçerlidir” (Kaya, 2011: 31).

1.1.2.7. Sosyal İmkanlar Yoksulluğu

Sosyal imkanlar yoksulluğu kavramına ilk kez, UNDP tarafından 1996 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporu’nda değinilmiştir. Bu yoksulluk türü, bireylerin yalnızca ekonomik göstergeleriyle değil, aynı zamanda insani gelişme için gerekli olan temel ihtiyaçlara ne ölçüde sahip olduklarıyla da ilgilenir. Sosyal imkanlar yoksulluğu endeksinin belirlenmesinde üç temel kriter söz konusudur. Bunlar: “Sağlıklı üreme imkanı”, “sağlıklı büyüme ve yeterli beslenme imkanı” ve “okuma yazma imkanı” olarak ifade edilmektedir (Pire, 2011: 8).

1.1.2.8. Ultra Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ortaya atılan “ultra yoksulluk” kavramı; Dünya Bankası (WB) tarafından belirlenen mutlak yoksulluk yaklaşımındaki günlük minimum kalori miktarının yalnızca %80’ini karşılayabilenleri ifade etmektedir (Karsan, 2016: 22). Dünya Bankası, “ultra yoksul kavramı yerine olağanüstü yoksul kavramını kullanmış ve ekonomik kaynakları minimum gıda-enerji gereksinimini karşılamaya yetmeyen bireyleri olağanüstü yoksul olarak tanımlamıştır” (İncedal, 2013: 30).

1.1.2.9. Nöbetleşe Yoksulluk

Nöbetleşe yoksulluk, kent yoksulları dahilindeki bir grubun diğer yoksul bireyler üzerinden refah düzeylerini arttırmalarını ifade etmektedir. Nöbetleşe yoksulluk, “yoksulluğun kente daha sonra gelen kuşaklara aktarıldığı döngüsel bir sistem ve yoksul enformel kesimlerin dönüştürme kapasitesine sahip cemaat oluşturabilme kabiliyetleri sayesinde sistemin gediklerini bularak geliştirdikleri bir yoksulluk stratejisidir” ve bu yoksulluk türü, toplumsal güç ilişkilerinin belirsizliği ve refah dağılımındaki eşitsizlikler sonucunda ortaya çıkan gri alanlarda oluşarak, formel ile enformelin birbirine karıştığı bir sürece sebebiyet verir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 77-79). Nöbetleşe yoksulluk kavramı, enformel ilişki ağlarına yaptığı vurgunun yanı sıra, arsa ve konut piyasaları üzerinden de temellenmektedir. Ancak, arsa ve konut fiyatları ya da kentlerin göç potansiyelleri gibi noktalardan bölgesel farklılıklar ortaya çıktığı için bu kavramın genellenebilir olduğu söylenemez.

1.1.2.10. Yeni Yoksulluk

Yeni yoksulluk kavramı, sosyal dışlanmayla iç içe ve dönüşümsel bir niteliktedir. “Yeni yoksulluk kavramıyla ilgili tartışmalar, ortaya çıkan sosyo-ekonomik durumun yapısal doğasındaki bir inancın büyümesinin ve bu doğrultuda değişen düşüncenin bir yansımasıdır” (Karakaş, 2010: 10). Yeni yoksulluğun açıklanması noktasında kavramsal bir netlik söz konusu olmamakla birlikte bu kavram yalnızca gelir ve tüketim sorunları çerçevesinde değil, bireylerin yapabilirliklerini kısmen veya tamamen yitirmeleri biçiminde ifade edilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 73’den akt. Karakaş, 2010:

10). Yeni yoksulluk özellikle gelişmiş ülkelerde karşılaşılan bir sorundur ve yoksul bireylerin sürekli risk altında olma durumunu içerir. Yeni yoksulluk, “neo-liberal politikalarla, tüketim toplumu bağlamında ve küreselleşme ekseninde şekillenen yeni yoksulluk, küresel kapitalizmin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır” (Karakaş, 2010: 10) Bu yoksulluk türü, kentsel alandaki derin yoksulluğun sonucu olarak ortaya çıkan, yeni bir toplumsal tabakalaşma düzeyi biçiminde ifade edilmektedir. Buğra ve Keyder’e göre yeni yoksulluk; “riski taşıyan, kenarda kalan ve özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabakayı işaret etmektedir” (Buğra ve Keyder, 2003:21’den akt. Tunç, 2014: 245). Sapancalı’ya göre yeni yoksulluk; 1980 itibarıyla yapısal dönüşümler sonucu küresel sermayenin yaygınlaşmaya başlaması, devam eden işsizlik, gettolaşmanın yaygınlaşması ve aile yapısında ortaya çıkan yeni sorunlara paralel olarak ortaya çıkmıştır (Sapancalı, 2005: 9).

1.1.2.11. Kadın Yoksulluğu

Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorun olmakla beraber kavramsal olarak “yoksulluğun kadınlaşması” biçiminde ifade edilmektedir. Yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk olarak 1978 yılında Diane Pearce tarafından kullanılmıştır. Bu kavram, “kadın ve erkek arasındaki yoksulluk düzeylerindeki farkın artması ve kadınların yönettiği hanelerle, erkeklerin ya da çiftlerin yönettiği haneler arasındaki farkın artmasını açıklamaya çalışan bir kavram olmuştur. 1990’lı yılların başına gelindiğinde, BM ajansları tarafından yapılan araştırmalarda da oldukça kullanılan bir kavram olmuştur” (Kayalar, 2019: 20). Buvinic’e göre, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklı olarak kadınların; eğitim imkanlarına erişememe, işgücü piyasasında zor yer bulma ya da düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalma, ev içerisindeki ücretsiz emekleri sebebiyle çalışmak için vakit bulamama ve ömür boyu sosyo-ekonomik bir güvencesizliğe maruz kalma gibi durumlar, kadın yoksulluğu kavramını genel yoksulluktan ayırt edici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (1998: 4).

1.1.2.12. Çocuk Yoksulluğu

Yoksulluğun etkisini en güçlü biçimde hisseden kırılgan grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocukların yoksulluk sebebiyle fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerini tamamlayamaması sonucunda gelecekte yoksulluk döngüsüne maruz kalma riskleri artmaktadır. Yoksul bir ailede büyüyen çocuklar gerekli sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olamayan yoksul yetişkinler olarak yoksulluk hallerini kendi çocuklarına da

aktarabilmektedirler. Bu çerçevede çocuk yoksulluğu toplumların geleceklere açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Çocuk yoksulluğu çok boyutlu bir problemdir ve gelir yetersizliği çocuk yoksulluğunun yalnızca bir unsurudur. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından 2005 yılında yayınlanan “Dünya Çocuklarının Durumu”⁵ adlı raporda çocuk yoksulluğunun sonucu şu şekilde ifade edilmiştir: “Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar; büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, potansiyellerini tam olarak geliştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamamaktadırlar.” Çocuk yoksulluğu bu çalışmanın odaklandığı önemli sorunlardan biridir, bu sebeple bir sonraki kısımda derinlemesine irdelenecektir.

1.1.2.13. Çalışan Yoksulluğu

Çalışan yoksulluğu, istihdam süreçleri dahilindeki bireyin elde ettiği gelirin, onun yoksulluk sınırının üstüne çıkmasına yetmemesi durumu olarak tanımlanmaktadır ve Sanayi Devrimi’nden bu yana işçi sınıfının en önemli problemlerinden biri olmuştur. Çalışan yoksulluğunun yaygınlaşmasının başında gelen nedenler; düşük ücretler, kayıt dışı istihdam ve esnek çalışma biçimi olarak ifade edilmektedir. Çalışan yoksulların büyük bir bölümü; güvencesiz, sendikası ve bir iş sözleşmesinden yoksun olarak istihdam ilişkilerinde yer almaktadır (Güner, 2015: 29).

1.1.3. Yoksulluğu Etkileyen Faktörler

Yoksulluğu etkileyen faktörler, yoksulluk olgusu gibi çok boyutludur. Yoksulluk salt gelir yetersizliği değildir. Aynı zamanda bireylerin sağlık, eğitim ve psiko-sosyal durumlarını da etkileyen bir olgudur. Yoksulluğun nedeni olarak ifade edilen birçok unsurun aynı zamanda yoksulluğun sonucu olarak da karşımıza çıktığını belirtmek önem arz etmektedir. Makro boyutta ifade edilecek olursa Şenses’e göre yoksulluğun nedenleri bireysel ve yapısal nedenler olarak ayrılanmaktadır (Şenses, 2009: 145-146). Bireysel nedenlerle ortaya çıkan yoksullukta; kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışları, tutumluluk dereceleri ve gösterdikleri yoksulluktan kurtulma çabaları gibi faktörlerle ilişki kurulur ve yoksulluğun sebebi bireylerin kişisel özelliklerine atfedilir. Yapısal nedenlerle ortaya çıkan yoksullukta ise,

⁵ UNICEF, “Dünya Çocuklarının Durumu 2005” raporu için bkz. https://www.unicef.org/publications/index_24432.html

bireylerin kendi denetiminde olmayan; düşük ücretler, yetersiz eğitim, istihdam olanakları, ayrımcılık vb. etkenler ifade edilerek, yoksulluğun sebebi yapısal unsurlarla ilişkilendirilir (Daşlı, 2018: 464). Yoksulluğun büyük oranda bireysel nedenler çerçevesinde açıklanması anlayışı, yoksulluk sorununu dar bir çerçeveye hapsederek, küresel ölçekteki en büyük sosyal problemlerden biri olan yoksulluğu basitleştirmektedir. Ayrıca geliştirilen ve geliştirilebilecek olan yoksullukla mücadele politikalarının da önüne set çekmektedir. Bu çalışmada yoksulluk sorunu -yine dar bir bakış açısı olan- bütünüyle yapısal unsurlar çerçevesinde değil ancak büyük oranda yapısal unsurlar çerçevesinde irdelenecektir. Bu minvalde yoksulluğu etkileyen faktörler ya da yoksulluğun nedenleri; demografik unsurlar, eğitim, sağlık, göç, gelir dağılımı, işgücü piyasaları, ayrımcılık ve dışal-bireysel etmenler olarak ifade edilebilir.

1.1.3.1. Demografik Unsurlar

Yoksulluğun nedenlerinden olan demografik unsurlar dahilinde; nüfus baskısı ile hanehalkı büyüklüğü ve türü açıklanmaktadır. İlk olarak nüfus baskısının yoksulluğu önemli düzeyde etkileyen unsurlardan biri olduğu ifade edilmelidir. Gelişmiş ülkelerin nüfus artış oranlarının düşük oluşu bu ülkelerin istikrarlı bir yapıya kavuşmasını sağlarken, az gelişmiş ülkelerin nüfus artış oranlarının yüksek olması işgücünün artışına sebep olmaktadır. Hızlı nüfus artışı sonucu işgücünün istihdam edilememesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu nüfus baskısı sebebiyle kentlerdeki yaşam koşulları kötüleşmekte, çevre tahribatları artış göstermektedir. Öte yandan Şenses'e göre yoksulluğun yoğun olduğu ülkelerde, bebek ölüm oranlarının yüksek oluşu doğum oranlarının da yüksek olmasına neden olmakta ve bunun sonucunda yoksulluğun nüfus artışının sonucu olmaktan çok nedeni olarak karşımıza çıktığı ifade edilmiştir (Şenses, 2009: 152'den akt. Türk ve Ünlü, 2016: 94). Demografik unsurlar dahilindeki ikinci etken ise hanehalkı büyüklüğü ve türüdür. Hanehalkındaki fert sayısının artışı ile yoksulluk arasında uygulamalı araştırmalar sonucunda belirlenmiş ilişkiler mevcuttur. Türkiye İstatistik Kurumu verileri⁶ bu savı destekler niteliktedir. Ancak hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasındaki bu ilişkinin, Türkiye'deki verilerin aksine gerçekleştiği ülkeler de söz konusu olduğu için bu etken henüz netlik kazanmamıştır (Şenses, 2001: 157). Ayrıca ailelerin yapısı da yoksulluğu etkileyen faktörler arasındadır. Parçalanmış aile yapısında evin geçimi tek bir yetişkin tarafından sağlanmaya çalışıldığından bu aileler diğerlerine oranla daha fazla

⁶ TÜİK 2019 Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları için bkz. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820>

yoksulluk yaşamaktadırlar (Köse vd., 2009: 229).

1.1.3.2. Eğitim

Eğitim, yoksulluk olgusunun etkileşim içinde bulunduğu kuvvetli bir değişkendir. Eğitim unsuru yoksulluğun hem sebebi hem de sonucu olarak büyük bir önem teşkil etmektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi yoksulluk riskini azaltırken, düşük eğitim düzeyi yoksulluk riskini arttırmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan nitelikli bireyler, işgücü piyasasında daha yüksek ücretli işler bulabilirken, eğitim düzeyi düşük olan bireyler işsizlik ya da düşük ücretli işler ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Eğitim düzeyi uzun süreli işsiz kalma durumunu da etkilemektedir. Yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler işsiz kalsalar bile, düşük eğitim düzeyindeki işsiz kalmış bireylere kıyasla daha hızlı bir şekilde iş bulabilmektedirler. Aynı zamanda, yüksek eğitim düzeyine erişememenin sebebi de yoksulluk faktörü olarak karşımıza çıkabilmektedir. Yoksulluk, bireylerin iyi bir eğitim alma fırsatından uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Yoksul olan aileler çocuklarının eğitim masraflarını karşılayamamaları sonucunda, çocuk ya hiç okula gönderilmemekte ya da eğitimi yarım kalmaktadır. Yoksulluk sebebiyle yeterli eğitim alamayan çocuklar, gelecekte kendi çocuklarının da yeterli eğitimi almasını sağlayamayan düşük gelirli vasıfsız işgücüne dönüşebilmektedirler. Bu durum yoksulluk kısır döngüsü olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sebebiyle yeterli eğitim alamayan çocuklar aile gelirine katkıda bulunmak için çalışmakta ya da çalıştırılmaktadır. “Yoksulluk kısır döngüsü içerisinde sıkışıp kalmış, eğitim olanaklarından yoksun çocuklar, tehlikeli iş ortamlarında, ağır şartlar altında, kaçak işgücü statüsünde çalıştırılarak en temel hakları olan eğitim, sağlık gibi imkanlardan yoksun kalmaktadırlar”(Demirer vd., 1999: 121-122). Bahsi geçen çocuk işçilik problemi, bu çalışmanın ana konusudur ve ileriki bölümlerde derinlemesine irdelenecektir.

1.1.3.3. Sağlık

Sağlık, yoksulluk olgusunu etkileyen bir diğer unsurdur. Sağlık durumu kötü olan bireylerin yüksek ücretli işlerde çalışamamaları bir yana, bu bireyler çoğunlukla işsiz kaldıkları için sosyal güvenceden bile yoksun durumdadırlar. Bu sosyal güvencesizlik hali, sağlıklarına yeniden kavuşma imkanlarını sağlayabilecek hizmetlerden yoksun kalmayı da beraberinde getirmektedir. Ayrıca yoksul bireyler yeterli beslenme ve barınma koşullarına erişemedikleri gibi nitelikli sağlık hizmetlerini karşılayabilecek gelirden ve sağlıklı bir çevreden de uzaktırlar

(Köse vd., 2009: 231). Bu durum yoksulluk halinin bireylerin sağlığını tehdit ettiğinin göstergesidir. Dedeoğlu'na göre özellikle ‐yaşlılar, kadınlar, engelliler, işsizler, eski mahkumlar, etnik azınlıklar, çocuklar, emekliler, tek ebeveynli aileler, zaten bir hastalığı olanlar‐ yoksulluklarından dolayı daha fazla sağlık sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Gelir yetersizliği sık hastalanmaya, sosyal güvencenin olmayışı anne ve bebek ölümlerine, sağlıksız yaşam koşulları da sakatlık ve erken ölüm gibi sağlık sonuçlarına sebep olabilmektedir (Dedeoğlu, 2004: 51-52). Genel itibarıyla, hem sağlık durumu kötü olan bireylerin yoksullukla daha sık karşılaştığı hem de yoksulluk sonucunda sağlıklı bireylerin sağlıklarını kaybedebildiği ifade edilmelidir.

1.1.3.4. Göç

Göç, yoksulluğu etkileyen bir başka unsurdur. Eğitim ve sağlık unsurları gibi göç de yoksullukla karşılıklı bir ilişki içerisinde. Yoksulluk olgusunun hem nedeni hem de sonucu olarak kabul edilmektedir. Kaygalak, göçün özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksulluğa sebep olduğu ve yoksulluktan en çok etkilenen kesimin de göçmenler olduğu ifade etmiştir (Kaygalak, 2001: 132'den akt. Türk ve Ünlü, 2016: 94). Ancak göç eğilimi, içinde bulunulan bölgeye ya da ülkeye göre farklılaşmaktadır. Yoksullar buldukları yerlerin koşullarına göre oradan göçmek zorunda kalan ya da yoksulluktan ötürü hiçbir yere gidemeyen kimseler olarak farklılaşır. Göç sonucunda yoksullaşma söz konusu olacağı gibi yoksulluktan kurtulma da söz konusu olabilir. Kısacası göç olgusunun yoksulluğu hem arttırabildiği hem de azaltabildiği söylenebilir.

1.1.3.5. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı, yoksulluk olgusunu etkileyen en önemli unsurlardandır. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artışı, toplumun yoksul kesimlerinin gelirinin düşüşüne ve akabinde yoksulluğun perçinlenmesine yol açmaktadır. Bu durum yoksul bireylerin yaşam koşullarında ciddi kötüleşmelere sebebiyet vererek, içinde buldukları yoksulluk halini derinleştirmektedir. Yüksek enflasyon, ekonomik krizler ve vergi adaletsizlikleri de bu çerçevede yoksulluk olgusunu etkileyen unsurlar olarak ifade edilmelidir. Gelişmiş ülkelere kıyasla Türkiye'de, hem şehirler arası hem de bölgeler arası önemli ölçüde gelir dağılımı

farklılıkları bulunmaktadır (Kule ve Es, 2010: 270). TÜİK 2019 verilerine⁷ göre Türkiye’de, en yüksek hanehalkı fert gelirine sahip yüzde 20’lik kesimin toplam gelirden aldığı pay %46,3 iken, en düşük hanehalkı fert gelirine sahip yüzde 20’lik kesimin aldığı pay %6,2’dir. Bu veriler, Türkiye’deki gelir dağılımı eşitsizliği sonucunda ortaya çıkan yoksulluk olgusunun da net bir göstergesidir.

1.1.3.6. İşgücü Piyasaları

İşgücü piyasaları, yoksulluk olgusunu etkileyen bir başka önemli faktördür. İşgücü piyasaları yoksulluğun; eğitim, demografik unsurlar, ayrımcılık gibi diğer nedenleri ile de ilişki halindedir. İşsizlik yoksulluğun en büyük sebeplerindendir. Gerekli istihdam alanlarının bulunmayışı bireyleri uzun süreli işsizlikle karşı karşıya bırakarak yoksulluğa itmektedir. Çoğu zaman bu sebeple düşük ücretli ya da yarı zamanlı işlerde çalışmak zorunda kalan bireyler yoksulluk kısır döngüsünden kurtulamamaktadır. Öte yandan bu durum ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. “Bazı ülkelerde, işsizlerin çalışacakları iş konusunda seçici davranmaları söz konusu iken, bazı ülkelerde ise, iş aradığı halde iş bulamayan ve özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde işini kaybeden yoksullar ve yoksulluğa aniden itilen kesimler mevcuttur”(Türk ve Ünlü, 2016: 94). Yetersiz sendikalaşma ve işgücü piyasasındaki yeniden yapılanmalar da bu kısım dahilindeki yoksulluk olgusunu etkileyen unsurlar olarak değerlendirilebilir.

1.1.3.7. Ayrımcılık

Ayrımcılık, yoksulluğu etkileyen bir başka unsurdur. Bu unsur yoksulluk dahilinde irdelendiğinde, toplum içindeki bireylerin ya da grupların; ırk ve etnik köken, cinsiyet gibi nedenlerden dolayı dezavantajlı konuma itilerek toplumsal bütünleşme ve faydadan mahrum bırakılması bağlamında değerlendirmek uygundur. Pire’ye göre “ırk ve etnik kökenli ayrımcılıkta kişiler mensubu oldukları etnik kökenleri dolayısıyla toplumun bazı kesimleri tarafından dışlanmakta, sosyal hayatın bazı olanaklarından yararlanamamaktadırlar ve bu tip bir dışlanma kaynak yetersizliğinin yoksullukla mücadeleyi güçleştirmesi sebebiyle kendi kendini besleyen bir hal almaktadır”(Pire, 2011: 26’dan akt. İncedal, 2013: 41). Yoksullukla ilişkili bir diğer ayrımcılık biçimi ise cinsiyet temelli ayrımcılıktır. Cinsiyet temelli ayrımcılık

⁷ TÜİK 2019 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması için bkz. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820>

sonucunda oluşan yoksulluğun mağdurları genellikle kadınlar olmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2019 verilerine⁸ göre küresel ölçekte erkeklerin %75'i işgücüne katılım gösterirken, kadınların sadece %49 işgücüne katılmaktadır. Kadınların işgücüne katılımında yaşadıkları ayrımcılık istihdam sürecinde de devam etmektedir. Kadınlar dünyanın birçok yerinde salt ekonomik değil kamusal yaşamda, yasal haklarda ve siyasal alanda da ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu ayrımcılık sonucunda oluşan yoksulluk, erkeklere kıyasla eşitsiz konumda bulunan kadınları daha çok etkileyebilmektedir.

1.1.3.8. Dışsal-Bireysel Etmenler

Son olarak değinilmesi gereken yoksulluk nedeni dışsal ve bireysel etmenler olarak ifade edilebilir. Bireylerin yaşamlarında ortaya çıkan şoklar yoksulluk halini tetikleyebilmektedir. Boşanma ve terk edilme gibi psikolojik şoklar, aniden oluşan hastalık veya sakatlık gibi şoklar, doğal afetler sonucu oluşan geçim kaynağının kaybedilmesi durumundaki şoklar, yoksulluğun dışsal etmenleri dahilindeki nedenlerdir. Bireylerin yaşadıkları yerleşim yerlerinin özellikleri ya da fiziksel çevresi gibi faktörler de yoksulluğu ortaya çıkarabilen dışsal etmenlere eklenebilir (Şenses 2009: 171-180). Ayrıca bireylerin sorumluluk ve disiplin anlayışına sahip olmaması, tutumsuz olmaları, tembellikleri ve yoksulluktan kurtulmak için hiçbir çaba sarf etmemeleri gibi nedenler de yoksulluğun bireysel etmenleri olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede, Oscar Lewis'in çevre ve kurulan toplumsal ilişkiler vasıtasıyla kültürel kodların, o kültür içindeki çocuklar tarafından küçük yaşlarda öğrenildiğini ve yaşamları boyunca sergilendiğini ileri sürdüğü "yoksulluk kültürü" yaklaşımı, bahsi geçen bireysel etmenlere örnek olarak gösterilebilir (Lewis, 1966: 23).

Kısaca ifade etmek gerekirse bu bölümde, yoksulluk olgusuna etki eden faktörler; demografik unsurlar, eğitim, sağlık, göç, gelir dağılımı, işgücü piyasaları, ayrımcılık ve bireysel-dışsal etmenler olarak sekiz temel başlık çerçevesinde özetlenmiştir.

⁸ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), "Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm: Eğilimler 2019" raporu için bkz.

https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2019/WCMS_670542/lang--en/index.htm

1.1.4. Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma ve Türleri

Sosyal dışlanma (social exclusion) kavramı, 1970’lerde Fransa’da sosyal işlerden sorumlu devlet bakanı Rene Lenoir tarafından ortaya atılmıştır. Başlangıçta; zihinsel ve fiziksel engellileri, suçluları, hasta ve bakıma muhtaç olanları, uyuşturucu madde bağımlılarını, mahkumları, istismar edilen çocukları, yalnız ebeveynleri, problemleri aileleri ve sosyal uyumsuzluk dahilindeki diğer bireylerin maruz kaldığı durumu nitelemek için kullanılan bu kavram, 1980’li yıllara gelindiğinde devam eden ekonomik kriz ve gerileme sebebiyle içine işsiz ve yoksulları da alacak biçimde genişletilmiştir. Bu sayede yoksulluğu da kapsayan bir kavramsal çerçeveye sahip olmuştur. Sosyal dışlanma kavramı Fransa’da, öznel ve nesnel dışlanma olarak ikiye ayrılmıştır. Öznel dışlanma, marjinal grupların ve göçmenlerin, başkaldırı vb. biçimlerde toplumun dışında kalmalarını ifade ederken nesnel dışlanma, bireyin kendi etkisinden bağımsız olarak toplumun dışına itilmesini ifade etmektedir (Silver, 1994: 535’ten akt. Şahin, 2009: 18). Sosyal dışlanma kavramı toplumlara göre farklı anlamlar taşıyabilmektedir bu sebeple akademik çevreler tarafından pek çok tanım ortaya atılmıştır. Paugam sosyal dışlanma kavramının zamana ve duruma göre değişkenlik arz etmesi sebebiyle doğru ve nesnel bir tanımının yapılamayacağını ifade ederek, “sosyal dışlanmayı çok boyutlu dezavantajların ve zorlukların birikiminden oluşan bir süreç” olarak genel bir biçimde açıklamıştır (Paugam, 1996’dan akt. Şahin: 2009: 29-41). Sapancalı’ya göre sosyal dışlanma, “sadece ekonomik değil ayrıca siyasal, kültürel, hukuki ve kişisel boyutları olan; hem nesnel hem de öznel olarak değerlendirilen bir süreçler bütünü” (Sapancalı, 2005: 56’dan akt. Şahin, 2009: 22). Bu karmaşık yapısı sebebiyle de sosyal dışlanma kavramını açıklamak oldukça zordur ve genel kabul görmüş net bir tanım söz konusu değildir. Haan’a göre sosyal dışlanma; toplumsal katılımın, sosyal bütünleşme ve kaynaşmanın tam aksi olarak ifade edilmektedir (Hann, 2000: 26). Sosyal dışlanma, bireyin fırsatlara erişimini engelleyen, kendi geleceğini kurmasının önüne geçen toplumla olan bağlarını kopartan siyasal, ekonomik ve sosyal haklarından yoksun olma/bırakılma süreçleri olarak açıklanmaktadır. Alden ve Thomas’a göre ise: “Fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir ve sosyal dışlanmış birey veya gruplar, eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı; korunmasız, savunmasız ve zayıf kişilerdir ve bu nedenle dışlanma bir çeşit sosyal hastalık olarak da ele alınmıştır” (Alden ve Thomas, 1998’den akt. Sapancalı, 2005: 53). Sosyal dışlanmanın birçok özelliği mevcuttur ancak vurgulanması gereken temel üç özelliği: “Görecelilik”, “çok boyutluluk” ve “dinamiklik” olarak ifade edilmektedir. Görecelilik özelliği sosyal dışlanmanın kişilere göre farklı anlamlar çağrıştırmışından ileri gelmektedir. Bu sebeple kavramın içerik ve sınırlarının

belirlenmesinde karşılaşılan güçlükler mevcuttur. Çok boyutluluk özelliği ise dışlanmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve politik olan farklı sebeplerden kaynaklanabilmesine karşılık gelmektedir. Bu durum sosyal dışlanmayı; ekonomi, siyaset, hukuk, psikoloji ve sosyoloji gibi birçok farklı alanın konusu haline getirmektedir. Sosyal dışlanmanın bir diğer özelliği ise dinamik bir yapısının oluşudur. Bu özellik dışlanma süreçlerinin kendi içinde dinamik bir yapısının oluşunu ve dışlanan bireylerin koşul ve durumlarındaki sürekli değişimi açıklamaktadır (Sapançalı, 2005: 54). Hillary Silver sosyal dışlanma kavramının karmaşık yapısı hakkındaki düşüncelerini ve kavram üzerine geliştirilen paradigmaları şu şekilde açıklamaktadır:

“Sosyal dışlanmanın anlamı ulusal ve ideolojik alanda değiştiği gibi, yeni yoksulluk, sınıf-altı gibi terimlerle karıştırılmakta ya da marjinallik, yabancılaşma, çok boyutlu yoksunluklar, toplumdaki kopmalar, mülk yoksunluğu şeklinde de ifade edilmektedir. Sosyal dışlanmayı tanımlamak zor olduğu gibi kavram değişik siyasi, ideolojik, teorik, toplumsal bakış açıları farklı yorumlanmaktadır. Bu nedenle sosyal dışlanma konusunda çeşitli politik, sosyolojik ve ideolojik ayrımlara dayanan üç paradigma ortaya çıkmıştır. Farklı toplum modellerinde sosyal dışlanma kavramını açıklamak için geliştirilen bu paradigmlar “dayanışma”, “uzmanlaşma” ve “tekelci” paradigmlar olarak tespit edilmiştir. Her bir paradigma ekonomik, sosyal, politik ve kültürel sosyal dezavantajların çeşitli şekillerine bir açıklama getirmekte olduğundan; uzun süreli işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik ve vatandaşlık hakları konularındaki teorileri içermektedir. Bu paradigmlar arasındaki önemli ayrımlardan biri sosyal bütünleşmeye bakış açılarıdır. Dayanışma paradigmasında vurgu, dayanışma ve kültürel bağlarla sağlanan sosyal uyum üzerindedir; uzmanlaşma paradigmasında uzmanlaşmış ve ayrılmış alanlarının birbiriyle etkileşimi ile ilgilenmekte ve son olarak tekelci paradigma sosyal kapalılık kavramını merkeze yerleştirmektedir. Sosyal dışlanma problemlerinin anlaşılmasında bu unsurlar önem taşımaktadır” (Silver, 1994’ten akt. Şahin, 2009: 34).

Sosyal dışlanma kavramı üzerine yapılan irdeleme sonrasında sosyal dışlanma türlerini de ifade etmek gerekmektedir. En genel biçimde ifade edilecek olursa sosyal dışlanma; ekonomik dışlanma, kültürel dışlanma, politik dışlanma ve mekansal dışlanma olarak kendi içerisinde dört farklı görünüme sahiptir.

Ekonomik dışlanma dahilinde; mal ve hizmet piyasalarından dışlanma ve işgücü piyasasından dışlanma biçimleri ifade edilmektedir. “Mal ve hizmet piyasasından dışlanma bireylerin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak gelirden yoksun olmaları şeklinde gerçekleşebileceği gibi, bunun yanı sıra eğitim, sağlık, konut, enerji, iletişim ve ulaşım gibi kişiye daha iyi bir gelecek sağlayacak imkanlardan yoksun olma şeklinde de gerçekleşebilir” (Şahin: 2009: 70-71). Ekonomik dışlanmanın bir diğer unsuru ise işgücü piyasasından dışlanma halidir. İstihdam ilişkileri dışında kalmak bireyleri psikolojik ve sosyal açıdan da

toplumsal bütününe dışına iten bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel dışlanma, bireylerin kimlik edinim süreçlerinde farkında olmadan içinde büyüdükleri kültürün özelliklerini içselleştirmesi ve sonrasında da sorgulamadan kendisi gibi olmayanları dışlaması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Adaman ve Keyder, 2009: 14). Kültürel dışlanma; bireylerin mezhep farklılıklarından giyim kuşam biçimlerinin farklılıklarına ya da etnik farklılıklarından farklı cinsel yönelimlerine kadar birçok sebep sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Kültürel dışlanma, çoğunluğun azınlık üzerinde kurduğu tahakkümün toplumsal bir neticesidir.

Politik dışlanma, Karaman'a göre, "doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çeşitli sebeplerden dolayı vatandaşlık ve hukuki hakların kullanılmasına engel olunması durumudur" (Karaman, 2019: 59). Bireylerin içinde yaşadıkları topluma göre dahil oldukları hukuk kuralları politik bir dışlanmaya sebebiyet verebilmektedir. Bireysel hak ve özgürlüklerden mahrumiyet, kamu hizmetlerine ulaşmadaki güçlük ve kurumsal yapılardan faydalanamamak politik dışlanmanın unsurlarındandır.

Mekansal dışlanma, kentsel dönüşüm uygulanması planlanan bölgede yaşayan ahalinin devlet eliyle şehrin dışına yerleştirilmeleri biçiminde gerçekleşmektedir. Ayrıca yaşanılan yerin belli başlı bir ırka ait olması sebebiyle o yerin kalkınma ve hizmet noktasında unutulması ve dikkate alınmaması da mekansal dışlanmaya örnektir (Adaman ve Keyder, 2009: 10). Mekansal dışlanmanın bir başka biçimi ise ekonomik güçsüzlük temelinde ortaya çıkan evsizlik halidir. Sokakta ya da geçici barınma evlerinde kalmak zorunda olan bireylerin durumu, salt fiziki/inşai bir yapıdan mahrumiyetin ötesinde psiko-sosyal açıdan bir güvensizlik haline de karşılık gelmektedir (Karaman, 2019: 59).

Bahsi geçen sosyal dışlanma türleri konusunda üzerinde önemle durulması gereken husus, tüm sosyal dışlanma türlerinin birbirlerinin hem sebebi hem de sonucu olarak ifade edilebilmeleridir. Belirli bir grubun buldukları toplumda kültürel açıdan dışlanması, beraberinde mekansal bir dışlanmayı getirebileceği gibi, politik bir dışlanma da ekonomik bir dışlanmaya sebep olabilmektedir. Bu durum sosyal dışlanma olgusunun çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

1.1.5. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi

Sosyal dışlanma ile yoksulluk, sık sık birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi akademik çevreler sosyal dışlanma kavramının yoksulluk kavramını da içine aldığı ifade ederken kimileri de bu iki kavramın farklı anlamlara geldiğinden söz etmektedir. Sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun, birbirlerinin sebepleri ya da sonuçları olabilmeleri bu kavramsal kargaşayı besleyen faktörlerden biridir. Sosyal dışlanma kavramı yoksulluk kavramına kıyasla daha yeni ortaya atılmış bir kavramdır. Bilimsel anlamda ilk yoksulluk kavramsallaştırması İngiliz Rowntree tarafından 1901 yılında yapılırken, sosyal dışlanma kavramsallaştırması Fransız Lenoir tarafından 1970’lerde yapılmıştır. Silver ve Miller’a göre birçok akademisyen, sosyal dışlanma kavramının sosyal bütünleşmeyi ve politik süreçleri de içine alan dinamik bir kavram olduğunu, bu sebeple de yoksulluk kavramını kapsar nitelikte olduğu ifade etmişlerdir (Silver ve Miller, 2006: 58). Haan’a göre ise “Fransızlar gelir yoksunluğunu sosyal dışlanmanın bir parçası olarak görürken, Anglo-Saxon geleneği sosyal dışlanma ve yoksulluğu iki farklı ve bağımsız kavram olarak tanımlamaktadırlar” (Haan, 2000: 24’ten akt. Şahin, 2009: 84-85). Bu geleneğe göre sosyal dışlanma, sosyal hak ve toplumsal kaynaklara ulaşımındaki düşüş sonucunda ortaya çıkan toplumsal ve ilişkisel bir süreç olarak ifade edilirken, yoksulluk bir refah bölüşüm sorunu olarak görülmektedir. Estivill’e göre, yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları kesinlikle farklı anlamlardadır çünkü birçok araştırmada sosyal dışlanmaya maruz kalmış kişiler ile yoksulların aynı kişiler olduklarına dair veriler söz konusu olsa da, tüm yoksullar dışlanmış ya da tüm dışlanmışlar yoksul demek yanlış bir çıkarımdır (Estivill, 2003: 2). Sosyal dışlanma kavramının yoksulluğu kapsayıcı nitelikte olduğunu ileri süren Şahin’e göre:

“Yoksullukla sosyal dışlanma kavramları birbiri ile sıkı ilişki içindedir. Yoksulluk sosyal dışlanmaya yol açabilir, aynı şekilde sosyal dışlanma da yoksulluğa neden olabilir. Yoksulluk sınırının altında kaldıkları halde bazı destek mekanizmaları sayesinde fiziksel kaynaklara ulaşmakta ve işgücü piyasasına katılmada sıkıntı yaşamadan rahat bir yaşam sürdüren kişilerin olması mümkündür. Yoksul olan kişilerin de güçlü olan sosyal ağlar sayesinde kendilerini toplumun bir parçası olarak görmeleri mümkündür. Ancak yine de sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan geniş bir anlamı olduğu söylenebilir. Daha geniş bir kavram olmasının nedeni, dışlanmış kişilerin her zaman yoksul olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yoksul olmayan kişiler de toplumdaki dışlanmış olabilirler ya da kendilerini dışlanmış hissedebilirler” (Şahin: 2009: 85).

Yoksulluk olgusu üzerine yapılan çalışmalar, gelir yetersizliği üzerine odaklanırken, “sosyal dışlanma kavramı güç ve kontrol gibi sosyal ilişkileri, marjinalleşme ve dışlanma

süreçlerini ve bunların birbirini etkilemesini göz önünde bulundurmaktadır” (Şahin, 2009: 90). Yoksulluk kavramının statik, tek boyutlu ve salt gelir yetersizliği üzerine odaklandığı; dinamik ve çok boyutlu sosyal dışlanma kavramından bu noktada farklılaştığına dair yapılan açıklamalar, klasik gelir temelli yoksulluk yaklaşımlarına yönelik olarak ifade edilmektedir. Yoksulluk tanımlamaları, ölçümleri ve değerlendirmeleri, 1990’lar sonrasında iktisadi bir çerçevenin yanı sıra politik ve sosyal çerçeveden de ifade edilir hale gelmiştir. İnsani yoksulluk yaklaşımı gibi; eğitim, sağlık ve sosyal boyutları da dikkate alan incelemeler, yoksulluk kavramı ile sosyal dışlanma kavramını giderek birbirlerine yaklaştırmıştır. Bu durumun, sosyal dışlanma üzerine yapılan araştırmaların ivme kazanması ile birlikte yoksulluk kavramını da etkilemesi ve kavramın dezavantajlılık noktasında yeniden değerlendirilmesiyle ilgili olduğu ileri sürülmektedir (Room, 1999: 167). Yoksulluğun tanım ve ölçütlerindeki bu değişim salt finansal boyutun ötesinde dezavantajlı olma halinin de incelendiği bir biçime doğru evrilmiştir. Coşkun ve Tireli’ye (2008: 27) göre de, yaşam kalitesi üzerindeki tek ve en önemli etkenin gelir düzeyi olmadığı, bu sebeple de yoksulluğun uzun süre önce kapasite yoksunluğu ile açıklanmaya başlandığı ifade edilmektedir. Osmani’ye göre de, yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları, temel olarak sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik üzerine inşa edilmeleri sebebiyle benzerdir ancak yoksulluk kavramı gelir temelli geleneksel yaklaşımlar çerçevesinde ifade edilirse sosyal dışlanma kavramından farklılaşmaktadır (Osmani, 2003: 4). “Çok boyutlu dezavantajlılık ve yeterlilikten yoksunluk” biçiminde ifade edildiğinde ise bahsi geçen kavramlar birbirlerinin yansıması olarak açıklanabilir (Şahin, 2009: 84). Seyyar yoksulluk olgusunun maddi imkansızlıkların beraberinde sosyal, kültürel ve toplumsal imkansızlıklara neden olmasının; tıpkı sosyal dışlanmanın kültürel, ekonomik ve politik alanlardaki ötekileşmeyi getirmesine benzer olduğunu ifade etmiştir (Seyyar, 2003: 4). Yoksulluk ile sosyal dışlanma kavramlarının akademik çevrelerce birlikte kullanılmasının sebeplerinden biri de bu benzerlikten ileri gelmektedir.

1.1.6. Küreselleşme ve Neoliberalizmin Yoksulluğa Etkisi

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve yapısal değişimler, birbirine organik olarak bağlı olan devlet, toplum ve insan hayatının her alanına nüfuz etmiştir. Bahsi geçen bu gelişim ve değişimler; politik, sosyo-ekonomik, psikolojik ve kültürel anlamda birçok yeni dinamik oluşturmuş, bu oluşan dinamikler perspektifinde, yeni bir küresel düzen ortaya çıkmıştır. Küreselleşme tanımının

açıklanması konusunda çeşitli farklılıklar söz konusudur. İki uç tanım olarak ele alınacak olursa: İlki küreselleşmenin dolaylı yoldan kapitalizme hizmeti ile, dünyayı homojenleştirip farklılıkları yok ederek toplumları küresel bir aynılığa doğru yönelten bir süreç olduğu biçimindeyken diğeri; milli, manevi değerlerin dünya ölçeğinde yayılması sonucu farklılıkların bir bütünlük ve uyum içinde ortadan kalkması olarak açıklanabilir.

Bauman'a göre küreselleşme, “dünya meselelerinin belirsiz, ele avuca sığmaz ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğu” olarak ifade edilmektedir (1999: 69). Şenses'e göre ise küreselleşme: “Mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç anlamı taşımaktadır” (Şenses, 2004: 2). Küreselleşmede, ulus devletlerinin etkisinin giderek zayıflaması ve çokuluslu şirketlerin ön plana çıkması, sürecin başat unsurları olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Şenses'e göre:

“Son çeyrek yüzyılda hızlanan ve küreselleşme olarak nitelenen sürecin ortaya çıkmasında bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim, taşıma/ulaştırma maliyetlerindeki azalma ve bunların üretim teknikleri ve piyasaların bütünleşmesi üzerinde yarattığı köklü değişiklikler de kuşkusuz önemli ölçüde etkili olmuştur. Bugünkü küreselleşme sürecinin kökenleri neoliberalizmin 1970'li yılların sonlarında başlayan yükselişiyle yakından ilişkilendirilebilir” (Şenses, 2004: 2).

Bu noktada küreselleşmeyle yakından ilişkili olan neoliberalizm kavramının tanımlamasını yapmak gerekirse: “Politik-ekonomik pratikler teorisi” olarak ifade edilebilir ve bu teorinin temelinde, “güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim, beceri ve hürriyetin serbest bırakılması” unsurları yer almaktadır (Harvey, 2005: 10). Birey bu unsurlar sayesinde refahını arttırabilir. Devletin yapması gereken ise, bu unsurlara uygun zemin yaratıp sonrasında o zemini korumaktır. Neoliberalizmi, kapitalist kuramın güncel ve en ileri düzeydeki biçimi ya da küresel ölçekteki kapitalizmin meşrulaştırılma aracı olarak görmek yanlış olmaz. Neoliberalizm devletin piyasalara minimum düzeyde müdahalesini öngörerek; devlet tarafından sağlanan eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetlerin özel şirketler tarafından sağlanmasını amaçlar. Bu sayede devletin harcamaları ve piyasalar üzerindeki etkisi en az indirgenir. Neoliberalizm, bir

ekonomi politikası olmasının yanı sıra küreselleşme sürecinin de bir ideolojisi olarak ifade edilmektedir. Neoliberal politikaları klasik liberal politikalardan farklılaştıran özellik, toplum piyasalara uygun biçimde dönüştürülürken devletin kendisinin piyasalaştırılmasıdır. Bu çerçevede devlet, ulusal bir kalkınmada aracı olarak değil, neoliberalizmin küresel ölçekteki teşvik aracı olarak rolüne bürünmektedir. Başka bir deyişle, devlet artık “hakem” rolü yerine bizzat “piyasa oyuncusu” olarak görev almaktadır (Kaya Özçelik, 2013: 420). Bu durum Munck’a göre kamu yararı için değil, küreselleşme projesi için işlevseldir (Munck, 2007: 112).

“Neoliberalizm, sermayenin küreselleşmesine ya da küreselleşme sürecine ivme kazandıran muazzam bir politikalar demetidir. Dolayısıyla küreselleşme süreci her şeyden önce sermayenin küreselleşmesine hizmet eden neoliberal politikalar ile organik ilişki içerisinde. Öncelikle küresel sermayenin ve ulus ötesi şirketlerin çıkarlarını yansıtan neoliberalizm, küreselleşme sürecinin itici gücü olarak, küresel sermayenin dünya ölçeğinde genişlemesine ve derinleşmesine hizmet etmekte ve bu yönde uluslararası mal ticaretinin ve finansal sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve kuralılaştırılması, devletin sosyal ve ekonomik hayattaki yükümlülüklerinin azaltılması, özelleştirmeler her alanda kuralılaştırma ve serbestleştirme gibi politikaları hayata geçirmektedir” (Kaya Özçelik, 2013: 419).

Öte yandan neoliberal politikaların bir sonucu olarak gelişmekte olan ekonomiler, istihdam yaratmayan büyüme olgusuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum ekonomideki büyüme ile istihdam yaratma kapasitesi arasındaki ilişkinin kopması biçiminde açıklanmaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 38). İstihdam yaratmayan büyüme olgusu, işsizliği ve beraberinde gelen yoksulluğu tetikleyen başat faktör olarak önem arz etmektedir. Ayrıca “kapitalizmin finansallaşma sürecinin doğrudan bir ürünü olarak kabul edilen, küresel ekonominin 2007-2008 krizinin derinleşmesiyle şiddetini artıran çok boyutlu işsizlik sorununun, gelişmiş kapitalist ülkelerde de gözlenmeye başlamasıyla küresel bir nitelik kazandığı” ifade edilmektedir (Kaya Özçelik, 2013: 420). Neoliberal politikaların ekonomik, sosyal ve siyasal haklarda oluşturduğu aşınma, emek piyasasında bir takım eğilimlere sebebiyet vermiştir. Emek piyasası üzerindeki istihdam yaratmayan büyüme eğilimi sonucu ortaya çıkan işsizlik haricinde iki temel eğilim daha söz konusudur. İstihdam ilişkilerindeki istikrarsızlık, güvencesizlik ve düşük ücretler bu eğilimlerden ilkidir. Diğerleri ise hukuki ve kurumsal değişiklikler sonucu sağlanan emek piyasasındaki esneklik ile emekçilerin sosyal koruma ağlarının zayıflatılmasıdır. Bu üç temel eğilim dünyanın tüm ülkelerinde görülebilmektedir ve giderek derinleşen yoksulluk olgusuna sebep olmaktadır (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 163-164).

1980 sonrasında hızlı bir küreselleşmenin ortaya çıkmasının ardındaki iki temel unsurdan biri olan neoliberal politikalar varsıl ile yoksul arasındaki uçurumun derinleşmesi noktasında büyük önem teşkil etmiş ve etmektedir. Küreselleşmenin diğer itici gücü ise teknolojik gelişmeler olarak ifade edilebilir. Özellikle internet ve mikro elektronik alanındaki ilerlemeler yapısal dönüşümlerle de birleşince, küresel sermayenin yayılımı hiç olmadığı kadar kolaylaştırmıştır. Sermayenin kolaylaşan hareketliliği, iş gücünün ucuz olduğu az gelişmiş ülkelere yönelerek, düşük ücretler karşılığında devasa büyüklüklere ulaşmışlardır. Neoliberal küreselleşmeye hız kazandıran teknolojik gelişmeler ekseninde de, post-fordist üretim biçiminde farklı uzmanlaşma alanları ve meslek grupları ortaya çıkmış, emeğin kendi içinde vasıflı-vasıfsız olarak ayrışması söz konusu olmuştur (Kaya Özçelik, 2013: 423). Tüm bu faktörler işgücü fazlalığına sebep olmuş; istihdam süreçlerine dahil olabilenler için düşük ücretlere, sermayedarlar tarafından kötüye kullanılan esnekliğe ve güvencesizliğe yol açarak çalışan yoksulluğunu arttırmıştır. İstihdam süreçlerine dahil olamayanlar içinse halihazırdaki işsizlik durumu doğrudan bir yoksulluk halini ortaya çıkarmıştır.

Özetle; küreselleşme süreçleri, neoliberal politik-ekonomik pratikler ve post-fordist üretim biçimi sayesinde, kapitalizmin 1970'lerdeki yapısal krizinden en karlı çıkanlar sermayedarlar olmuş, akabinde giderek yerleşen neoliberal politikalar ile birlikte, bireyin yoksulluğunun sebebinin yine kendisi olduğu anlayışı da bu çerçevede büyük aşama kaydetmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) gibi neoliberal küreselleşmeyi düzenleyici kurumlar tarafından yoksullukla mücadele kapsamında ortaya atılan öneriler ise, neoliberal politikaların devamlılığının sağlanması amacına hizmet etmesinin yanında –gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde- yoksulluk sorununu daha da derinleştirmiştir. Şenses, bu kurumların özellikle 1990'larda yoksulluk araştırmalarına büyük ilgi göstermesinin ikircikli bir duruma işaret ettiğini belirterek, neoliberal reformları derinleştirme aracı olarak bu eğilimi sergilediklerini ifade etmiştir (Şenses, 2009: 692-694),

1.1.6.1. Türkiye'de Neoliberal Politikalar ile Değişen Yoksulluk Görünümü

Küresel ölçekte 1973 yılında yaşanan I. Petrol Krizi ile Türkiye'de petrol fiyatlarında yaklaşık dört katlık bir artış ortaya çıkmış ve bunun sonucunda ödemeler dengesi bozularak ekonomideki gidişat kötüleşmiştir. 1979'da yaşanan II. Petrol Krizi

ile de tekrardan küresel ölçekte petrol fiyatlarında iki kata yakın bir artış meydana gelmiştir. Bu süreçte, Türk Lirası değer kaybetmiş, çalışan ücretleri düşmüş, işsizlik ve enflasyon önemli oranlarda artış göstermiştir. Krizin aşılması amacıyla 24 Ocak Kararları⁹ uygulamaya konulmuş, sabit kur uygulamasından kontrollü dalgalı kur uygulamasına geçilmiştir. 1980 öncesinde devletin aktif olduğu, içe dönük ve ithal ikameci büyüme stratejisi terk edilerek; devletin pasif konumda bulunduğu, dışa dönük ve serbest piyasa mekanizmasına dayanan neoliberal iktisadi politika benimsenmiş, yabancı sermayenin ülkeye girişi özendirilmek istenmiştir. Mülkiye, Türkiye'nin neoliberalleşme sürecini, “sermayeye sınırsız özgürlüklerin tanındığı, emekçilerin sendikasızlaştırıldığı, işsizleştirildiği; devletin vergi almak yerine borçlandığı ortamda, özelleştirme ihaleleri, taşeronlaşma, borsa, arazi ve gayrimenkul spekülasyonu ikliminde” sermayenin devletten birçok fayda sağlaması olarak ifade etmiştir (Mülkiye, 2009: 31). Neoliberal politikaların özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkardığı; istihdam yaratmayan büyüme, artan gelir eşitsizliği, işsizlik gibi etkiler, Türkiye’de de benzer biçimde gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında Türkiye’de yoksulluk görünümünde önemli değişiklikler meydana gelmiş, bu değişiklikler çerçevesinde toplumsal ve ekonomik yapı 1980 öncesi dönemden giderek farklılaşmıştır. Kaygalak’a göre: “Bu dönemde yaşama geçirilen politikalarla işsizlik, gelir dağılımı dengesizliğinin artması, toplumsal ve mekansal kutuplaşmaların belirginleşmesi, sosyal adalet düşüncesinin gerilemesi, kamusal hizmet alanının daraltılması gibi yoksulluk olgusunu besleyen süreçler yaşanmıştır” (Kaygalak, 2001, 134’ten akt. Gürer, 2010: 97). Düşük gelirli bireyler üzerinde ciddi bir yoksullaşma yaratan bu politikalar, sermayedarın yüksek faiz gelirleri ile daha fazla zenginleşmeleri sağlamıştır. “Başta sosyal güvenlik ve ücret olmak üzere tarımsal destekleme, vergi ve kamu istihdamı ile ilgili alanlarda çalışan sınıflar ve küçük üreticiler aleyhine bir dizi politika uygulanmıştır (Gürer, 2010: 98-99). Neoliberal politikaların Türkiye’deki tarımsal faaliyetler üzerinde ortaya çıkarmış olduğu etkiyi ise Boratav, ciddi bir erozyon hali olarak vurgulamış ve bu hali cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir boyutta üretim faaliyetlerinden kopuş olarak tanımlamıştır (Boratav, 2008: 72-73). 1990’lar sonrasında IMF ve WB gibi neoliberal sistemin küresel ölçekteki düzenleyicisi konumunda bulunan kuruluşlarla yapılan anlaşmalar çerçevesinde, tarımsal üretime verilen destekte devletin pasif konumda bulunması sonucunda küçük ve orta düzeydeki üretici ve

⁹ Türkiye’de 24 Ocak 1980’de yürürlüğe konulan ve ekonomik anlamda yapısal dönüşümleri içeren bir program.

çalışanlarının çoğu ciddi bir yoksullukla karşı karşıya kalmış, toprağını bırakıp kırdan kente göç etmiştir. Kırsal alandaki bu yoksulluk sebebiyle kente göçenler, kentlerde de yine kötü şartlarda, “özellikle neoliberal küreselleşme sürecinin enformel sektörlerine, niteliksiz, kayıt dışı, ucuz işgücü” olarak dahil olmuşlardır (Kaya Özçelik, 2013: 425). Bu durum enformel sektördeki hızlı genişleme neticesinde, hem emek sömürsünün hem de çalışan yoksulluğunun artışına neden olmuştur. Işık ve Pınarcıoğlu, ithal ikamesini fiilen kaldıran 24 Ocak Kararları sonrasında, 12 Eylül darbesi ile 1980 öncesi dönemin toplumsal ittifaklarının yıkılacağı ve yeni dengelerin kurulacağını netleştirdiğini ifade ederek, işçi sınıfının ve çalışan kitlelerin politik denklemlerden dışlanması esasına dayalı yeni bir döneme girildiği vurgulamışlardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 123-124). Neoliberal politikalar ile beraber, geniş tabanlı sınıflar arası ittifaktan, çalışan kitlelerin dışlanması ve sınıflar arası gerilim ve rekabete dayalı, daha dar tabanlı bir modele geçilmiştir. Ayrıca Işık ve Pınarcıoğlu'na göre “zenginler ile yoksulların arasına şimdiye dek olmadığı ölçüde kültürel duvarların örüldüğü ve neredeyse birbirlerini hiç görmedikleri bir döneme girilmiş” ve neoliberal politikaların kültürel etkileri, ”büyük ölçüde yeni zenginler ve elbette ki medyanın sayesinde giderek yaygın ve karşı konulamaz hale gelen tüketme arzusu ve para kazanmanın yüceltilmesi” biçiminde karşımıza çıkmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 125-140). Bireylerin entelektüel sermayelerinin öneminin giderek azalması ve bunun yerine de ekonomik sermayelerinin önem kazanması bu dönemin bir başka özelliğidir. Öte yandan yoksula ve yoksulluğa bakışın, yaşanan dönüşümler sonucunda medya vb. unsurların da büyük etkisi ile farklılaştığı ifade edilmektedir. Yoksul bireye gösterilen merhamet duygusu ve yardım çabasının yerini, korku duygusu ve görmezden gelme ya da duyarsızlık hali almıştır. Gerek mekansal gerekse toplumsal ayrışmalar derinleşmiştir. Neoliberal politikaların kuralsızlığı ve rekabeti tirmandırması söz konusu olmuş, yaygınlaşan “televole kültürü” ile zenginlik ihtişamla sergilenirken yoksulluk gizlenmesi gereken bir hal gibi lanse edilmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 140-141).

1.2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Bu bölümde yoksulluk olgusu; çatışmacı yaklaşım, işlevselci yaklaşım, sembolik etkileşimci yaklaşım ve feminist yaklaşım çerçevesinde irdelenerek, yoksulluğa ilişkin görüşler farklı kuramlar çerçevesinde ifade edilecektir.

1.2.1. Yoksulluk Problemine İlişkin Sosyolojik Yaklaşımlar

1.2.1.1. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı teorisyenler yoksulluğun mevcudiyetini sermayedarların çıkarlarına hizmet etmesi üzerinden temellendirmişlerdir. Marx yoksulluğun tembellik, beceriksizlik gibi kültürelci olarak ifade edilen nedenlerden değil; eşitsiz gelir dağılımı ve düşük ücretler gibi yapısal nedenlerden ileri geldiğini belirterek, kapitalizmin ve sermayedarların var olabilmesinin yoksullar sayesinde olduğunu ifade etmiştir (Demirtürk vd., 2011: 36). Yoksullar, orta ve üst tabakadaki bireylerin yapmak istemedikleri “pis, tehlikeli ve ölümlü sonuçlanabilecek, fiziksel güç gerektiren, düşük ücretli, geçici ve iş güvencesi olmayan işlerde çalışmaktadırlar” ve bu sayede de onların çıkarlarına hizmet ederler (Köse vd., 2009: 238). Sermayedarlar daha fazla kar elde etmek amacıyla işgücünün ucuz olduğu yerlere yönelmektedirler. İşsizler ve yoksullar oluşturdukları işgücü potansiyeli sayesinde, endüstriyel üretim sürecinde yedek işgücü kaynağı olarak görülmektedirler. Yedek işgücünün iki önemli işlevi söz konusudur. İlki, yedek işgücünün yoksulluğunun, çalışan işçilere ibret olması sebebiyle işçilerin işlerini kaybetmemek için üst düzey bir performans sergilemeleri olarak ifade edilebilir. İkincisi ise yedek işgücünün bolluğu sonucunda işçilerin ücretlerinin düşük tutulması ve işverenlerin işçiler üzerindeki sömürsünün artmasıdır (Hardt ve Negri, 2004: 146-147).” Çatışmacı teorisyenler yoksulluğu yaratan zincirlerin kırılmasının zorunlu olduğunu ifade etmektedirler” (Köse vd., 2009: 238). Bunun sağlanması için eşitsizlik ve yoksulluğa karşı politik eylemlerin düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Yoksulluğun azaltılmasının, yoksulların siyasal açıdan bilinçlenmesi ve örgütlenmesi ile mümkün olacağı ifade edilmektedir (Coleman ve Cressey, 1999: 241). Devletler tarafından sağlanan yoksulluğa ilişkin sosyal yardımların ise yoksulların mücadele ve direnişinin önünde bir engel olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle iktisadi kriz dönemlerinde yoksulların protestolarını bastırabilmek amacıyla sağlanan, kriz aşılınca da terk edilen sosyal yardım uygulamalarının yoksulları yatıştırmak amacıyla olduğu ve sermayedarların işçi sınıfı üzerindeki hakimiyetini güçlendirme amacına hizmet ettiği ifade edilmektedir. (Leon-Guerro, 2005: 230’den akt. Köse vd., 2009: 238). Çatışmacı teorisyenlere göre işsizler ve yoksullar kapitalizmin işleyişinde temel yapı taşları konumundadırlar ve onlara göre giderek derinleşen yoksulluğun ardında da kapitalist sistemin adaletsiz gelir dağılımı bulunmaktadır. Bu çalışma, eşitsizlik ve tabakalaşma sonucunda ortaya çıkan davranışlara odaklanması sebebiyle, çatışmacı perspektif üzerine inşa edilmiştir.

1.2.1.2. İşlevselci Yaklaşım

İşlevselci teorisyenlere göre hızlı sanayileşme sonucunda ortaya çıkan değişimlere göre diğer temel fonksiyonların düzenlenmemesi, ekonomik sistem ve toplumsal yapı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler sonucunda da zenginler ile yoksullar arasındaki eşitsizlik ve ayrışma derinleşmektedir. İşlevselcilere göre “yasa koyucular, yoksulluk ile mücadele eden çeşitli yardım kuruluşlarına yeterli sermayeyi sağlamaksızın çalışma yönergelerini tayin ederek, onları, yönetmelikler, belgeler ve kurallar denizinde boğmaktadırlar” (Köse vd., 2009: 236). Ayrıca eğitim politikalarının, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin ihtiyaçlarına uygun bir biçimde düzenlenmemesi sonucunda talep edilmeyen mezunlar ortaya çıkmaktadır. (Coleman ve Cressey, 1999: 240). Bu durum yoğun bir işsizliğe ve yoksulluğa yol açarak toplumsal düzeni tehdit etmektedir. Toplumsal bütünleşmenin karşısında bir engel olan ayrımcılık davranışları sebebiyle birçok birey sistemin dışına itilmekte ve bu bireylerin yeteneklerinden toplumsal fayda elde edilememektedir. İşlevselcilere göre ekonomik sistemlerin iyileştirilmesi ve sosyal hizmet faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi yeni yoksulların ortaya çıkmasını engellediği gibi yoksul bireylerin de sayısını azaltmaktadır. İşlevselcilere göre, ötekileştirilen yoksulların iktisadi sistemin halihazırdaki eğilimleri esas alınarak topluma tekrar entegre edilmesi ve bu sayede toplumsal kargaşa ve anominin önüne geçilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanmasında öncelikle yasa koyucuların sonrasında toplumun geri kalan kısmının, destekleyici ve gönüllü yaklaşımları gereklidir. Leon Guerro, yoksulluğun negatif işlevlerinden birini, bireylerin ekonomik durumlarının yanı sıra, sosyal, fiziksel ve psikolojik durumlarını da etkilemesi sebebiyle toplumsal bütünleşmenin önünde bir engel olması olarak vurgulamıştır (Guerro, 2005: 228). İşlevselciler, yoksulluğun bir toplumda yaygın olmasının sonucunda ortaya çıkabilecek toplumsal aşınmaların önüne geçmek için devletlerin kamu harcamalarına ağırlık vermesinin ciddi ekonomik bozulmaları da beraberinde getirdiğini ifade etmektedirler. Ayrıca yoksulluğun ortaya çıkmasında önemli bir etken olan düşük ücretlerin, yoksul bireylerin işsizlik sigortasından aldığı ücretlerden az olması durumunda da, aşırı işsizliğin ortaya çıkabileceğini ifade etmektedirler (Parrillo vd., 1996: 252). İşlevselciler yoksulluğun, toplumsal bütün içerisinde negatif işlevlere sahip olduğu gibi pozitif işlevlere de sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Gans’a göre toplum ve toplumun belirli bir kısmı için yoksulluğun pozitif işlevleri şunlardır:

“Yoksullar, hiç kimsenin çalışmak istemediği “pis işlerde” çalışırlar. Her ekonominin fiziksel olarak pis veya tehlikeli, geçici, ölümlü sonuçlanan, hak edilenden az para ödenen, vakur olmayan, bayağı işlere ihtiyacı vardır. Bu işler, düşük ücretli işgücü havuzunun

oluşumunu sağlar. Yoksul insanların olması, toplumun geri kalanını onlardan koruyacak ya da onlara yardım edebilecek veya onlar üzerinden gelir sağlayabilecek bir takım meslek dallarının ortaya çıkmasına olanak sağlar. Yoksul kişiler, diğerlerinin kullanmak istemediği bayatlamış ekmeğe, meyve ve sebzeleri, ikinci el giysileri, bakımsız arabaları ve evleri satın alarak, bu tür ürünlerin ekonomik faydalılığını uzatır. Yoksullar, araştırma hastanelerinde bir hasta veya medikal araştırmalarda bir kobay olarak kullanılarak tıbbi alandaki yeniliklerin insan üzerinde denenmesine olanak sağlarlar. Yoksul insanlar, daha fazla sağlık sorunu yaşadıkları için doktorlara gelir sağlamaktadır. Yoksullar, hizmetçilik, garsonluk gibi günlük işleri yaparak zenginlerin hayatlarını kolaylaştırıcı faaliyetlerde bulunmuş olurlar. Yoksulların bir diğer grubu, kötü kaderlerinden dolayı sıkıntı içinde ve çalışamaz durumda olduğu kabul edilir. Yoksul olmayan kişiler, bu yoksullara acıma, şefkat ve hayırseverlik duygusu ile yaklaşarak onlara yardımlarda bulunarak kendilerini iyi hissederler. Yoksullar, iyi bir eğitim ve iş fırsatına sahip olamadıkları için üst sınıftaki insanlarla rekabet etme imkanına da sahip olamazlar. Bu nedenle hiyerarşik statünün en altında yer alan yoksullar diğerlerinin yukarıya doğru hareketliliğine yardımcı olurlar” (Gans, 1972: 279’dan akt. Köse vd., 2009: 237).

İşlevselci teorisyenlere göre yoksulluk olgusu toplumda iki taraflı bir işleve sahiptir. Toplumsal dayanışma pratikleri ve devletin düzenleyici müdahaleleriyle, yoksulluğun toplumsal çözümlere ve anomiyeye yol açmadan azaltılması gerekmektedir.

1.2.1.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sembolik etkileşimciler yoksulluk sorununa davranış ve tutumlar çerçevesinde eğilerek, gerek yoksul gerekse zengin bireylerin, kendilerini ve kendi dünyalarını tanımlamalarındaki kültürel farklılıklara vurgu yapmışlardır. Etkileşimcilere göre, yoksulların toplumun geri kalanıyla kurdukları etkileşim ve ilişkinin tabii bir sonucu olarak, olayları algılamaları ve kendilerini tanımlamaları mümkün olmaktadır. Coleman ve Cressey’e göre bu etkileşim yoksulluğun varlığını şu şekilde kuvvetlendirmektedir:

“Yoksullar, toplum tarafından beceriksiz, ahlaksız, ilgisiz, başarısız, uyuşturucu bağımlısı ve zihinsel bozuklukları olan bireyler olarak tanımlanmakta ve kurallara uymak istememeleri veya suça yönelimlerinin nedeni olarak kişisel yetersizlikleri gösterilmektedir. Yoksul bireyler bu tanımlamaları doğru olarak kabul ederek, onlardan beklenen şekilde davranmaya başlamaktadırlar” (Coleman ve Cressey, 1999: 242’den akt. Köse vd., 2009: 239).

Oscar Lewis yoksulların yaşam biçimlerine yönelik antropolojik gözlemler ortaya koymuş ve yoksul bireylerin karşı karşıya kaldığı ekonomik ve toplumsal dışlanmaya tepki olarak farklı davranış kalıpları içeren bir alt kültür oluşturduklarını belirtmiştir (Lewis, 1966, 22’den akt. Köse vd., 2009: 239). Ancak yoksulluk kültürünün sadece, etnik ya da ırksal dışlanmaya maruz kalan New York Cityli siyahiler özelinde değil, Mexico City’deki etnik ya

da irksal temelli dışlanmaya maruz kalmayan San Juanlılarda da görüldüğünü belirtmiştir (Lewis, 1966: 23). Yaşanılan çevre ve toplumsal etkileşimler vasıtasıyla kültürel kodların, o kültür içindeki çocuklar tarafından küçük yaşlarda öğrenildiğini ve yaşamları boyunca sergilendiğini ileri süren Lewis, “yoksulluk kültürü” olarak ifade ettiği bu yaklaşımın kuşaktan kuşağa aktarıldığını vurgulamıştır. Lewis’e göre yoksulluk kültürü kavramı, belirli ırk, ulus ve bölgesel gruplara özgü kabul edilen bir grup tutum ve davranışı derlemeye ve açıklamaya yardım ederek, bir genelleme yapılabilmesini mümkün kılar (Lewis, 1966: 23). Yoksulluk kültürü, yoksul grupların kendi aralarında oluşturdukları umursamazlık ve kadercilik tutumları çerçevesinde; eğitim ve terbiye eksikliği, erken cinsel deneyim, istenmeyen gebelikler, evlilik sorumluluğundan uzaklık, tek ebeveynli ve anne merkezli aile yapısı, toplumsal kurum ve otoritelere güvensizlik gibi özelliklerle ilişkilendirilir (Parillo vd., 1996: 232).

Etkileşimcilere göre, yoksulların medya vb. unsurlar aracılığıyla gözlemledikleri sürekli tüketen zengin birey profilinden uzak oluşları, kendilerini yetersiz ve başarısız görmelerine sebep olmaktadır. Öte yandan kendilerini toplumdaki eşitsizliğin mağdurları olarak da görebilmektedirler ve bunun sonucunda erişemedikleri imkanlara sahip olanlara ya da bu imkanlara sahip olmalarını engelleyenlere karşı intikam duygusu besleyebilmektedirler. Etkileşimciler yoksulluğun, psikolojik, toplumsal ve ekonomik olarak bireyi hapsedici nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Etkileşimciler yoksulların maruz kaldığı eşitsizliklerin azaltılması için imkanlar yaratılmasını ve yoksulların daha iyi bir yaşam beklentisi içinde olmaya ikna edilmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır (Coleman ve Cressey, 1999: 242’den akt. Köse vd., 2009: 240).

1.2.1.4. Feminist Yaklaşım

Feminist yaklaşım yoksulluğu temelde bir refah bölüşüm sorunu ve yapabilirlikten yoksunluk olarak irdelerken bu eşitsizliğin esas mağdurlarının kadınlar olduğunu vurgulamaktadır. Feministlere göre, istihdam süreçlerindeki cinsiyet temelli ayrımcılık ve ücretlerdeki eşitsizlik nedeniyle kadınlar yoksulluğa daha çok maruz kalmaktadır. Coleman ve Cressey’e göre feministler:

“Toplum içerisinde özellikle kadınların ve çocukların, aile yapısındaki değişimlerden, çocuklarını yalnız başına büyüten annelerin sayısındaki artıştan ve kadınların ekonomik olarak güçsüz durumlardan dolayı uzun dönemli bir yoksullukla karşı karşıya kaldıklarını ileri sürmektedirler ve bu durumu “yoksulluğun kadınlaşması” terimi ile açıklamaktadırlar” (Coleman ve Cressey, 1999: 243’ten akt. Köse vd., 2009: 240).

“Yoksulluğun kadınlaşması” kavramı ilk olarak 1978 yılında Diane Pearce tarafından kullanılmıştır. Pearce (1978: 28), kadınların ataerkil toplum içindeki dezavantajlılıkları sebebiyle yoksulluğun giderek bir kadın sorunu haline gelmeye başladığını ifade etmiştir. Feministler yoksullukla mücadele kapsamında özellikle yalnız anneler sorununa eğilinmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu çerçevede çalışan annelerin çocukları için günlük bakım hizmetlerinin hükümetler tarafından sağlanmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir. Ek olarak feministler, kadınların düşük ücretler karşılığında, kayıt dışı, esnek ve güvencesiz şartlarda çalıştırılmasının ve cinsiyet temelli mesleki ayrımcılığa maruz kalmalarının engellenmesi için yoğun bir çaba gösterilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK İŞÇİLİK

2.1. Çocuk Yoksulluğu

Çocukluk, farklı toplumsal dinamiklere göre değişkenlik arz etse de, gerek Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde gerekse ülkemizde yürürlükte olan Türk Ceza Kanunu'nda, 0-18 yaş arası dönem olarak kabul edilmektedir. Toplumsal ölçekte, farklı yaş gruplarından olan birçok birey yoksulluğa maruz kalmaktadır. Ancak bu yaş gruplarının içerisinde yoksulluktan en çok etkilenen bireyler çocuklardır. TÜİK 2018 verilerine göre Türkiye'de görelî yoksulluk oranı %21,2'ken, çocuklar arasında görelî yoksulluk %32,1'dir (UNİCEF, 2019: 31). Çocuklar çoğunlukla, toplumda salt tüketici konumundadır, üretim faaliyetlerinde yer almazlar. Bu sebeple bakım ve korunmaya tabii olarak muhtaç olan çocukların yoksullukla karşı karşıya kalma riskleri artmakta ve yoksulluğun ortaya çıkardığı olumsuz etkiler yetişkinlere kıyasla çocuklar üzerinde daha yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Yoksulluk, bakıma ve korunmaya muhtaç olan tüm çocukların, sağlıklı yaşama, büyüme ve gelişmeleri için ihtiyaçları olan imkanlara erişmelerini engellemektedir. Bu çerçevede eğitim, sağlık ve temel gereksinimlere erişim problemleri ortaya çıkmakta, çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimleri zarar görmektedir. UNICEF'e göre yoksul çocuk: "Yaşamayı, büyümesini ve gelişmesi için gerekli olan maddi ve duygusal kaynaklardan mahrum kalması nedeniyle haklarından faydalanamayan, potansiyelinin tamamını kullanma başarısı gösteremeyen veya toplumun bütün ve eşit bir üyesi olarak katılamayan kişidir" (UNICEF, 2005: 18) Avşar Kurnaz'a göre, "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuğun en yüksek yararının göz önüne alınması ifade edilirken dünya çocuklarının yarısından fazlasının yoksulluk, savaş gibi sorunlarla karşı karşıya oldukları bilinmektedir" (Kurnaz, 2009: 13).

Yoksulluk araştırmalarında çocuklara özel olarak odaklanılması, 1990'ların başında Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin dünya ülkelerinin büyük bir çoğunluğu tarafından onaylanmasıyla eş zamanlı olarak ilerlemiştir. Öncesinde çocuk yoksullar, sadece yoksul ailelerin çocukları olarak algılanırken, bu anlayış yerini çocuk yoksulluğunun özel olarak incelenmesine bırakmıştır. Çocuk yoksulluğunun aile

yoksulluğu ile ilişkisi aşıkardır. Ancak çocuk yoksulluğunun salt ebeveyn yoksulluğu üzerinden değerlendirilmesi, çocuk yoksulluğu olgusunun geri dönülemez sonuçlarını ve toplumsal ölçekteki yıkıcı etkisinin gözden kaçırılmasını ortaya çıkarmaktadır. Çocuk yoksulluğuna dair oluşturulmuş ölçütler ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Kanada Yoksulluk Enstitüsü'ne göre, “çocuklarda çok boyutlu yoksunluklar kümesi olarak düşünülebilecek olan yoksulluk; yeterli eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe, kötü konut ve çevre koşulları, kötü muamele gibi çok farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir” ve gelir odaklı ölçütlere göre ise “çocuk yoksulluğu, harcanabilir medyan gelirin belirli bir oranının altında kalan çocuklara karşılık gelmektedir” ve bu oran Türkiye'nin de aralarında bulunduğu OECD ülkelerinde, “eşdeğer fert ölçeğine göre hanenin harcanabilir medyan gelirinin %50'sinin altı” olarak ifade edilmektedir (Tekdemir ve Yılmaz, 2020: 1078). UNICEF'in de işbirliği ile gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk yoksulluk boyutunun ölçümü ve analizi için yürütülen ilk çalışma olan Bristol çalışmasında, çocuk yoksulluğunun belirli göstergeleri oluşturulmuştur. Gordon vd. bu göstergeleri şu şekilde özetlemiştir:

“Şiddetli gıda mahrumiyeti: Boyları ve kiloları kendi yaş gruplarındaki uluslararası referans topluluğunun medyan değerinden üç kat daha düşük olan çocuklardır. Şiddetli su mahrumiyeti: İçme suyu olarak sadece yüzeysel sulara veya evleri en yakın su kaynağından 15 dakika daha uzakta yaşayanlardan oluşmaktadır. Şiddetli sağlıklı yaşam olanakları mahrumiyeti: Özel ve umumi tuvaletlerin olmadığı hanelerde yaşayan çocuklardır. Şiddetli sağlık mahrumiyeti: Herhangi bir hastalığa karşı aşılınmayan, kısa süre önce ishal gibi herhangi bir hastalığa yakalanmış ve herhangi bir tıbbi müdahale görmemiş, sağlık kuruluşlarına ulaşamayan çocuklardır. Şiddetli barınma mahrumiyeti: Evlerinde bir odada 5 kişiden fazla yaşayan veya evlerinde herhangi bir zemin kaplaması olmadan yaşayan çocuklar. Şiddetli eğitim mahrumiyeti: Yaşları 7-18 yaş aralığında olan ve hayatlarında hiç okula gitmemiş, profesyonel bir eğitim almamış çocuklardır. Şiddetli bilgi mahrumiyeti: Yaşları 3-18 arasında değişen ve evlerinde radyo, televizyon veya gazete erişimi olmayan çocuklardır.” (Gordon vd., 2003'ten akt. Durgun, 2011:146-147)

Çalışmanın sonuçlarına göre bir ya da birkaç mahrumiyet biçimine maruz kalan çocukların oranı %54 olarak saptanmıştır. Bu alanda yürütülmüş bir diğer çalışma ise İngiltere DFID (Department for International Development) tarafından ortaya konmuştur. Peru, Etiyopya, Vietnam ve Hindistan'da yürütülen bu çalışmada, Woldehanna vd. 15 yıl boyunca yaklaşık 12.000 çocuk ve ailelerinin incelendiğini belirterek, araştırmanın kriterlerini şu şekilde sıralamıştır: “Temel hizmetlere erişim: elektrik, temiz içme suyu ve tuvalete erişim”, “tıbbi olanaklara olan mesafe”, “çocuk bakımı ve çocuk büyüme”, “çocuk beslenme bozukluğu”, “okuryazarlık”, “çocuk işçiler” ve “toplum içindeki sosyal sermaye” olarak belirlenmiştir

(Woldehanna vd., 2004'ten akt. Durgun, 2011: 147). Bu araştırmanın ilk sonuçları, çocuk yoksulluğunun yetişkin yoksulluğuna kıyasla daha fazla görüldüğünü ve yıkıcı sonuçları olduğunu doğrular niteliktedir. Çocuk yoksulluğu yalnızca düşük ve orta gelirli ülkelerin sorunu değildir. Gelişmiş ülkelerde de çocuk yoksulluğu sorunu görülmektedir. Bu durum ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizliği, işgücü piyasalarının yapısı, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar, aile yapıları ve ebeveynlerin eğitim düzeyleri ile ilişkilendirilmektedir (Metin, 2015: 169'dan akt. Çevik ve Karakaş, 2016: 896). Yoksulluk çocukların istismar, ihmal, sömürü, şiddet ve ayrımcılığa maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Bunun sonucunda çocuklar üzerinde, birçok psiko-sosyal ve fiziksel sorun ortaya çıkmaktadır. Toplumların geleceğinde kilit bir role sahip olan çocukların yaşadığı bu sorunlar, toplumsal kalkınma açısından büyük bir engel teşkil etmektedir.

2.1.1. Yoksulluğun Çocuk Üzerindeki Etkileri

Yoksulluğun çocuklar üzerinde ortaya çıkardığı birçok olumsuz etki mevcuttur. UNICEF'e göre yoksul çocukların, yoksul olmayan çocuklara kıyasla karşılaşma riskinin daha yüksek olduğu durumlar: "Düşük eğitim seviyesi, kötü sağlık koşulları, küçük yaşta hamilelik, madde bağımlılığı, suç işleme ve anti-sosyal davranış, düşük gelir, işsizlik, uzun süre devlet yardımına bağımlı kalmak" olarak ifade edilebilir (UNICEF, 2006: 3). Gönen vd., yoksulluğun aileler ve çocuklar üzerindeki etkilerini şu şekilde özetlemektedir:

"Yoksul insan için kendi işgücü en önemli kaynaktır. Yoksul hanelerde kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere her bireyin işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Yoksul hanelerde genellikle eğitim düzeyinin düşük olması ve yoksul bireylerin niteliksiz işgücü olarak görülmesi yoksulluklarını pekiştirmektedir. Şiddetli yoksulluk yaşayan hane halkları barınma da dahil pek çok hizmetten yararlanamamaktadır. Yoksulluk, yaşlılar, engelliler, kadınlar ve çocuklar gibi toplumun özel gruplarının hane sorunlarını daha da derinleştirmektedir. Yoksullar arasında ölüm oranı yüksektir. Özellikle çocuk ölümü oranları, yetersiz beslenme, sürekli hastalanma ve eşit biçimde eğitimden yararlanamama yaşanan sorunların başında gelmektedir" (Gönen vd., 2002'den akt. Avşar Kurnaz, 2009: 37).

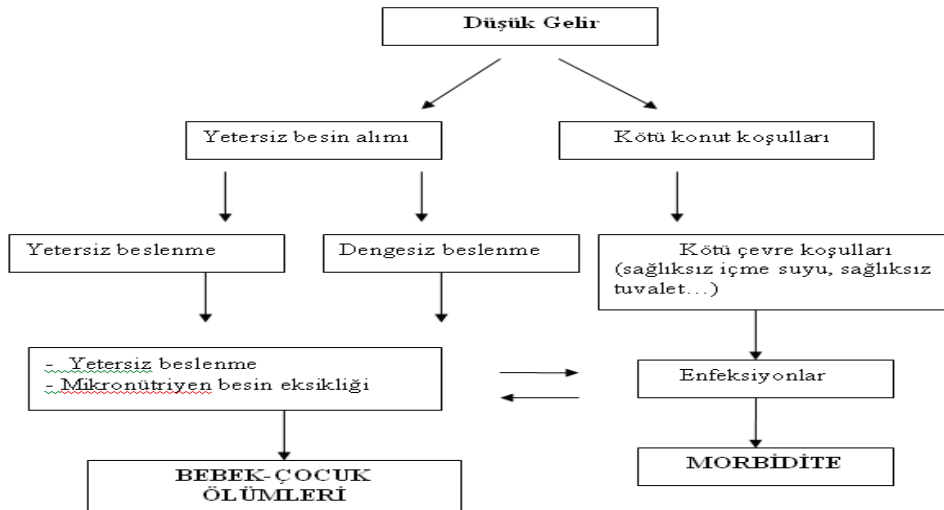
Yoksulluk, çok boyutlu olan çocuk gelişim sürecinde, fiziksel, motor, bilişsel, sosyal ve duygusal boyutların tamamına ciddi zararlar vermektedir (Avşar Kurnaz, 2009: 34-35). Çocuk gelişiminin ifade edilen tüm boyutları, birbirleri ile organik bir bağ içerisinden bulunduğu için, yoksulluğun çocuk gelişiminin tüm boyutlarına olan etkisi gerek toplumsal gerekse bireysel açıdan büyük problemleri beraberinde getirmektedir. Bu bölümde yoksulluğun çocuk üzerindeki etkileri, fiziksel, sosyal ve psikolojik etkiler olarak ifade

edilecektir.

2.1.1.1. Fiziksel Etkiler

Yoksulluğun fiziksel etkilerinin en ağır sonucu bebek ve çocuk ölümleridir. Yoksulluk sebebiyle yeterli beslenemeyen, temiz su ve barınma ihtiyacını karşılayamayan, sağlık hizmetlerinden faydalanamayan bebekler ve çocuklar ölüm riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Anne karnında bebek ölümleri de yoksulluğun ortaya çıkardığı sonuçlardan olabilmektedir. Öte yandan, temel ihtiyaçlardan yoksun çocuklar birçok sağlık problemi ile karşılaşmaktadır. Uzun süre devam eden beslenme yetersizliği sonucunda çocukta, fiziksel gelişim gecikmesi, boy kısalığı, aşırı zayıflık, hastalıklara karşı dirençsizlik ve çeşitli enfeksiyon hastalıkları ortaya çıkmakta ve kalıcı fiziksel problemler yaşanmaktadır. Yoksulluk sebebiyle sağlık hizmetlerinden yoksun olan çocuklar da, uzun süreli veya kalıcı sağlık sorunları yaşamaktadırlar. Yoksulluğun çocuk sağlığına olan etkisi, Hatun vd. tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

Şekil 1. Yoksulluğun Çocuk Sağlığına Olan Etkileri

Kaynak: Hatun vd. 2003: 252.

Bir başka yoksulluk etkisi ise çocuk istismarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk istismarı, çocuğun fiziksel ya da psikolojik gelişimini olumsuz olarak etkileyen davranışlar olarak tanımlanmakta ve fiziksel, duygusal ve cinsel istismar olarak üç türe ayrılmaktadır. “Aile içinde ortaya çıkan çocuk istismarının yoksulluk, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve kültürel ortamdan kaynaklandığı ileri sürülmektedir” (Çevik ve Karakaş, 2016: 896). Aile haricinde,

yoksulluk sebebiyle sokakta yaşayan çocuklar ya da çalışan çocuk işçiler de, farklı istismar biçimlerine maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddet ve istismar, fiziksel ihmal, iş kazaları gibi nedenler sonucunda çocuk üzerinde kalıcı fiziki problemler ortaya çıkabilmektedir.

2.1.1.2. Psiko-Sosyal Etkiler

Yoksulluğun çocuk üzerinde ortaya çıkardığı her psikolojik etkinin sosyal bir geri dönüşü ya da her sosyal etkinin çocuğun psikolojisinde bir karşılığı olması sebebiyle psikolojik ve sosyal etkilerin birlikte ifade edilmesi daha uygundur. Eğitim faktörü yoksulluğu etkileyen ve yoksulluktan etkilenen önemli unsurlardan biridir. Yoksul ailelerin eğitim düzeyi düşük ebeveynlerden oluşması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Eğitim düzeyi düşük olan yoksul ebeveynler, çocuklarına yeterli eğitim imkanlarını ve fırsatlarını yaratamamaktadır. Yeterli eğitim alamayan çocuklar istihdam süreçlerinde var olamayarak geleceğin yoksul ebeveynleri olarak yoksulluk döngüsüne dahil olmaktadır. Yoksul ailelerde daha sık görülen bir diğer özellik, aile içi şiddet ve huzursuzluktur. Özellikle yoksul babaların çocuklarıyla diğer babalara kıyasla daha çok gerginlik yaşadıkları ve çocuklarına karşı daha sert bir tutum içinde oldukları ifade edilmektedir (Avşar Kumaz, 2009: 38). Yoksulluk, aile yapısını olumsuz olarak etkilemekte ve ebeveynler tarafından çocuğun ihmal edilmesini de ortaya çıkarmaktadır. Çalışan yoksul ebeveynlerin uzun çalışma saatleri sebebiyle çocuklarına vakit ayırmakta güçlük çekmesi sonucu, çocuğun duygusal gelişimi zarar görmektedir. Çocuğun ebeveynleri tarafından ihmal edilmesi, onun suç ve sapan davranışlara ya da kötü alışkanlıklara yönelimini tetikler niteliktedir ve bu durum birçok psiko-sosyal davranış bozukluğuna sebep olur. Yoksul ailelerde daha sık görülen aile içi şiddet ve istismar sonucunda ise, çocuk üzerinde geri dönülemez birçok psiko-sosyal problem ortaya çıkmaktadır. İntihar, depresyon, özgüven eksikliği, içe kapanıklık, çekingenlik, anti-sosyal vd. kişilik bozuklukları, ailesinden şiddet ve istismar gören ya da bunlara şahit olan çocuklarda ortaya çıkan sonuçlardır. Kınacı, “yoksul çocukların eğitim alanındaki başarılarının düşük olduğunu, depresyon, anksiyete, intihar risklerinin daha yüksek seviyelerde olduğunu” ifade etmiştir (Kınacı, 2020: 85). Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın girift bir yapıda olması nedeniyle, yoksul ailelerin çocuklarının sosyal dışlanmanın tüm biçimlerine maruz kalmaları ve psiko-sosyal açıdan kendilerini ötekileşmiş olarak hissetmeleri söz konusudur. Bu durum çocuğun okul başarısından, arkadaşlık ilişkilerine kadar tüm dışı vurum süreçlerini etkilemektedir. Kimlik oluşumunu ve aidiyet değerlerini sarsmaktadır. Toplumsal bütünleşme umudunun küçük yaşlarda kaybedilmesi; ilerleyen yaşlarda, kişilere, gruplara ya da otoritelere karşı düşmanca davranış ve eylemler

sergilenmesine sebep olmaktadır.

Yoksulluk sonucunda sosyal güvenceden yoksun ailelerin çocukları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde problemler yaşamaktadır. Ekim, bunun sonucunda çocukların toplumsal ilişkilerinin zedelendiğini ve ileriki yaşlarda sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını ifade etmiştir (Ekim, 2005: 71). Avşar Kurnaz'a göre yoksul ailelerin; işsizliği, uygun olmayan ev şartları, sağlık ve eğitim sorunları, aile ortamının stresli olmasına sebep olmaktadır. Bu şartlarda çocuğun psiko-sosyal gelişimi zedelenmektedir (Avşar Kurnaz, 2009: 39). Bourdieu'nun habitus kavramı da bu aşamada çocuk yoksulluğunun yıkıcı etkisini açıklar niteliktedir. Bourdieu habitusu, dışsalığın bir içselleştirilme mekanizması ya da sosyal yapılar ile sosyal eylemler arasında ilişki kurma noktasında değerlendirmektedir. Bu çerçevede, kalıcı yatkinliklerin başında gelen birincil habitus, aile içerisinde ve çocukluk döneminde kurulur (Bourdieu, 1997: 29'den akt. Ünal, 2013: 109). Ömür boyu devam eden algılama, düşünme ve eyleme faaliyetlerimizin biçimlendirilmesinde ailenin etkisi yadsınamaz boyuttadır. Dolayısıyla çocukken içselleştirdiğimiz özelliklerin, aile bireylerimizin konumuna ya da sermaye birikimlerine göre şekillendiğini ifade etmek yanlış olmaz. Yoksul ebeveynlerin çoğunlukla kısıtlı sermaye birikimlerinin çocuk üzerinde oluşturduğu dezavantajlılık, çocuğun da yeterli sermaye birikimi sağlamanın önünde bir engeldir. Bu açıdan, yoksulluğun, çocuğun psiko-sosyal süreçlerine olan olumsuz etkisinin önem arz ettiği ifade edilmelidir.

2.2. Çocuk İşçiliği

Çocuk emeğine ya da çocuğun çalıştırılmasına tarihin her döneminde rastlamak mümkün olmakla beraber, çocukların yaptıkları işlerin ya da çalıştırılma biçimlerinin dönemsel değişiklikler gösterdiği ifade edilebilir. Tarım toplumları öncesinde çocuklar, genellikle aile bireyelerine yardımcı olarak çalışma yaşamına katılırken, yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte çeşitli tarım faaliyetleri ve hane içi işlerde çalıştırılmışlardır. Ancak "çocuk işçiliği" kavramı, on sekizinci yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi ile birlikte söz konusu olmuştur (ÇSGB, 2005: 7). Bu dönemde özellikle İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde birçok çocuk, gerek fabrikalarda gerekse maden ocaklarında, sermayedarlar tarafından daha fazla kar elde etmek amacıyla ucuz işgücü olarak uzun saatler çalıştırılmış ve emek sömürsüne maruz kalmıştır.

Çocuk işçiliği tanımının, toplumlara göre farklı kavramsallaştırmaları mevcuttur. Bu konudaki kavramsallaştırma güçlüğünün önüne geçilmesi noktasında, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi küresel ölçekte kabul görmüş kuruluşların çalışmalarında yer alan tanımlara başvurmak işlevsel olacaktır. UNICEF'e göre çocuk işçiliği, "çocuğun yaşına ve işin türüne bağlı olarak, minimum çalışma saatini aşan ve çocuğa zararlı olan iş" biçimine ifade edilirken, ILO'ya göre, "çocukların çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi" olarak tanımlanmaktadır (ÇSGB, 2017: 11). ILO'ya göre çocuk işgücüne yönelik her faaliyet çocuk işçiliği olarak tanımlanmamaktadır. Bu çerçevede, çocuk işçiliği ile çocuk çalışması arasında farklılık olduğu belirtilmektedir. Çocuk işçiliği kavramı "en başta eğitim hakkı olmak üzere, çocuğun diğer haklara da sahip olmasını engelleyen; onun sağlığına, fiziksel ve psikolojik gelişimine zarar veren bir çalışma" biçiminde tanımlanırken çocuk çalışması kavramı, "çocuklar için zararlı olmayan ve eğitimsel fırsatları engellemeyen bir çalışma" biçiminde ifade edilmektedir (Erbay, 2008: 11-12'den akt. Çevik ve Karakaş, 2016: 894). Çocuk işçiliği, 18 yaşının altındaki bireylerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerini olumsuz etkileyen, bu bireyleri eğitimden yoksun bırakan ve istismar eden bir çalışma biçimi olarak ifade edilmektedir. ILO'ya göre ise 15 yaş altı, çocuk işçi ya da çalışan çocuk olarak tanımlanırken, 15-24 yaş arası genç işçi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de de, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesine göre, 15 yaşını doldurmamış bireyler çocuk işçi olarak kabul edilirken 15-18 arasındakiler genç işçi olarak kabul edilmektedir (Avşar ve Ögütöğulları, 2012: 3). Ancak, literatürdeki çocuk işgücüne yönelik yapılan araştırmalarda çoğunlukla 18 yaş altında olan bireyler, çocuk işçi ya da çocuk çalışan olarak kabul etmektedir.

Çocuk çalışması, başkasının işinde belirli bir ücret karşılığında gerçekleşebildiği gibi kendi hesabına ya da ücretsiz aile işçisi olarak da gerçekleşebilmektedir. TÜİK'in 2019 yılının son çeyreğindeki yapmış olduğu Çocuk İşgücü Anketi'nin sonuçlarına göre, Türkiye'de 5-17 yaş arasındaki 16 milyon 457 bin çocuktan 720 bini çocuk çalışandır.

Şekil 2. 2019 Çocuk İşgücü Anketi

	Toplam		Erkek		Kadın	
	(Bin kişi)	(%)	(Bin kişi)	(%)	(Bin kişi)	(%)
5-17 yaş grubu nüfus	16 457	-	8 449	-	8 008	-
Ekonomik faaliyette çalışan	720	100,0	508	100,0	212	100,0
Yaş grubu						
5-11	32	4,4	24	4,7	8	3,8
12-14	114	15,9	77	15,2	37	17,4
15-17	574	79,7	407	80,0	167	78,8
Eğitime devam durumu						
Devam eden	473	65,7	333	65,6	140	66,1
Devam etmeyen	247	34,3	175	34,4	72	33,9
Sektör						
Tarım	221	30,8	143	28,2	78	36,8
Sanayi	171	23,7	141	27,8	29	13,7
Hizmet	328	45,5	223	43,9	105	49,4
İşteki durum						
Ücretli veya yevmiyeli	455	63,3	319	62,9	136	64,2
Kendi hesabına	4	0,5	3	0,5	1	0,5
Ücretsiz aile işçisi	261	36,2	186	36,8	75	35,3

Kaynak: TÜİK (2019).

Bu araştırmadan elde edilen verilere göre, çalışan çocukların yaklaşık %79,7'si 15-17 yaş arası, %15,9'u 12-14 yaş arası ve %4,4'ü 5-11 yaş arasıdır. Çalışan çocukların %65,7'si eğitime devam ederken, %34,3'ü eğitime devam etmemektedir. Çalışan çocukların %63,3'ü ücretli veya yevmiyeli olarak çalıştırılmaktadır. Bu oranı %36,2 ile ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılan çocuklar takip etmektedir. Kendi hesabına çalışan çocuk oranı ise %0,5'tir. Araştırmaya göre çalışan çocukların işgücü piyasalarındaki sektörel dağılımına bakıldığında, %45,5'inin hizmet sektöründe, %30,8'inin tarım sektöründe, %23,7'sinin ise sanayi sektöründe olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de çocuk çalışanların sayısı kesin olarak bilinmemektedir ve bu sayının halihazırdaki resmi istatistiklerden fazla olduğu düşünülmektedir. Bu durumun sebepleri, yapılan araştırmaların az ve sınırlı olması; mevsimlik işlerde, aile işlerinde ya da geçici işlerde kayıt dışı çalışan çocukların tespit edilme güçlüğü olarak ifade edilebilir.

ILO tarafından her dört yılda bir yayınlanan ve en son 2017 yılında yayınlanmış olan "Küresel Çocuk İşçiliği Tahminleri" raporuna göre küresel ölçekte 152 milyon çocuk işçi bulunmaktadır ve bu çocuk işçilerin 72 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Çocuk işçilerin 88 milyonu erkek, 64 milyonu kızdır. Çocuk işçiliğin en sık görüldüğü bölgeler başta Afrika ve ardından Güney Pasifik ülkeleridir. Tarım sektörü %70,9'luk bir oranla çocuk işçiliğin en sık görüldüğü sektördür. Bu oranı %17,2'lik bir oranla hizmet sektörü ve %11,9'luk bir oranla sanayi sektörü takip etmektedir. Raporda dikkat çeken unsurlardan biri bu çocuk işçilerin %48'inin 5-11 yaş arasında, %28'inin 12-14 yaş arasında ve %24'ünün 15-17 yaş arasında olmasıdır. Ayrıca 5-14 yaş arasındaki 36 milyon çocuk işçi eğitime devam edememektedir

(ILO, 2017: 1-47). Öte yandan, ILO ve UNICEF (2020) tarafından yayınlanan “Covid-19 ve Çocuk İşçilik” çalışmasında, pandemi sebebiyle yaşanan ekonomik durgunluğun, son yirmi yıldır düşüş eğiliminde olan çocuk işçilik oranlarında ciddi bir artışa sebep olabileceği ifade edilmektedir.

2.2.1. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işçiliğinin nedenleri, ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerine göre farklılık arz etmektedir. Ancak genel itibarıyla çocuk işçiliğinin nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Yoksulluk ile işsizlik, eğitim, göç ve hızlı nüfus artışı gibi beraberindeki nedenler; geleneksel bakış açısı ve ayrımcılık; işverenlerin çocuk işgücü talebi; diğer yapısal nedenler.

2.2.1.1. Yoksulluk ve Beraberindeki Nedenler

Küresel ölçekte çocuk işçiliğinin nedenlerinin başında gelen unsur yoksulluktur (ILO, 2017: 15). Bu durum Türkiye için de geçerlidir. TÜİK'in 2019'un son çeyreğinde yapmış olduğu “Çocuk İşgücü Anketi” sonuçlarına göre, çalışan çocukların %58,1'i hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak ve hanehalkı gelirin katkısında bulunmak amacıyla çalışmaktadır. Ailelerin yeterli gelire sahip olmaması sonucunda çocuklar, çalışarak ya da çalıştırılarak hanenin ekonomik ihtiyacını karşılamaya yönlendirilmektedir. Bu durum belirli bir ücret karşılığında bir başkasının yanında çalışma ya da kendi hesabına çalışma biçiminde olabildiği gibi aynı zamanda tarım, hayvancılık vb. işlerle uğraşan yoksul ailelerde, çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılması biçiminde de karşımıza çıkmaktadır. Aile bireylerinden biri ya da birkaçının düzenli iş ya da yeterli gelirden yoksun olma durumu, çocuğun emek piyasasına katılımını arttıran bir gerektir.

Öte yandan çocuk işçiliğinin önemli nedenlerinden biri de eğitim düzeyidir. “Eğitim; kişinin ruhsal ve zihinsel kapasitesini geliştiren, onun çevresi ile olan iletişimini arttıran, bilgi, beceri ve ihtisas kazandıran ve kişiyi daha verimli ve üretken kılan bir vasıta"dır " (Serter, 1994: 140). Çoğunlukla ebeveynlerin eğitim düzeyi çocuk işçiliğinin ortaya çıkışında etkindir. Düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin, eğitimin bireyi dönüştürme potansiyeline olan inançsızlığı sebebiyle çocuklarını bir meslek sahibi olmaları için çırak vb. biçimlerde emek piyasasına yönlendirmeleri söz konusudur. Ayrıca, yoksul ebeveynlerin çocuğun eğitim maliyetlerini

karşılammaktan yoksun olmaları sonucunda da, çocuğun işgücüne dahil olma durumu ortaya çıkabilmektedir. Yoksul ebeveynler bu duruma, eğitim için çocuğa hane bütçesinden kaynak ayırmak yerine çocuğun çalışarak hane bütçesine katkı sağlanması açısından işlevsel olarak bakabilmektedir.

Çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında göç ve hızlı nüfus artışı da etkilidir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, göç sonucunda düzenli iş ve gelirden yoksun aileler ekonomik problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Suriye'deki iç savaş sebebiyle Türkiye'ye zorunlu göç eden ailelerdeki çocukların yoksulluk sebebiyle birçok sektörde kayıt dışı olarak çalışması, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kırdan kente yaşanan göçlerde de, gerek yoksulluk gerekse "kentleşmenin beraberinde getirmedığı kentleşme" sebebiyle, çocuğun kırsal alandaki algılanma biçimi devam ederek kentsel alanda çocuk işçiliği ortaya çıkmaktadır (Tunçcan, 1998: 245). Ayrıca hızlı nüfus artışı sonucunda da, istihdam alanları yetersiz kalarak işsizlik problemi ortaya çıkmaktadır. Bu problemi ailenin geçiminin sağlanması amacıyla, tüm aile bireylerinin herhangi bir işte çalışması durumu izlemektedir. Çoğunlukla enformel süreçleri de içine alan bu ilerleyiş çocuk işçiliğinin de sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Hızlı nüfus artışının farklı bir boyutu ise ailelerin çocuk sahibi olma anlayışlarına göre şekillenmektedir. Çocuğun gerek üretim gerekse sosyal güvenlik noktasında gelir getiren bir araç olarak değerlendirilmesi, bu anlayışa sahip ailelerin çocuk sayısında artışa neden olarak nüfus planlamasını olumsuz etkilemektedir. Bu çocuklar hızlı nüfus artışının bir sonucu olan geçim sıkıntısı sebebiyle herhangi bir işte çalışmakta ya da çalıştırılmaktadırlar. Yoksul ailelerin devamlılığını sağlama stratejisi olarak çocuk işçiliği önem teşkil etmektedir. Özetle yoksulluğun nedenlerinden olan işsizlik, eğitim düzeyi, göç ve hızlı nüfus artışı gibi faktörler, çocuk işçiliğinin nedenleri olarak da ifade edilebilir.

2.2.1.2. Geleneksel Bakış Açısı ve Ayrımcılık

Birçok kültürde hala geçerliliğini koruyan "çocuğun genç yaşta sorumluluk bilinci kazanması ve ailesine maddi olarak destek olması" anlayışı, çocuk işçiliğini ortaya çıkartan bir başka unsurdur (ÇSGB, 2017: 18). Çocuğa gelenekler aracılığıyla dayatılan bu anlayışta çocuk emeği, kişisel disiplin ve sorumluluk bilinci aşılması noktasında çocuğun eğitim sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Bahsi geçen bakış açısının çocuk işçiliğinde önemli bir etken olduğu ifade edilmelidir. Öte yandan, cinsiyet temelli ayrımcılık da, çocuk işçiliğinin ortaya çıkma nedenlerinden biridir. Toplumsal cinsiyet rolleri temelinde kız ve erkek çocuğun eğitim

olanaklarına erişimi farklılaşabilmektedir. Bu farklılaşma sebebiyle eğitim faaliyetlerinde yer alamayan çocuk, genellikle herhangi bir işte ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaktadır.

2.2.1.3. İşverenlerin Çocuk İşgücü Talebi

Çocuk işçiliğinin nedenlerinden biri de, işverenler açısından çocuk emeğinin ucuz işgücü olarak görülmesidir. Güvencesiz bir şekilde ve düşük ücretler karşılığında çocuk işçi çalıştırmak, işverenlerin daha çok kar elde etmelerini sağlamaktadır. İlgili kurumların denetlemelerin yetersizliği sebebiyle mevsimlik, geçici ya da sürekli olarak işverenler emek taleplerini çocuklara yönlendirmektedirler. Öte yandan bu durum kayıt dışı istihdamı pekiştiren bir niteliktedir (Tunçcan, 2000: 250). Son yıllarda enformel sektörün birçok kolunda, özellikle Suriye ve Afganistan'dan göç etmiş çocukların ucuz ve uysal işgücü olarak kayıt dışı bir biçimde çalıştırılması dikkat çeken bir başka husustur. Göç ile birlikte artan yoksulluk sebebiyle, işverenler çok daha düşük ücretler karşılığında çalışacak çocuk işçiler bulabilmekte ve işgücü taleplerini bu doğrultuda yönlendirmektedir.

2.2.1.4. Diğer Yapısal Nedenler

Eğitim hizmetlerinin yetersiz oluşu çocuğun öğrenim görerek geçireceği vakti işgücüne katılarak geçirmesini etkileyen bir faktördür. Bu durum genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Yoksulluğun tüm aile bireylerini etkisi altına aldığı düşünüldüğünde, çocuğun aile bireylerinin yönlendirmesi ile meslek öğrenmesi için ya da haneye gelir getirmesi için işgücüne katılımı söz konusu olmaktadır. Eğitim hizmetlerinin yetersiz oluşu sonucunda öğrenim göremeyen kız çocukları ise daha çok ev içi emek sömürüsüne maruz kalmakta ya da ebeveynlerinin faaliyet gösterdiği işlerde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaktadır.

Çocuk işçiliğinin nedenleri arasındaki bir diğer yapısal unsur, devletlerin çocuk işçiliğini engelleme ve düzenli olarak denetleme mekanizmalarının yetersizliği ve çeşitli mevzuat açıklarıdır. Kayıt dışı istihdam süreçlerinin yaygınlaşması ile berber çocuk işçilik de denetlenebilirlikten uzak hale gelmektedir. İşverenler de daha fazla gelir elde etmek için bu denetimsizlikten faydalanarak en ucuz işgücüne yönelmektedirler.

2.2.2. Çocuk İşçiliğinin Sonuçları

Çocuk işçiliği, çocukların eğitim ve diğer haklarına erişimini engelleyen her türlü çalışma faaliyeti olarak ele alındığında, bu tür çalışmanın çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerine zarar verdiği ifade edilmelidir. Öğrenim görmek ya da sosyalleşmek için harcayacakları zamanı, kötü çalışma koşulları altında risk barındıran birçok unsura maruz kalarak geçirmeleri, çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimleri için tehlike oluşturmaktadır. Genellikle enformel sektörde, sanayi işyerlerinde ve tarım faaliyetlerinde ya da esnaf ve sanatkarların yanında çalışan çocuk işçiler, yaptıkları işler ve buldukları çalışma ortamı sebebiyle hem bugünlerini hem de yarınlarını riske atmaktadırlar. Çocuk işçilerin çalışma ortamlarının genellikle iş sağlığı ve güvenliği noktasında kurallara uygun olmayışı, çalışma ekipmanlarının yetersiz oluşu ya da çalışma ortamlarının havalandırma sistemlerinin yetersiz oluşu sebebiyle, bu ortamlarda kullanılan çeşitli maddeler çocuk işçilerin sağlıkları ve güvenlikleri açısından ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bequele ve Myers'e göre, "işyerinde çocuk işçilerin karşılaştığı en önemli fiziksel tehlikelerden birisi genellikle yetişkinlerin şiddet kullanmalarıdır, küçük ve kendini korumaktan aciz olan bu çocuklar, gelişimi güzel dövmekte veya kötü muameleye maruz kalmaktadır (Bequele ve Myers, 1998'den akt. Tor, 2010: 35). Çocuk işçiler dayak vb. tehlikelerin yanı sıra farklı fiziksel, cinsel ve psikolojik istismar riskleri ya da eylemleri ile de karşı karşıya kalmaktadırlar. Ortam ve koşullar anlamında çocuk için uygun olmayan yerlerde bulunmanın ötesinde çalışan çocuklar, ortaya çıkabilecek her türlü riske karşı savunmasız haldedirler. İstismara maruz kalan çocuk işçilerin fiziksel ve psikolojik olarak yaşadıkları travmalar, geleceğin her açıdan sağlıklı bireyleri olma ihtimallerini mümkün kılmamaktadır. Sapma ve suç unsurları ile tanışmaları buldukları ortamlar vasıtasıyla diğer yaşlılarına göre daha erken olmaktadır ve bu ortamlarda çocuğun yetişkin bir bireye kıyasla yeterli muhakemeden yoksun oluşu, suça sürüklenme riskini arttırmaktadır. Bulut'a göre çocuk işçiliğinin en yaygın etkilerinin başında, işgücüne dahil olmaktan dolayı kendilerine boş zaman bulamayan çocukların zihinsel gelişiminin zayıflatması ifade edilmektedir (Bulut, 1997'den akt. Tor, 2010: 37). Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) çocuk işçiliğinin sosyal ve psikolojik sonuçları üzerine yapmış olduğu çalışmada çocuk işçiler farklı çalışma alanlarına göre dört grup altında incelenmiştir. Bequele ve Myers bu çalışmanın sonuçlarını şu şekilde özetlemiştir:

"İncelenen ilk grup, evlerde çocuk bakıcılığı ve ev işleri yapan çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocukların içe kapanıklık, çekingenlik, yaşının altında gelişme, depresyon, aşağılık duygusu,

ebeveynlere karşı çıkma sorunlarını yaşadıkları tespit edilmiştir. İncelenen ikinci grup, ekili alanlarda ve çiftliklerde çalışan çocuklardan oluşmaktadır. Bu gruptaki çocukların yorgun, bezgin, kayıtsız ve içe dönük kendisini değersiz hissetme sorunları yaşadıkları görülmüştür. İncelenen üçüncü grup; ayakkabı boyacısı, gazete satıcısı, sokak süpürücüsü, market ve/veya büfelerde satıcı, hırsızlık gibi yasa dışı işler yapan ve sokaklarda çalışan çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocuklarda, düzenli ve programlı yapısal etkinliklere karşı isteksizlik, aşırı yorgunluk, aşırı sigara ve alkollü içki tüketimi, zührevi hastalıklar, ailevi kontrole karşı çıkma, yasa dışı işlere girme, bedensel gelişememe ve bozulma sorunları görülmektedir. Aynı araştırmada yer alan dördüncü grup ise halı ve kibrit fabrikalarında çalışan çocuklardan oluşmaktadır Bu işler, sorumluluk, dakiklik ve dikkat gerektirdiğinden çocuklarda büyük bir stres yarattığı ve duygularını körelttiği ortaya çıkmıştır” (Bequale ve Myers, 1998’den akt. Tor, 2010: 36).

Öte yandan çocuk işçiliğinin uzun vadede yol açtığı en büyük problemlerden biri, bir toplumun geleceğinde ortaya çıkaracağı etkidir. Nitelikten yoksun ve yeterli eğitimi almamış çocukların sadece ucuz ve uysal işgücü olarak çalıştırılması, gelecek yıllarda geri dönüşü olmayan nitelikli işgücü ve istihdam sorunu yaratacaktır. Bir toplumun temelinin gelecek nesiller olduğu düşünüldüğünde, çocuğun fiziksel ve psikolojik olarak kendini geliştirmesi, sosyalleşmesi, öğrenim görmesi gerekirken; yaşına ve gelişimine uygun olmayan ortam ve koşullarda güvencesiz ve düşük ücretler karşılığında çalıştırılması toplumsal olarak ilerleme düşüncesine zarar vermektedir. Bir sonraki neslin ebeveynleri olacak olan bu çocuklar, kendini gerçekleştirmeden ve kendini tanımaktan uzak, düşük eğitim düzeyine sahip ve genellikle de düşük ücretler karşılığında çalışan bireyler olarak karşımıza çıkma ihtimali yüksektir. Yaptıkları ağır, tehlikeli ve uygunsuz işlerin sonucu olarak fiziksel anlamda dönem dönem veya kalıcı bir şekilde çeşitli sağlık sorunları yaşayan, psikolojik anlamda da küçük yaşlarda maruz kaldıkları travmaları aşamamış, edinimlerini sorgulamayan ve dar bir dünya görüşüne sahip bireylerin ortaya çıkma riski artmaktadır.

2.3. Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Çocuk İşçiliği ile İlişkisi

Neoliberal iktisadi politikaların yaygınlaşması ve küreselleşmenin hızlanması ile birlikte yoksulluk kavramının içeriğinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte sosyal devlet anlayışı çözülmeye başlamış, devletin toplumsal hayatın tüm alan ve aşamalarındaki aktif rolü giderek pasif hale gelmiştir. Yoksulların ve çeşitli dezavantajlı kesimlerin, ekonomik ve toplumsal açıdan haklarının gözetildiği sosyo-ekonomik ve politik anlayıştan uzaklaşmış, bireyler piyasa koşulları ile baş başa bırakılmıştır. Bunun sonucunda küresel ölçekte eşitsizlikler artmış, yoksulluk olgusu çok boyutlu, daha geniş kesimleri etkileyen ve daha kalıcı

bir özellikte olan yeni yoksulluğa doğru hızla evrilmiştir. Mingione’a göre:

“Önceleri nüfusun küçük bir kısmı açısından düşük sanayileşme hızı ve kentleşmeyle bağlantılı bir olgu olarak açıklanan yeni yoksulluk, neo-liberal politikalar sonucu kayıt dışı sektör, taşeronluk gibi istihdam biçimlerinin, esnek üretim adı altında ekonomide ağırlığının artması ile yaygınlaşması ve kronikleşmesine temel olarak, daha geniş bir çerçevede kullanılmaya başlanmıştır” (Mingione, 1993: 326’dan akt. İpek, 2015: 83).

Yaygınlaşan ve kronikleşen yoksulluk ile beraber çalışan kesim içinde de yoksulluk artış göstermiştir. Eski ya da geleneksel yoksulluk, çoğunlukla işsizlik sebebiyle ortaya çıkarken; yeni yoksullukta işgücüne dahil olmak yoksullukla baş etmede yetersiz kalmıştır. Neoliberal ekonomi politikalarının etkisi sonucunda, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki bireylerin istihdam süreçlerinde yer alarak yoksulluktan kurtulmaları giderek güçleşmiştir.

“Neoliberal ekonomi devletin sosyal kamu harcamaları ve sosyal güvenlik sisteminin altını oymakta; diğer tarafta ise değişen sosyo-ekonomik yapıyla birlikte eski geleneksel geniş aile dayanışması ve toplumsal ilişkiler de varlığını koruyamaz hale gelmektedir. Dolayısıyla, toplumsal olarak dışlanan kesimin tekrar topluma kazandırılmasında eskitip mahalle içi aynı ve nakdi yardım destekleri, aile veya komşu desteği gibi yöntemler geçerliliğini yitirmiştir” (Tunç, 2014: 245).

Yeni yoksulluğun Türkiye’deki en belirgin özelliklerinden biri de 1990’larda yaşanan ekonomik sorunların beraberinde gelen çalışan yoksulların sayısındaki artıştır ve bu durum yoksulluk sorununun yapısal olduğunu açıkça ifade etmektedir (İpek, 2015: 84). Öte yandan geleneksel yoksulluktaki enformel ilişkilerin yoksullukla başa çıkmadaki etkisi, değişen koşul ve mesleki farklılaşma sebebiyle yeni yoksullukta yeterliliğini kaybetmiştir ve yeni yoksullar enformel sektörde bile iş bulmakta zorlanır hale gelmişlerdir. Bu durumun sebeplerinin başında kırdan kente yaşanan göç gelmektedir. Kırdan kente göç eden ve çoğunlukla eğitim ve nitelikten yoksun olan bu kesim içindeki az sayıdaki kişi formel sektörde düşük ücretler ile çalıştırılmıştır. Formel sektörde iş bulamayan diğer kişileri de tamamıyla istihdam edecek kadar boşluk enformel sektörde mevcut olmadığından yeni yoksulların sayısında ciddi artış görülmüştür. Yeni yoksulluk geleneksel yoksulluk biçimi gibi sadece ekonomik göstergelerle açıklanamamaktadır. Yeni yoksulluk sosyal ve kültürel anlamları da içeren bir yoksulluk biçimidir. Maddi yoksulluğun yanı sıra yapabilirlikten, sosyo-kültürel bağlardan ve bütünleşmeden de yoksunluk anlamına gelmektedir. Geleneksel yoksullukta bireyler herhangi bir şekilde toplumsal bütünleşmenin içinde yer almayı başarabilirken, yeni yoksullukta değişen ölçütler sebebiyle yoksullar ötekileştirilen ve dışlanan bireyler halini almışlardır. Bu durum yoksulluğun azalmasından kaynaklı olarak değil, yoksulluğa ve yoksula bakış açısının

değişiminden kaynaklıdır. Yeni yoksulluk “küresel gelişmelerin etkileriyle kentlerde ortaya çıkan yeni toplumsal yapıya eklenemeyen ve dışlanma duygusuyla farklı bir yaşam atmosferine ötelenen yoksullar” olarak ifade edilebilir (Karakaş, 2010: 11).

Yeni yoksulluk tüketim olgusu ile doğrudan bağlantılı olarak ifade edilebilir. Yeteri kadar tüketemeyen yoksul bireyler sosyal dışlanma ile de karşı karşıyadırlar. Yeni yoksullar, tüketim toplumunda düşük gelirleri sebebiyle az tüketen ve bu sebeple de normal toplumsal yaşayışını devam ettiremeyerek toplumdan dışlanan bireylerdir. Yeni yoksullar aynı zamanda, buldukları toplumdaki tüketim alışkanlıkları doğrultusunda hareket edemeyen ve bunların ötesinde de norma uygun bir biçimde yaşayamayan bireyler olarak nitelenirler ve toplumsal sorunların ortaya çıkmasında etkili “olağan şüpheliler” olarak ifade edilirler. Aynı zamanda da işsiz bireyler olarak değil tüketici olmayan bireyler olarak değerlendirilirler ve yeterli kazanç ile gelecek umudundan yoksunlardır (Erdem, 2006: 343). Yeni yoksulluğun en önemli görünümü dezavantajlı kesimlerde karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar, kadınlar, engelliler, yaşlılar ve bazı etnik gruplar yeni yoksulluğun kapsayıcı etkisi altına kolayca girmektedirler. Neoliberal ekonomi politikaları sonucunda zaten dezavantajlı olan bu kesimler, çözünen sosyal devlet anlayışı ile birlikte daha da kırılgan hale gelmişlerdir. Türkiye’de, 1980 sonrasında “enformel işçi kullanımına dayalı olarak kadın ve çocuk emeği, eve verilen iş, sürekliliği olmayan sigortasız işler yaygınlaşmış, ancak ekonomik büyümeye karşın, yoksulluktan çıkış olanaksızlaşmıştır” (İpek, 2015: 86). Sokaklarda yaşayan ve çalışan, şiddet gören, suçta sürüklenen çocuklar, yeni yoksulluk görüntülerinin merkezinde yer almaktadır.

Türkiye’de değişen ekonomi politikaları ve sonrasında yaşanan ekonomik sorunlar ile birlikte enformel sektörün çocuk işgücüne olan talebi artmıştır. Çocuk emeği kayıt dışılığın yanı sıra düşük ücretler karşılığında satın alınabildiği için işverenlere cazip gelerek ucuz ve uysal işgücü olarak kullanılmıştır. Kırılgan grupların başında gelen çocuklar, sosyal politikalar vasıtasıyla sadece öğrenimlerine odaklanacak biçimde desteklenmemişlerdir. Yetersiz sosyal hizmetler ya da yerel siyasal alandaki eksikler, çocukları yoksulluğun ortaya çıkarttığı risklerden ya da yoksulluk döngülerinden uzaklaştıramamıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse zayıflayan sosyal devlet anlayışı sonucunda sosyal destekten yoksun hale gelen çocuklar, öğrenimlerine devam edemeyip enformel sektörün herhangi bir alanında çalışarak, çoğu zaman günlük ya da haftalık olarak yaşamlarına etki edecek gelirler elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu durum yeni yoksulluğun kronikleşme sürecinin ilk adımı olarak ifade edilebilir. Çocuk işçilik, kısa vadede yeni yoksulluğun bir sonucu ancak uzun vadede bir

nedeni olarak ifade edilebilir.

Sosyal dışlanmanın tek bir tanımı olmamakla birlikte; toplumdaki belirli grupların siyasal, ekonomik ve sosyal haklardan yoksunluğu ve toplumsal bütünlüğün dışında kalması olarak ifade edildiğinde çocuk işçilik ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Sosyal dışlanma, bireylerin fırsatlara erişimini engelleyen ve kendi geleceklerini inşa etmelerinin önüne geçerek bireylerin toplumsal bağına zarar veren bir süreçtir. Alden ve Thomas'a göre ise: "Fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir ve sosyal dışlanmış birey veya gruplar, eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı; korunmasız, savunmasız ve zayıf kişilerdir ve bu nedenle dışlanma bir çeşit sosyal hastalık olarak da ele alınmıştır" (Alden ve Thomas, 1998'den akt. Sapancalı, 2005: 53). Yeni yoksulluk çerçevesinde irdelendiğinde sosyal dışlanma, psikolojik, sosyal ve ekonomik sebeplere bağlı olarak toplumsal bütünden kopma veya koparıma hali biçiminde açıklanmaktadır. Silver'a göre: "Sosyal dışlanma, maddi zenginliğin yokluğu ile değil; aynı zamanda sembolik dışlanma, sosyal yoksulluk ve temel sosyal kurumlara eksik katılımı ilgilidir. Bu, aynı zamanda birey ve toplum arasındaki ilişkinin kalitesini de vurgulayan bir durumdur" (Silver, 1995: 1'den akt. Karakaş, 2010: 11). Yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramlarının akademik çevrelerce birbirlerinin yerine kullanıldığını önceki bölümlerde ifade etmiştik. Bunun sebebi yeni yoksulluğun salt ekonomik göstergelerle açıklanmaması ve yapabilirlik noktasında ele alındığında sosyal dışlanma kavramı ile yakın anlamda değerlendirilmesidir.

Çocuk işçiliği, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini etkileyerek toplumsal bütünlüşme süreçlerine zarar vermektedir. Yeterli nitelik ve eğitimden yoksun bireyler olmalarına yol açarak sosyal dışlanma biçimlerine maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Çocuk işçiliği bireyin kimlik inşasını ciddi anlamda etkileyen ve farklılaştıran bir olgudur. Çocuk işçiler zamanlarının çoğunu çalışarak geçirmelerinden dolayı ilk olarak yetersiz eğitim almaktadırlar. Arkadaşlarıyla ya da aileleri ile geçirmeleri gereken vakti çoğunlukla kendilerine uygun olmayan şartlardaki iş yerlerinde ve kendilerinden yaşça büyük kişilerle geçirmektedirler. Yaşına ve gelişimine uygun olmayan iletişim ve davranış biçimleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Sapma ve suç, şiddet, istismar üzerine gözlem ya da deneyimleri yaşlılarına göre daha fazla olmaktadır. Kayıt dışı, sosyal güvenceden yoksun, kısa süreli veya mevsimlik işlerde, uzun çalışma saatleri boyunca ve düşük ücretler karşılığında çalıştırılan çocuk işçiler; sosyalleşme, yeterince tüketme, kendini geliştirme, nitelikli meslek edinme gibi süreçlerden uzaklaşmaktadırlar. Bu yoksunluklar neticesinde ilerleyen yıllarda ortaya "sistem

dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan” bireyler çıkma riski artmaktadır (Çetin ve Öztürk, 2009: 2669). Aynı zamanda yeterli tahakküm ve sorgulama yeteneğinden yoksun olunan yaşlarda edinilen olumsuz gözlemler ve davranış kalıplarının, çocuk işçilerin karakterlerinde önemli bir yer ettiği gerçeği söz konusudur. Çeşitli psiko-sosyal bozukluklar, sapma ve suça yönelim, şiddete eğilim gibi problemlerin ortaya çıkma riski artmaktadır. Bugünün çocuklarının yarının ebeveynleri olduğu düşünüldüğünde ise çocuk işçiliğinin sadece o anda tek bir bireyin yaşamını etkileyen bir sorun olmadığı, bireyleri ve toplumu hem bugün hem de gelecek açısından etkileyen bir niteliği olduğu ortaya konmalıdır.

2.4. Türkiye’de Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yöntemleri

Türkiye’de çocuk işçiliğine tarihsel olarak bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ahilik teşkilatları karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde çocuk işçilik çırak, kalfâ ve usta basamakları dahilinde ya da baba-evlat enformel ilişkisi üzerine temellenmekteydi. Ahi zaviyelerinde çıraklar, ahlak ve fazilet eğitime tabi tutulup ayrıca okuma yazma eğitimi de almaktaydı. Ustalar, çıraklarının mesleki eğitimi ve ahlakından sorumluydu. Bu şekilde idare heyetinin denetim ve gözetimine tabi tutulurlardı (ÇSGB, 2006: 7). Cumhuriyet Dönemi’nde ise çocuk işçiliği mesleki eğitimin bir parçası olarak ifade edilerek çeşitli yasal düzenlemeler ile okul ve çevre ilişkilerine önem verilmiş, bölgelerin ihtiyaçlarına göre eğitimler verilmiştir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 26).

Çocuk işçiliği birçok ülke tarafından ortadan kaldırılmak istenen bir problemdir. Çocuk işçilik konusunda önem arz eden ve BM tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi 14 Eylül 1990 tarihinde Türkiye tarafından belirli maddelere çekince koyarak imzalanmış, 27 Ocak 1995 tarihinde de yürürlüğe konmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 32’nci maddesinde çocuk işçilik ile ilgili kısım şu şekildedir:

“Taraflar devletler çocuğun ekonomik sömürüye, her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek, sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul etmektedir. Taraflar devletler bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak üzere yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemleri almakla yükümlüdür” (ÇSGB, 2017: 37).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1992-1993 yıllarında çocuk işçiliği sorununun baş

gözeticisi hale gelmiş ve Türkiye'nin de onayladığı Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) başlatılmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki sosyo-kültürel ve ekonomik şartlar sebebiyle çocuk işçilik sorununa bir anda çözüm sağlanamamaktadır. ILO çocuk işçiliği sorununun hemen çözülemeyeceği ancak çalışmak zorunda olan çocukların nasıl çalışma yaşamından uzaklaştırılacağı, nasıl korunacağı ve şartlarının nasıl iyileştirileceği üzerine eğilmiştir. ILO tarafından 1999'da benimsenen 182 sayılı "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi" Türkiye de dahil olmak üzere dünyada birçok ülke tarafından onaylanmıştır. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden kasıt; "her türlü kölelik, çocuk askerlerin kullanılması, çocuk kaçaklığı, çocukların ticari cinsel istismarı ve fuhuş ve küresel anlamda tehlikeli çocuk işçiliği biçimleri" olarak ifade edilmiştir. Türkiye'de en yaygın görülen, tehlikeli çocuk işçiliği olarak ifade edilebilir. ILO, tehlikeli çocuk işçiliğinin yok edilmesine yönelik üç temel strateji izlemektedir. Bunlar önleme, geri çekilme ve korumadır. Önleme, tehlikeli işlere girme potansiyeli olan çocukların tespiti sonucunda girişimlerinin engellenmesi olarak açıklanabilir. Geri çekilme, bu tür işlerde çalışan çocukların işten çıkartılmasını sağlayarak yetenekleri ile alakalı bir eğitim programına yerleştirilmesi ve ileriye dönük gözetim altına alınmasıdır. Korumaya ise, çocuk işçilerin kendi ülkelerindeki asgari istihdam yaşını geçmiş olanlarının iş ortamındaki çalışma şartlarının ve koşullarının iyileştirilmesi olarak ifade edilebilir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012: 15-16). Türkiye, ILO'nun 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi'ni kabul eden ülkeler arasındadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 50'nci Maddesine göre; kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71'nci Maddesine göre ise; 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullara devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili mevzuatın çerçevesi yukarıda bahsedilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 4857 sayılı İş Kanunu beraberinde; 6098 sayılı Borçlar Kanunu, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 2017/6 sayılı Genelge, 2016/5 sayılı MEB Genelgesi ile çizilmiştir (ÇSGB, 2017: 41). Çocuk işçiliğinin önlenmesi hukuki tedbirlerin yanı sıra doğru eğitim politikalarının devreye konulması ile de alakalıdır. Okul, çocuğun davranışlarını şekillendiren, pekiştiren ve toplumdaki orta ve yüksek seviyede yetişmiş insan ihtiyacını karşılayan bir kurum olarak önemli bir işleve sahiptir. Türkiye, 2000

yılında Dünya Eğitim Bakanları Konferansı'nda "Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri" dahilinde olan "Herkes İçin Eğitim (EFA) kararlarını kabul etmiştir.

"Yapılan araştırmalar yoksullukla çocuk işçiliği arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Çocuk işçiliği ile mücadele yoksullukla mücadeledir. Ancak; dünyadaki ekonomik gelişmeler sonucunda, özellikle yoksulluk kavramı yerini giderek kalkınma kavramına bırakmış ve artık kalkınmanın sadece bölgesel veya ulusal olamayacağı; bütün dünyanın birlikte kalkınabileceği ortak görüşü üzerinde durulmaya başlanmıştır. "Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri" olarak belirlenen hedeflerden biri de "Herkes İçin Eğitim" hedefidir. Bu hedef için tüm dünyada çocuk işçiliğinin sonlandırılması gerekmektedir. Kalkınma kavramı ve küresel ekonominin birlikte ele alındığı, dünyanın giderek küçük bir köy olacağı tartışılan günümüzde çocuk işçiliği konusunda aşağıda yer alan hususlar tartışılmaktadır: Çocuk işçiliği kalkınmamış olmanın bir sonucudur. Kalkınma çocuk işçiliğini önlemede en önemli faktördür. Çocuk işçiliği sona ermeden Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri'ne ulaşamaz. Her çocuk temel hakkı olan eğitim hakkından yararlanmak durumundadır. Çünkü; eğitim, çocuğa kapasite ve yeteneklerini geliştirme fırsatı verir. Okuma, yazma, aritmetik gibi günlük yaşam için gerekli olan bilgilerin edinilmesinde gerekli bilgi ve beceriyi sağlar. Eğitim, çocukların toplum içinde daha aktif roller üstlenmelerini sağlar. Değerlerini geliştirme ve iletişim becerisi kazanma süreci, onların sorumlu ve ilgili vatandaşlar olmalarını sağlar. Gelecekte daha yüksek ücret alacakları işlerde yer almaları; sosyal ve ekonomik hareketlilik kazanmaları eğitim ile mümkündür. Eğitim aracılığıyla çocuklar kendi hak ve sorumluluklarının farkına varırlar. Özellikle çalışan çocuklar için eğitim, mevcut durumlarını geliştirecek önemli bir anahtardır. Etkili ve nitelikli mesleki ve teknik eğitim, gelecekte daha iyi çalışma olanakları elde etmelerini sağlar" (ÇSGB, 2017: 59-60).

Çocuk işçiliğinin engellenmesi için öncelikli olarak yapılması gereken çocukların eğitimlerine devam etmeme sebeplerinin belirlenmesidir. Ekonomik, sosyal, kültürel, bürokratik vb. nedenlere göre çocuk işçiliği ile mücadele yöntemleri ortaya konmalıdır. Eğitim çerçevesinde, Türkiye'de çocuk işçiliğine önlemeye yönelik geliştirilen modeller ve uygulamalar şunlardır: 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'na göre uygulanan "Yerinde Eğitim Modelleri", 222 sayılı Kanununun 11'inci maddesine göre uygulanan "Yetiştirici ve Tamamlayıcı Sınıflar ve Kurslar", aynı kanununun 9'uncu maddesine göre uygulanan "Gezici Okullar ve Sınıflar" olarak ifade edilebilir. Eğitim, çocuk işçiliği ile mücadelede etkin bir roldedir. Bölgesel farklılıkların en aza indirilmesi ve tüm çocukların nitelikli öğretmenler ile uygun şartları sağlayan okullarda eğitim alabilmesi sağlanmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Yoksulluk insanlık tarihi kadar eski bir problem iken yeni yoksulluk, küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaşması ile ortaya çıkmış bir yoksulluk görünümüdür. Yoksulluk üzerine fikir birliğine varılmış tek bir tanım ve değerlendirme söz konusu olmamakla birlikte; yoksulluk türleri kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır. Bunlar: Mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluktur. Amartya Sen'e göre yoksulluk, "gelir yetersizliği" olarak nitelendirilmemekte, "kapasite-yapabilme yetersizliği" olarak tanımlanmaktadır (Sen, 1993: 30). Gelir yoksullarının, eğitim imkanlarından yeterince faydalanamayışı; Bourdieu'nun (1984: 21) açıkladığı sermaye türlerinden ve birikimlerinden yoksun oluşu ve sürekli tüketen toplumda yetersiz tüketici konumunda bulunuşu, onun toplumda belirli bir kesim ya da çoğunluk tarafından dışlanması ya da hor gözle görülmesi için yeterli sebeplerdir. Gelir yoksulluğunun başka bir tezahürü ise bireyin kendi içinde yaşadığı ihtiyaçlarını karşılayamaması, yetersizlik durumu; sosyal uyum kaybına, topluma yabancılaşmasına, cephe almasına ve çeşitli sapan davranışlar göstermesine sebep olabilmektedir. Yeni yoksulluk kavramı da bu çerçevede değerlendirilmektedir. Kronik yoksulluk batağına düşme riskinin farklı sebeplerden dolayı günümüzde kentsel bölgelerde yoğunlaşmakta olduğunu belirten Mingione'ye göre, kentsel alanlarda ekonomik yoksulluğun akut, artan ve önlenemeyen sosyal dışlanma biçimlerine dönüşme potansiyeli oldukça fazladır (Mingione, 2013: 18). İstihdam ve demografik dönüşümler daha radikaldir ve insanların sürekli değişik açılardan savunmasız/kırılgan hale gelmesine yol açmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı, sadece ekonomik değil ayrıca siyasal, kültürel, hukuki ve kişisel boyutları olan; hem nesnel hem de öznel olarak değerlendirilen bir süreçler bütünüdür ifade etmektedir (Sapancalı, 2005: 53). Yoksulluk ile sosyal dışlanma arasındaki güçlü bir ilişki ve karşılıklık mevcuttur. Geleneksel yoksulluk ile yeni yoksulluk arasındaki farklılığın temel yapı taşı oluşturulan kavramlar da sosyal dışlanma ve sosyal kabuldür. Sosyal dışlanma ve sosyal kabul, yoksulluğun yapısının sistemin içinde veya dışında olmasını ayırıştıran unsurlardır.

Bir toplum için en büyük problemlerden biri, genelde yoksulluk özeldir ise çocuk yoksulluğudur. Çocukluk dönemindeki bireylerin yoksulluk ve yoksulluğun olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalma riski, yetişkin bireylere göre daha fazladır. Yoksul çocuklar ihtiyacı olan fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimi tamamlayamamaktadır. Çoğu zaman ebeveynlerin gelir yetersizliği sebebiyle çalışmak zorunda kalan ya da çalıştırılan çocuklar, yoksulluğun kronikleşmesi riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Eğitim alması; fiziksel, sosyal ve entelektüel açıdan gelişimine devam etmesi gereken çocuk, yoksulluk sebebiyle enformel sektörün farklı alanlarında, yoksulluğun kısa süreli engelleyicisi olan ya da olmayan –genellikle gelişimine zarar veren- işlerde çalışmaktadır. Çocukların toplumların geleceği olduğu düşünüldüğünde, bu durum toplumsal anlamda büyük bir problem halini almaktadır. Yaşlarının gereği olarak eğitim alması ve sosyalleşmesi gereken çocuklar, yoksulluk sebebiyle genellikle kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Düşük ücretlere, iş güvencesinden yoksunluğa, uzun çalışma saatlerine, sağlıksız çalışma koşullarına maruz kalmaktadırlar. Ayrıca, şiddet ve istismarın tüm biçimleri ile birlikte; sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Çocuk üzerinde fiziksel, ruhsal, toplumsal ve ahlaki açıdan olumsuz etkiler bırakan çocuk işçiliği problemi, sapma davranış ve suça yönelim gibi unsurları da tetikler konumunda bulunmaktadır.

Bu noktalardan yola çıktığımızda çalışma, hem günümüz hem de gelecek açısından büyük öneme sahip kayıt dışı çocuk işçilik sorununa odaklanmaktadır. Toplumsal bir dönüşüm ve ilerlemenin sağlanması için bu araştırmanın birincil amacı Türkiye’deki yoksulluk sorununa dikkat çekmek ve yeni yoksulluk ile sosyal dışlanmanın en büyük mağdurları olan çocuk işçilerin maruz kaldığı emek sömürsünü ortaya koymaktır.

Araştırmanın temel problemi, yeni yoksulluk ve sosyal dışlanmanın, çocuk işçilikle bağlantısının ne olduğudur. Ayrıca araştırmada şu soruların yanıtları da ortaya konacaktır:

1. Çocuk işçilerin çalışma koşulları nasıldır?
2. Çocuk işçilerin iş hayatında karşı karşıya kaldıkları tutum, davranış ve güçlükler nelerdir?
3. Çocuk işçilerin iş bulma süreçleri nasıl gerçekleşmiştir?
4. Çocuk işçilerin gelecek beklentileri ne doğrultudadır?

5. Çocuk işçiler, işlerini sürdürme hususunda; aile, akraba ya da başka kişiler tarafından baskı altında mı?
6. Çocuk işçilerin ailelerinin yapıları, ekonomik düzeyleri ve eğitim durumları nasıldır?
7. Çocuk işçiler sosyal dışlanmaya maruz kalmışlar mıdır, kaldılarsa tecrübeleri nelerdir?
8. Çocuk işçilerin sapma ve suç tecrübeleri var mıdır?

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, Denizli'nin Merkezefendi ve Pamukkale ilçelerinde kayıt dışı olarak iş yerlerinde ya da sokakta çalışan yasal olarak çocuk sayılan ve çalışma hayatına katılmış çocuk işçiler oluşturmaktadır. Araştırma örnekleme ise, 40 kayıt dışı çalışan çocuk işçiyle sınırlanmıştır. Araştırmanın büyük bir alanda gerçekleştirilmesinin sebebi, hem kayıt dışı istihdamın etkisiyle katılımcılara erişim zorluğu hem de belirli meslek gruplarının mekan vb. nedenlerden ileri gelen, kısıtlı ve benzer sonuçlarından kaçınmaktır. Çeşitli meslek gruplarından 40 çocuk işçi, gönüllülük çerçevesinde kartopu örnekleme biçimi kullanılarak belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi katılımcıya ulaşılması güç durumlarda araştırmacıya önemli fayda sağlayan bir yöntemdir. Kaçak göçmenlerin, işportacıların, yasa dışı işler yapan kişilerin, marjinal grupların ve kayıt dışı çalışanların araştırılmasında; bir katılımcının diğer bir katılımcıya nasıl ulaşılacağı konusunda bilgi verdiği, güvene dayalı bir yöntem olarak ifade edilebilir (Baltacı, 2018: 254).

3.3. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Tekniği

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme dahilindeki yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma çerçevesinde çocuk işçiliğinin araştırılması sebebiyle nitel yöntemin nicel yönteme kıyasla daha elverişli olduğu düşünülmektedir. Çocuk işçilerin neden işgücüne dahil olduğu, iş hayatlarında deneyimledikleri tecrübeler ve kendilerini toplumda konumlandıkları noktaların anlaşılması nitel yöntemle daha uygun olarak ifade edilebilir. Nitel araştırmalar, bireylerin deneyimlerini ve bu deneyimlerin kendileri tarafından nasıl

yorumlandığını anlamaya çalışmaktadır (Merriam, 2015: 5). Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği dahilinde sorular rehber bir form biçimde önceden hazırlanmış, katılımcının yanıtları çerçevesinde duruma göre soru sırası gözetilmemiş ve kısmi esneklikler sağlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Aşamaları

Bu araştırmada, bireylerin yaşadıkları şeylere ve yaşadıkları şeyleri nasıl deneyimlediklerinin betimlenmesine odaklanan fenomenolojik model kullanılmıştır. Araştırma, örgün eğitime devam etmeyen ve kayıt dışı biçimde çalışan çocuk işçilerin çalışma şartlarını, çalışmalarının sebeplerini, iş ya da gündelik yaşamlarında maruz kaldıkları sosyal dışlanma deneyimlerini, suç ve sapma deneyimlerini, ailelerinin yapılarını, ekonomik durumlarını ve çocukların boş zaman faaliyetlerini olduğu gibi tanımlama ve yorumlama amacı güttüğü için yorumlayıcı fenomenolojik model dahilindedir.

Araştırmaya başlamadan önce bir pilot görüşme yapılarak görüşme formundaki düzenlenmesi gereken soruların tespiti yapılmış ve bu tespit sonucunda bazı sorular çıkartılıp yerine başka sorular eklenerek form düzenlenmiştir. Görüşmelerde ses kaydı yapılmış, sonrasında da verilerin tasnifi yapılmıştır. Ayrıca katılımcıların her biri sayısal olarak kodlanarak etik kurallara bağlı kalmıştır.

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler

Araştırma, Denizli'nin Merkezefendi ve Pamukkale ilçelerinde kayıt dışı olarak çalışan ve örgün eğitime devam etmeyen 18 yaş altındaki çocuk işçiler ile sınırlandırılmıştır. Araştırma, kentsel alanda yapıldığı için sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan çocuklar ile sınırlandırılmıştır.

Alan araştırmasının gerçekleştirilmesinde karşılaşılan güçlüklerden ilki, Koronavirüs salgınının hızla yayılan yeni varyantı sebebiyle katılımcıların ve iş yeri sahiplerinin onayını almadaki zorluk ifade edilebilir. İkinci olarak, istihdamın kayıt dışı olması sebebiyle, sokakta çalışan ya da bir işyerinde çalışan katılımcıyı ve patronunu mülakata ikna etme aşaması epey zor olmuştur ve alan araştırmasının süresini fazlasıyla uzatmıştır. Üçüncü olarak, alan

araştırması sırasında katılımcılarla yapılan mülakatlar birçok kez patronların ya da diğer çalışanların katılımcının yanında olmaya diretmesi sebebiyle iş çıkışına ertelenmiş ya da iptal edilmek zorunda kalmıştır.

3.6. Araştırmanın Sosyolojik Yaklaşımı

Bu araştırmada, çocuk işçiliğinin yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma ile ilişkisi çatışmacı perspektiften ele alınmıştır. Çatışmacı yaklaşım, toplumsal eşitsizliklere ve tabakalaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan farklı davranış ve rolleri incelemektedir. Bu yaklaşım, “toplumu uzlaşmaya ve bütünleşmeye referansla değil, rekabete, egemenliğe ve çatışmaya dayanarak açıklama çabasıdır” (Kinloch, 2014: 102) Marx, yoksulluğun eşitsiz gelir dağılımı ve düşük ücretler gibi yapısal nedenlerden ortaya çıktığını ve aynı zamanda varlıkların refahını sürdürmelerine hizmet ettiğini ifade etmiştir (Demirtürk vd., 2011: 36-37). Yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın hem sebebi hem de bir sonucu olan ve kronik yoksulluk batağının başlangıcı olan; düşük ücretlerin, güvencesizliğin ve emek sömürsünün etkisi altındaki çocuk işçiliğinin, çatışmacı yaklaşım çerçevesinde ifade edilmesi daha uygun bulunmuştur.

3.7. Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi ve Analiz Süreci

Araştırmada, nitel veri analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz kullanılmıştır. Katılımcıların, ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle elde edilen veriler, pilot görüşme sonucunda oluşturulan “çocuk işçilerin çalışma şartları” “ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri” “çocuk işçilerin eğitim durumları” “çocuk işçilerin boş zaman faaliyetleri” gibi temalar altında sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu sınıflandırmalara göre, bulgular tanımlanmıştır. Görüşme formundaki soruların her birinden alınan cevaplar doğrultusunda standartlaştırılmış tablolar oluşturulmuştur. Tablolar, araştırma sonuçlarının anlaşılması ve algılanması açısından destekleyici görevdedir. Katılımcıların deneyim ve tecrübelerinin yer aldığı ilgili cevapların ilgili başlıklar altında tasnifi yapılmıştır. Tablolaştırma ve görüşme notlarının aktarımı ile ortaya çıkan sonuçlar sosyolojik perspektif ile değerlendirilerek ifade edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde, Denizli'nin Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerinde kayıt dışı olarak çalışan ve örgün eğitime devam etmeyen 18 yaş altındaki 40 çocuk işçi ile yapılan derinlemesine görüşmelerin analizine ve bu görüşmelerin analizi sonucunda oluşturulan tablolara yer verilecektir. Bölümü genel bir çerçevede ifade edecek olursak; çocuk işçilerin demografik özellikleri, çocuk işçilerin ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri, çocuk işçilerin eğitim özellikleri, çocuk işçilerin çalışma yaşamları ve çalışma şartları, çocuk işçilerin sosyal dışlanmaya dair düşünce ve tecrübeleri, çocuk işçilerin şiddet deneyimleri, çocuk işçilerin suç tecrübeleri ve izlenimleri, çocuk işçilerin zararlı alışkanlıkları, çocuk işçilerin sosyalleşme ve boş zaman faaliyetleri ile çocuk işçilerin gelecek beklentileri bu bölümde değinilecek konular olarak ifade edilebilir.

Araştırma bulgulara geçmeden önce şunu belirtmek gerekmektedir. Etik kurallar gereğince katılımcılar mülakat sıralarına göre kodlanarak “K1, K2” biçiminde ifade edilecektir. Ayrıca katılımcıların anlatılarına yer verilen kısımlarda da sırasıyla katılımcının kodu, yaşı ve yaptığı işi ifade eden “K1, 14, Marangoz” biçiminde kısaltılmış künyeler bulunacaktır.

4.1. Çocuk İşçilerin Demografik Özellikleri

Bu başlıkta çocuk işçilerin cinsiyete göre dağılımları, yaşları, doğum yerleri ve meslekleri ifade edilecektir.

4.1.1. Çocuk İşçilerin Cinsiyet Dağılımları

Tablo 1. Çocuk İşçilerin Cinsiyete Göre Dağılımları

	Sayı	Yüzde
Kız	1	2,5
Erkek	39	97,5
Toplam	40	100

Tablo 1'deki araştırma bulgularına göre çocuk işçilerin %97,5'i erkek çocuklardan, %2,5'i kız çocuklardan oluşmaktadır. Erkek çocuk işçilerin yoğunluğunun sebebi, araştırmanın kentsel alanda hizmet ve sanayi sektörleri özelinde yürütülmesinin yanı sıra toplumsal ölçekte

erken yaşta meslek ediniminin erkek çocukları ile özdeşleştirilmesidir. Kırsal alanda Gülçubuk vd. tarafından yapılan tarımda çocuk işçiliğinin araştırıldığı bir çalışmada katılımcıların %52,7'unun kız çocuklarından oluşması bu ayrımı destekler niteliktedir (Gülçubuk vd., 2003: 78). Araştırmamızdaki çocuk işçilerin cinsiyete göre dağılımları, Bağış'ın kentsel alanda yapmış olduğu 18 yaş altı çocuk işçilerin incelendiği araştırma bulguları ile de örtüşmektedir (Bağış, 2017: 57).

Tablo 1'de gösterilen bulgulara göre, geleneksel olarak Türkiye'de erkek çocuğuna yüklenen erken yaşta meslek edinme, kendi ayakları üzerinde durma ve ailesine destek olma algısı sebebiyle, yaşına ve gelişimine uygun olmayan ortamlarda kayıt dışı olarak çalışan çocuk işçilerin %97,5'u erkeklerden oluşmaktadır.

4.1.2. Çocuk İşçilerin Yaşları

Tablo 2. Çocuk İşçilerin Yaş Dağılımları

	Sayı	Yüzde
13 Yaş	3	7,5
14 Yaş	8	20
15 Yaş	9	22,5
16 Yaş	11	27,5
17 Yaş	9	22,5
Toplam	40	100

Çocuk işçilerin yaş dağılımına bakıldığında ise oranların birbirine yakınlığı dikkat çekmektedir. Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %27,5'i 16 yaşında, %22,5'i 15 ve 17 yaşlarında, %20'si ise 14 yaşındadır. Bu oranları %7,5 ile 13 yaşındaki çocuklar takip etmektedir.

4.1.3. Çocuk İşçilerin Doğum Yerleri

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçiden %55'i Denizli doğumludur. Geri kalan çocuk işçiler ise aileleri sebebiyle Denizli'ye taşınmışlardır. Denizli'yi %10'luk bir oranla Ağrı takip etmektedir. Katılımcıların geri kalan çoğunluğu ise benzer oranlarda farklı şehirlerdendir.

Tablo 3. Çocuk İşçilerin Doğum Yerleri

	Sayı	Yüzde
Afganistan	2	5
Afyon	1	2,5
Ağrı	4	10

Burdur	2	5
Çorum	1	2,5
Denizli	22	55
Manisa	2	5
Muş	1	2,5
Siirt	1	2,5
Suriye	2	5
Uşak	2	5
Toplam	40	100

Araştırmada dikkat çeken bir husus ise tablo 3’te de görüldüğü üzere, 40 çocuk işçiden %10’unun mülteci statüsündeki çocuk işçiler olmasıdır. K11, K19 Suriye, K38 ve K40 ise Afganistan doğumludur. Sırasıyla ikisi otomobil tamiri diğer ikisi ise geri dönüşüm işçiliği yapmaktadır. Ailelerinin gelir düzeyleri asgari ücret ve aşağısındadır. Zorunlu göç ile birlikte gelen şiddetli yoksulluğun en kırılgan gruplarından olan çocuklar, yaşadıkları topluma eğitim alarak ve kendilerini geliştirerek adapte olmak yerine ailelerine destek olmak için çalışmakta ve çalıştırılmaktadır.

4.1.4. Çocuk İşçilerin Meslekleri

Tablo 4. Çocuk İşçilerin Meslekleri

	Sayı	Yüzde
Anahtarcı	1	2,5
Berber	3	7,5
Elektrik Tesisatçısı	1	2,5
Garson	2	5
Geri Dönüşüm İşçisi	2	5
Marangoz	4	10
Motorsiklet Tamircisi	4	10
Motorlu Kurye	1	2,5
Otomobil Elektrikçisi	2	5
Otomobil Tamircisi	17	42,5
Seyyar Satıcı	3	7,5
Toplam	40	100

Tablo 4’te görüldüğü üzere 40 çocuk işçinin %42,5’i otomobil tamirciliği üzerine çalışmaktadır. İkinci sırada ise %10’luk oranlarda marangozluk ve motorsiklet tamirciliği gelmektedir. Üçüncü sırada ise %7,5’lik oranlarda seyyar satıcılık ve berberlik gelmektedir. Ardından ise %5’lik oranlarda geri dönüşüm işçiliği, garsonluk ve otomobil elektrikçiliği gelmektedir. Son olarak bunları %2,5’lik oranlar ile anahtarcılık, elektrik tesisatçılığı ve motorlu kuryelik takip etmektedir.

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin çoğunluğu sanayi sektöründeki

işkollarında çalışmaktadır. İş kazaları noktasında ciddi tehlike arz eden, kirli hava ya da kimyasallara maruz kalmanın diğer sektörlerle göre kolay olduğu sanayi sektörü bu araştırmada çocuk işçiliğinin en çok görüldüğü sektör olarak dikkat çekmektedir. Çalışmadaki diğer çocuk işçiler ise hizmet sektörü işkollarında faaliyet yürütmektedirler.

4.2. Çocuk İşçilerin Ailelerinin Sosyo-ekonomik Özellikleri

Bu başlıkta çocuk işçilerin aile türleri ve özellikleri, anne ve babalarının eğitim durumları ve meslekleri, hane gelir düzeyleri, çocuk işçilere göre ailelerinin ekonomik durumları ile çocuk işçilerin yaşadıkları konutların mülkiyet durumu ve özellikleri ifade edilecektir.

4.2.1 Çocuk İşçilerin Aile Türleri ve Özellikleri

Tablo 5. Çocuk İşçilerin Anne ve Babalarının Birliktelik Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Birlikteler	32	80
Hayır, Birlikte Değiller	8	20
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %80'inin anne ve babası birlikte iken, %20'sinin anne ve babası boşanmış ya da ebeveynlerinden biri vefat etmiştir. Anne ve babası ayrı olan 8 çocuk işçiden 5'inin hanelerine giren gelir miktarı asgari ücret ve aşağısındadır. Bu çocuk işçilerden çoğunluğu örgün eğitimi bırakma sebebi olarak ailesine maddi olarak destek olmak için ve okulda başarısız olduklarını için öğrenimi bıraktıklarını ifade etmişlerdir.

"...Birlikte değil ağabey, babam alkol bağımlısıydı anneme şiddet uygulardı hep, o yüzden ayrıldılar(...) Annem arada bir bohçaya gider ama genelde evde, beyninde rahatsızlık olduğu için göndermiyoruz eve ağabeylerimle biz bakıyoruz(...) Çalışmaktan da okuyamadık işte annem gibi cahil kaldık..." (K5, 13, Seyyar Satıcı)

"...Babam rahmetli oldu(...) Annemle beraber evde 8 kişi yaşıyoruz(...) Ben zaten okulu sevmiyordum kafam basmıyordu para getirmek iş öğrenmek istedim..." (K11, 14, Motorsiklet Tamircisi)

Araştırmanın bulguları bu noktada Alkan'ın Trabzon'daki parçalanmış ve bütün ailelerin çocuklarının okul başarıları üzerine yürütmüş olduğu çalışmanın sonuçları ile benzerdir (Alkan, 2018: 185). Buna göre parçalanmış ailelerdeki artan maddi ve manevi

sorunların, çocuğun başarılı bir şekilde eğitimine devam etmesinin önünde büyük bir engel teşkil ettiği çıkarımı yapılabilir.

Tablo 6. Çocuk İşçilerin Kardeş Sayısı

	Sayı	Yüzde
Kardeşi Yok	2	5
Bir Kardeşi Var	16	40
İki Kardeşi Var	6	15
Üç Kardeşi Var	9	22,5
Dört Kardeşi Var	0	0
Beş Kardeşi Var	4	10
Altı ve Üzeri Kardeşi Var	1	2,5
Toplam	40	100

Tablo 6’da da görüldüğü üzere araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %40’ının bir kardeşi vardır. Bu oranı ikinci olarak %22,5 ile üç kardeşi olanlar takip etmektedir. Üçüncü olarak ise %15’lik oranla iki kardeşi olan çocuk işçiler gelmektedir. Sonrasında ise %10’luk bir oranla beş kardeşi olan çocuk işçiler gelmektedir. Araştırmadaki çocuk işçilerin kendileri de dahil olmak üzere dört kardeş ve üzeri olan ailelere baktığımızda çoğunluğunun Türkiye’nin doğu illerinde, Suriye’de ve Afganistan’da doğmuş oldukları dikkat çekmektedir. Bu durum ülkemizdeki ailelerin ortalama çocuk sayısının batıdan doğuya gittikçe artışı ile paraleldir.

Tablo 7. Kardeşi Olan Çocuk İşçilerin Kardeşlerinin Aileye Maddi Destek Olup Olmama Durumları

	Sayı	Yüzde
Evet, Destek Oluyorlar	6	15,8
Hayır, Destek Olmuyorlar	32	84,2
Kardeşi Olanların Toplamı	38	100

Tablo 7’de görüldüğü üzere kardeşi olan 38 çocuk işçinin sadece %15,8’inin kardeşi ya da kardeşleri ailelerine maddi destek olmaktadır. Geri kalan %84,2’si ise ailelerine maddi destek olmamaktadırlar.

“...Ben dahil sekiz kardeş(...) İki ablam var onlar evli çalışmıyorlar(...) Evde beş kardeşim var(...) Büyük abim 26, diğer abim 22, benim bir küçüğüm 13, onun bir küçüğü 11, onun bir küçüğü de 7 yaşında. Çoğu da okuyor zaten eve destek olmuyorlar...” (K14, 16, Motorsiklet Tamircisi)

Araştırma bulgularına göre bu durum, kardeşlerin aileleri ile birlikte yaşamaması, küçük yaşta olmaları, işsiz olmaları, kendi ailelerini kurmaları ya da kayıt dışı işlerde düşük

gelirlerle çalışmaları nedeniyle sadece kendi masraflarını karşılayabilmelerinden ileri gelmektedir.

4.2.2. Çocuk İşçilerin Hane Gelir Miktarı ve Hane Halkı Büyüklüğü

Tablo 8. Çocuk İşçilerin Hanelerine Giren Toplam Gelir Miktarları

	Sayı	Yüzde
0-2500 TL	4	10
2501-4254 TL	15	37,5
4255-6500 TL	9	22,5
6501-8500 TL	6	15
8501-10500 TL	4	10
10501 TL ve Üzeri	2	5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin en büyük orandaki %37,5'lik kısmının hanelerine giren gelir miktarı aylık 2501-4254 TL arasındadır. İkinci sırada %22,5'lik bir oranla aylık 4255-6500 TL arasındaki gelir grubu gelmektedir. Üçüncü sırada ise aylık 6500-8500 TL arasındaki gelir elde eden grup gelmektedir. Dördüncü sırada da 0-2500 TL ve 8501-10500 TL düzeylerinde gelire sahip olan %10'luk bir orana sahip grup gelmektedir. Son sırada ise %5'lik bir oranla %10501 TL ve üzeri gelire sahip olan çocuk işçi aileleri gelmektedir.

Tablo 8'deki bulgular doğrultusunda 40 çocuk işçinin %47,5'inin hane gelir miktarının, 2022 yılı Ocak ayında belirlenen 4253 TL'lik asgari ücrete eş değer ya da bu ücretin aşağısında olduğu önemle ifade edilmelidir. Öte yandan 40 çocuk işçinin %70'inin aylık hane gelir miktarı 6500 TL ve aşağısındadır. Çocuk işçilerin %10'luk bir kısmının aylık hane gelir miktarı ise 0-2500 TL arasındadır. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun 35 yıldan bu yana her ay yapmış olduğu yoksulluk araştırmasına göre 2022 Mart ayında, dört kişilik bir ailenin sadece gıda harcaması tutarı 4928 TL olarak açıklanmıştır. Bu tutar aynı zamanda dört kişilik bir ailenin açlık sınırı olarak da ifade edilebilir. Türk-İş'in 2022 Mart ayı yoksulluk araştırmasında açıklamış olduğu yoksulluk sınırı ise 16052 TL'dir.¹⁰ Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin yaklaşık olarak yarısının hanesine giren aylık gelir miktarı açlık sınırının bile altındadır. Çocuk işçilerden neredeyse tamamının aylık hane geliri ise bu yoksulluk sınırının altındadır. Avşar Kurnaz'a göre, yoksul hanelerin yoksullukla başa çıkma pratiklerinden en önde geleni, çocuklarının işgücüne dahil olmalarıdır (Avşar Kurnaz, 2009:

¹⁰ Türk-İş 2022 Mart ayı yoksulluk araştırması için bkz. <https://www.turkis.org.tr/mart-aclik-yoksulluk-siniri/>

37). Ancak bu durum, hane için kısa vadeli ve sınırlı bir işlev sağlayarak geleceğin eğitimsiz ve yoksul ebeveynlerinin oluşumundaki başlangıç noktası olarak değerlendirilmelidir.

Bulgular neticesinde 40 çocuk işçinin %47,5'inin aylık hane geliri 2022 yılı asgari ücreti düzeyinde ya da altındadır. Bu durum insani yoksulluk ölçütleri bir yana, sadece gelir odaklı yoksulluk ölçütleriyle bile ele alındığında çocuk işçilerin neredeyse yarısının ailesi yalnızca gıda harcamalarına yetecek gelire dahi sahip değildir.

Tablo 9. Çocuk İşçilerin Hanehalkı Büyüklüğü

	Sayı	Yüzde
3-4 Kişi	21	52,5
5-6 Kişi	14	35
7 Kişi ve Üzeri	5	12,5
Toplam	40	100

Tablo 9'da da görüldüğü üzere 40 çocuk işçinin hanehalkı büyüklüğü %52,5'lik oranla 3-4 kişidir. İkinci sırada %35'lik oranla hanehalkı büyüklüğü 5-6 kişi olanlar gelmektedir. Son sırada ise %12,5 oranla hanesinde 7 ve üzeri kişi yaşayanlar gelmektedir. Bu çerçevede araştırma bulgularının, TÜİK tarafından 2020 yılında açıklanan 3,3'lük Türkiye'deki ortalama hanehalkı büyüklüğü sayısı ile benzer olduğu ifade edilmelidir. Dikkat çekilmesi gereken nokta ise araştırma sonuçlarına göre hanesinde 5 ve üzeri kişi yaşayan %47,5'lik çocuk işçi oranıdır. Bulgular neticesinde hanesinde 5 ve üzerinde kişi yaşayan çocuk işçilerin %57,9'unun aylık hane geliri asgari ücret ve aşağısındadır. Türk-İş tarafından açıklanan dört kişilik bir ailenin aylık gıda harcaması tutarı 4928 TL iken, 5 ve üzerinde kişi yaşayan ailelerin yeterli gıda harcamasını yapması, dört kişilik ailelere göre çok daha zor hale gelmektedir. Bu araştırma sonuçlarına göre hanehalkı sayısı arttıkça hanenin toplam geliri yeterli gelmemekte, yoksulluk azalmanın aksine artmaktadır.

4.2.3. Çocuk İşçilere Göre Ailelerinin Ekonomik Durumları

Tablo 10. Çocuk İşçilere Göre Hanelerine Giren Gelirin Yeterliliği

	Sayı	Yüzde
Geçinebiliyoruz	32	80
Geçinemiyoruz	8	20
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %80'i geçinebildiklerini ifade ederken,

%20'si geçinemediklerini ifade etmiştir. Çocuk işçilerin en az %47,5'inin hanelerine giren gelir aylık olarak Türk-İş'in 2022 Mart ayı için açıklamış olduğu 4928 TL'lik açlık sınırının altındadır. Çocuk işçilerin %80'inin geçinebildiklerini ifade etmesi ancak yaklaşık yarısının açlık sınırının altında hane gelirine sahip olması durumu, Bağış'ın "Çocuk Emegi ve Çıraklık Eğitimi" üzerine yapmış olduğu çalışma sonuçları ile benzerdir (Bağış, 2017: 99).

4.2.4. Çocuk İşçilerin Ailelerinin Borçluluk Durumları

Tablo 11. Çocuk İşçilerin Ailelerinin Borçluluk Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Borcumuz Var	23	57,5
Hayır, Borcumuz Yok	17	42,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçi ailesinin %57,5'inin halihazırda kurum, şirket ya da kişilere borcu olduğu belirlenmiştir. Geri kalan %42,5'inin ise herhangi bir borcu bulunmamaktadır. Çocuk işçilerin %47,5'inin aylık hane gelirinin asgari ücret ve aşağısında olduğu göz önüne alındığında borcu olan ailelerin çoğunlukta olması ve Kart'ın ifadesi ile "yoksulluğun, borcu ve borçluyu üretmesi" ön görülebilir bir sonuç olarak değerlendirilebilir (Kart, 2015: 1).

4.2.5. Çocuk İşçilerin Annelerinin Meslekleri

Tablo 12. Çocuk İşçilerin Annelerinin Meslekleri

	Sayı	Yüzde
Aşçı	1	2,5
Çiftçi	1	2,5
Ev Hanımı	21	52,5
Mermer İşçisi	1	2,5
Tekstil İşçisi	13	32,5
Temizlik İşçisi	1	2,5
Sağlık Durumu Çalışmaya Elverişsiz	2	5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %52,5'inin annesi ev hanımıdır. İkinci sıradaki anne mesleği ise %32,5'lik oranla tekstil işçiliğidir. 40 çocuk işçinin %5'inin annesinin sağlık durumu çalışmaya elverişli değildir. Diğer çocuk işçilerin anne meslekleri ise %2,5'lik eşit oranlarla aşçılık, çiftçilik, mermer işçiliği ve temizlik işçiliğidir.

Çocuk işçilerin yarısından fazlasının annesi ev hanımıdır. Buna ve diğer anne mesleklerine bakıldığında, geleneksel olarak kadının yeterli eğitim ve mesleki nitelikten yoksun bırakıldığı açıkça görülmektedir. Bu durum Türkiye toplumunda yaygın olarak karşılaştığımız kadının işgücü piyasalarında ikincil konuma itilmesinin ve geleneksel bakış açısıyla ev içi işlere hapsedilmesinin bir görüntüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci sıradaki anne mesleği ise tekstil işçiliğidir. Denizli kenti tekstil sektöründe Türkiye'nin önemli kentlerinden biri olduğu için çocuk işçilerin annelerinin mesleki dağılımları da buna paralel olarak şekillenmiştir. Bir başka açıdan bakıldığında, araştırmadaki çocuk işçilerin anne mesleklerinin çoğunluğunun sözde “kadınsı meslekler” oldukları dikkat çekmektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri temelinde temizlik, ekme-dikme, dikiş-nakiş, yemek yapmak gibi eylemlerin ücretli mesleki karşılığı olan temizlik işçiliği, çiftçilik, tekstil işçiliği ve aşçılık gibi meslekler, toplumsal ölçekte kadına yüklenen ücretsiz ev işçiliğinin ya da emek sömürüsünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

4.2.6 Çocuk İşçilerin Babalarının Meslekleri

Tablo 13. Çocuk İşçilerin Babalarının Meslekleri

	Sayı	Yüzde
Çay Ocağı İşletmecisi (Esnaf)	1	2,5
Çiftçi	2	5
Duvar Boyacısı (Esnaf)	1	2,5
Elektrik Tesisatçısı (Esnaf)	1	2,5
Elektronikçi (Esnaf)	1	2,5
Fayans Ustası (Esnaf)	1	2,5
Geri Dönüşüm İşçisi	2	5
Hayvan Yetiştiriciliği (İşçi)	1	2,5
İnşaat İşçisi	3	7,5
Kamuda Sürekli İşçi	1	2,5
Mermer İşçisi	4	10
Otomobil Tamircisi (Esnaf)	2	5
Özel Sektörde Yönetici	1	2,5
Pastacı (İşçi)	1	2,5
Su Tesisatçısı (Esnaf)	1	2,5
Tekstil İşçisi	7	17,5
Uzun Yol Şoförü (İşçi)	1	2,5
Sağlık Durumu Çalışmaya Elverişsiz	2	5
Babası Vefat Etmiş	1	2,5
Babasının Mesleğini Bilmiyor	3	7,5
İşsiz	3	7,5
Toplam	40	100

Tablo 13'te de görüldüğü üzere çocuk işçilerin babalarının meslekleri geniş bir skalaya sahiptir. Araştırma bulguları en büyük oranda 40 çocuk işçinin %17,5'inin tekstil işçisi

olduğunu göstermektedir. İkinci olarak %10 oranla mermer işçiliği gelmektedir. Üçüncü olarak %7,5'lik oranla inşaat işçiliği gelmektedir. Çocuk işçiler yine %7,5'lik eşit oranla babalarının işsiz olduğunu ve görüşmedikleri için babalarının mesleklerini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan çocuk işçilerin %5'inin babasının sağlık durumunun çalışmaya elverişsiz olduğu tablo 12'de gösterilmektedir. %5'lik eşit oranlara sahip olan diğer meslekler ise geri dönüşüm işçiliği, otomobil tamirciliği ve çiftçilik meslekleridir. Son olarak da %2,5'lik eşit oranlarda tablo 13'te gösterilen meslek türleri yer almaktadır.

Araştırma bulgularına göre genel bir çıkarım yapıldığında 40 çocuk işçinin %50'sinin babası işçi, %20'sinin babası esnaf olarak ifade edilebilir. Diğerleri ise memur, işsiz, çalışamaz halde vb. olarak özetlenebilir. Çocuk işçilerin baba mesleklerine baktığımızda en büyük meslek grubu olarak işçiliğin karşımıza çıkması, Demirbilek ve Demirbilek'in, İzmir'de çalışan çocuklar üzerine yapmış olduğu çalışmanın sonuçları ile benzer olarak değerlendirilebilir (Demirbilek ve Demirbilek, 2002: 52).

4.2.7. Çocuk İşçilerin Annelerinin Eğitim Durumları

Tablo 14. Çocuk İşçilerin Annelerinin Eğitim Durumu

	Sayı	Yüzde
Okuma-Yazması Yok	7	17,5
Diplomasız Okur-Yazar	4	10
İlkokul Mezunu	17	42,5
Ortaokul Mezunu	6	15
Lise Mezunu	6	15
Üniversite Mezunu	0	0
Lisansüstü Mezunu	0	0
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin annelerinin eğitim durumu %42,5'lik oranla ilkokul mezunu olarak ifade edilebilir. İkinci sırada %17,5'lik oranla okuma-yazması olmayan çocuk işçi anneleri gelmektedir. Üçüncü sırada ise %15'lik eşit oranlara sahip ortaokul ve lise mezunu olan çocuk işçi anneleri vardır. Son sırada ise %10'luk oranla diplomasız okur-yazar olan çocuk işçi anneleri yer almaktadır. Araştırma bulgularında dikkat çeken bir husus ise çocuk işçilerin annelerinden hiçbirinin üniversite ya da üzeri eğitim seviyesine sahip olmaması ve hiçbir mezuniyete sahip olmayan annelerin %27,5'lik azımsanmayacak bir orana sahip olmasıdır. Bu durum Türkiye'deki toplumsal cinsiyet rolleri

sebebiyle kız çocuklarının okullaşma oranının düşük olmasıyla alakalıdır. Bu durum ailelerinin, kız çocuklarını geleneksel bakış açısıyla geleceğin ev hanımları olarak yetiştirerek yeterli ve nitelikli eğitimden yoksun bırakmalarından ileri gelmektedir. Son yıllarda, zorunlu eğitimdeki cinsiyet ayrım oranı giderek azalsa da hala erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha fazla oranda zorunlu eğitime katıldıkları ifade edilmelidir. Son olarak, annelerin düşük eğitim düzeyleri ile çoğunluğunun ev hanımı olması arasında bir ilişki bahsedilebilir.

4.2.8. Çocuk İşçilerin Babalarının Eğitim Durumları

Tablo 15. Çocuk İşçilerin Babalarının Eğitim Durumu

	Sayı	Yüzde
Okuma-Yazması Yok	4	10
Diplomasız Okur-Yazar	3	7,5
İlkokul Mezunu	20	50
Ortaokul Mezunu	9	22,5
Lise Mezunu	4	10
Üniversite Mezunu	0	0
Lisansüstü Mezunu	0	0
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %50'sinin babalarının eğitim durumu ilkökul mezunudur. Bu oranı ikinci olarak %22,5 oranla ortaokul mezunu babalar takip etmektedir. Üçüncü sırada %10'luk eşit oranlarla okuma-yazması olmayan ve lise mezunu olan babalar gelmektedir. Son olarak da %7,5'lik oranla diplomasız okur-yazar olan babalar gelmektedir. Buradaki dikkat çekilmesi gereken nokta ise, çocuk işçilerin babalarının %17,5'inin hiçbir mezuniyete sahip olmamasıdır. Ayrıca hiçbirinin üniversite ya da üzeri bir eğitim düzeyine sahip olmaması da önemle ifade edilmelidir. Bu çerçevede çocuk işçilerin babalarının düşük eğitim düzeyine sahip olmaları ile çoğunluğunun işçi olarak çalışması arasında bir ilişki olduğu ifade edilmelidir.

Araştırma bulgularına göre çocuk işçilerin annelerinin eğitim düzeyleri ile babalarının eğitim düzeyleri birbirine paralel seyir göstermiştir. Ancak bu çıkarım, hem annelerin hem de babaların kendi içlerindeki en yüksek oranla ilkökul mezunu olmaları vasıtasıyla yapılmaktadır. İkinci sırada gelen oranlara baktığımızda, annelerin %17,5'lik oranla okuma-yazma bilmedikleri, babalarınsa %22,5'lik oranla ortaokul mezunu oldukları görülmüştür. İlkokul ve üzeri mezuniyete sahip olan çocuk işçilerin ebeveynlerinin eğitim durumlarını karşılaştıracak olursak, babaların eğitim düzeylerinin annelerin eğitim düzeylerine göre daha

yüksek olduğu çıkarımı yapılabilir.

4.2.9. Çocuk İşçilerin Oturdukları Mahalleler

Tablo 16. Çocuk İşçilerin Oturdukları Mahalleler

	Sayı	Yüzde
Akkonak	2	5
Bağbaşı	2	5
Deliktaş	1	2,5
Fatih	2	5
Hacıkaplanlar	1	2,5
İlbade	8	20
Karşıyaka	4	10
Kayalık	1	2,5
Kayhan	1	2,5
Korucuk	1	2,5
Merkez Efendi	1	2,5
Muratdede	1	2,5
Pelitlibağ	1	2,5
Saraylar	1	2,5
Sarıabat	2	5
Selçukbey	2	5
Sümer	1	2,5
Şemikler	3	7,5
Yeni	1	2,5
Yeşilyurt	1	2,5
Zeytinköy	1	2,5
1200 Evler	1	2,5
15 Mayıs	1	2,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin en yüksek orana sahip olan %20'lik kısmı Denizli İlbade mahallesinde oturmaktadır. İkinci sırada %10'luk oranla Karşıyaka mahallesinde oturanlar gelmektedir. Üçüncü sırada ise Şemikler mahallesinde oturanlar yer almaktadır. Dördüncü sırada %5'lik eşit oranlarla Fatih, Akkonak, Başbaşı, Selçukbey mahalleleri ve Tavas ilçesine bağlı olan Sarıabat mahallesi gelmektedir. Kalan çocuk işçilerin mahalleleri ise %2,5'lik eşit oranlarla tablo 16'da gösterildiği gibi farklılaşmaktadır.

Araştırma bulgularına göre çocuk işçilerin en büyük oranda yaşadığı mahalle İlbade mahallesidir. İlbade mahallesi Denizli oto sanayi bölgesine en yakın mahallelerden biridir.

Genellikle alt gelir grubundaki insanların oturduğu ve kentsel dönüşümün devam ettiği mahallelerden olduğu ifade edilebilir. İkinci sırada gelen Karşıyaka mahallesi de genellikle alt gelir grubundaki insanların oturduğu, kentsel dönüşümün devam ettiği ve Denizli'nin tehlikeli olarak ifade edilebilecek mahallelerinden biridir. Çocuk işçilerin %70'inin oturdukları mahalleler genellikle alt-orta gelir grubundaki insanların yaşadıkları mahalleler olarak ifade edilebilir. Çocuk işçilerin %95'i Denizli'nin merkezdeki Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerine bağlı mahallelerde oturmaktadır. %5'lik kısmı ise Tavas ilçesine bağlı Sariabat mahallesinde oturmaktadır ve her gün ilçe minibüsleri ile Denizli şehir merkezindeki işlerine gelip gitmektedirler.

4.2.10. Çocuk İşçilerin Oturdukları Konutun Mülkiyeti

Tablo 17. Çocuk İşçilerin Oturdukları Konutların Mülkiyeti

	Sayı	Yüzde
Kirada Oturuyoruz	18	45
Kendimize Ait	22	55
Toplam	40	100

Tablo 17'de de görüldüğü üzere araştırma dahilindeki 40 çocuk işçiden kirada oturanların oranı %45 olarak, ailesine ya da akrabasına ait bir mülkte oturup kira vermeyenlerin oranı ise %55 olarak saptanmıştır. Çocuk işçilerin birçoğunun kentsel dönüşüme dahil edilmiş mahallelerde oturduklarını düşündüğümüzde kendilerine ait bir konutta oturmaları beklenir bir sonuçtur.

4.2.11. Kirada Oturan Çocuk İşçilerin Konut Kiraları

Tablo 18. Kirada Oturan Çocuk İşçilerin Konut Kiraları

	Sayı	Yüzde
0-500 TL	5	27,8
501-750	5	27,8
751-1000	5	27,8
1001-1250	1	5,6
1251-1500	2	11
Kirada Oturanların Toplamı	18	100

Tablo 18'de de görüldüğü üzere, aileleri ile birlikte kiralık bir konutta oturan 18 çocuk işçinin %27,8'lik eşit oranlarda konut kira miktarları 0-500 TL, 501-750 TL ve 751-1000

TL'dir. %5,6'sının konut kirası ise 1001-1250 TL arasındadır. Kirada oturan çocuk işçilerin %72,2'sinin alt-orta gelir grubunun yaşadıkları mahallelerde oturmaları sebebiyle kira ücretlerinin de buna paralel olarak şekillendiği çıkarımı yapılabilir.

4.2.12. Çocuk İşçilerin Oturdıkları Konutların Oda Sayısı

Tablo 19. Çocuk İşçilerin Oturdıkları Konutların Oda Sayısı

	Sayı	Yüzde
1+1	1	2,5
2+1	14	35
3+1	10	25
4+1	15	37,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin en yüksek oranla %37,5'inin konutu dört oda bir salondan oluşmaktadır. İkinci sırada %35'lik oranla iki oda bir salon konutta oturan çocuk işçiler gelmektedir. Üçüncü sırada ise %25'lik oranla üç oda bir salonluk konutlarda oturan çocuk işçiler gelmektedir. Son sırada da %2,5'lik oranla bir oda bir salondan oluşan konutlarda oturan çocuk işçiler gelmektedir. Dört oda bir salondan oluşan konutlarda oturan çocuk işçilerin %86,7'sinin hane halkı büyüklüğü 5 kişi ve üzeridir. Öte yandan, çocuk işçilerin %82,5'inin tamamıyla kendilerine özel olan bir odalarının olmadığı ifade edilmelidir.

4.3. Çocuk İşçilerin Eğitim Özellikleri

Çalışmanın bu bölümünde çocuk işçilerin en son mezun oldukları eğitim düzeyi, halihazırdaki eğitim durumları, örgün eğitimi bırakma zamanları ve bırakmalarındaki öncelikli sebepleri, örgün eğitimi bırakmalarında ailelerinin yaklaşımları ve örgün eğitime bakış açıları ifade edilecektir.

4.3.1. Çocuk İşçilerin En Son Mezun Oldukları Öğrenim Seviyesi

Tablo 20. Çocuk İşçilerin En Son Mezun Oldukları Öğrenim Seviyesi

	Sayı	Yüzde
İlkokul Mezunu	9	22,5
Ortaokul Mezunu	31	77,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %77,5'i ortaokul mezuniyetine sahipken, %22,5'i ilkokul mezuniyetine sahiptir. Açık liseye devam edenleri irdelemeksizin, çocuk işçilerin tablo 20'deki mezuniyet durumlarından yola çıkarak, anne ve babalarına kıyasla daha yüksek bir öğrenim seviyesine sahip oldukları çıkarımı yapılabilir. Bu çıkarım, Erder ve Lordoğlu'nun, İstanbul'da çocuk emeği üzerine yapmış olduğu araştırma sonuçları ile paralel bir seyirdedir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 42).

4.3.2. Çocuk İşçilerin Halihazırdaki Eğitim Durumları

Tablo 21. Çocuk İşçilerin Halihazırdaki Eğitim Durumları

	Sayı	Yüzde
Açık Liseye Devam Ediyor	25	62,5
Öğrenime Devam Etmiyor	15	37,5
Toplam	40	100

Tablo 21'de de görüldüğü üzere 40 çocuk işçinin %62,5'i açık liseye devam ederken, %37,5'lik kısmı herhangi bir öğrenime devam etmemektedir. Sadece ilkokul mezuniyetine sahip olan çocuk işçilerin tamamı öğrenime devam etmemektedir. Ortaokul mezunu olan çocuk işçilerinse %19,3'lük kısmı öğrenime devam etmemektedir. Bu çocuk işçilerin ilerleyen zamanlarda açık öğretim ortaokulu ve lisesine kaydolarak diploma edinme hakları söz konusu olsa da şu anki durumları çerçevesinde herhangi bir diplomaya sahip olmadıkları ifade edilmelidir. Mecburi eğitim çağı dışına çıkan çocuk işçilerin ise yaygın eğitime yönlendirilmesi söz konusudur.

Yukarıda bahsi geçen öğrenimi bırakmış 15 çocuk işçinin, açık öğretim, mesleki eğitim ya da yaygın eğitim biçimlerine yönelmedikleri müddetçe araç ehliyeti almak, kamuda işçi olarak çalışmak gibi en basit düzey imkanlara dahi erişemeyeceği değerlendirilmesi yapmak mümkündür. Yasal engeller bir yana çocuk işçilerin sosyal ve zihinsel gelişimlerinin sağlanması açısından almaları gereken temel eğitimden uzaklaşmaları ya da alıkoyulmaları gelecekte birçok ekonomik, psikolojik ve sosyal problemi de beraberinde getirecektir. Yeterince tüketen, sağlıklı bir biçimde ilişkiler kurabilen, kendilerini gerçekleştirmiş ve nitelikli bireyler yerine; yoksulluk döngüsü ile sürekli bir mücadele içinde olan, kendini gerçekleştirememiş, aidiyet bilinci ve sosyal bağlar konusunda sorunlar yaşayan ve git gide mücadele yeteneği azalan umutsuz bireylerin oluşma riski artmaktadır.

4.3.3. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitimi Bırakma Zamanları

Tablo 22. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitimi Bırakma Zamanları

	Sayı	Yüzde
0-1 Yıl Önce	23	57,5
1-2 Yıl Önce	5	12,5
2-3 Yıl Önce	9	22,5
3 ve Daha Fazla Yıl Önce	3	7,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %57,5'i örgün eğitimi 0-1 yıl önce bırakmışlardır. İkinci sıradaki en yüksek oran ise %22,5 ile 2-3 yıl önce örgün eğitimi bırakmış çocuklarda karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü sırada %12,5'lik oranla örgün eğitimi 1-2 yıl önce bırakmış çocuk işçiler gelmektedir. Son sırada ise %7,5'lik oranla örgün eğitimi 3 ve daha fazla yıl önce bırakmış çocuk işçiler gelmektedir. Çocuk işçilerin çoğunluğunun örgün eğitimi yeni bıraktıkları sonucu bu kısımda dikkat çeken bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.4. Çocuk İşçilere Göre Örgün Eğitimi Bırakmalarındaki Öncelikli Sebepler

Tablo 23. Çocuk İşçilere Göre Örgün Eğitimi Bırakmalarındaki Öncelikli Sebepler

	Sayı	Yüzde
Başarısız Olduğumdan	7	17,5
Okulu Sevmediğimden	8	20
Ailem Bırakmamı İstediyimden	7	17,5
Yoksulluktan/Aileme Maddi Destek Olmak İçin	5	12,5
İş Öğrenmek İstediyimden	10	25
Okulun Faydası Olacağını Düşünmediğimden	3	7,5
Diğer Sebeplerden	0	0
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçiye sorulan “örgün eğitimi bırakmandaki öncelikli sebep nedir” sorusuna en sık verilen cevap %25'lik oranla “iş öğrenmek istediğimden” olarak ifade edilmiştir. İkinci sıradaki en sık verilen cevap ise %20'lik oranla “okulu sevmediğimden” cevabıdır. Üçüncü sıradaki en sık verilen cevaplar ise %17,5'lik eşit oranlarla “ailem bırakmamı istediğinden” ve “başarısız olduğumdan” cevaplarıdır. Dördüncü sıradaki en sık verilen cevap %12,5'lik oranla “yoksulluktan ya da aileme destek olmak için” cevabıdır. Son sırada ise %7,5'lik oranla “okulun faydası olacağını düşünmediğimden” cevabı gelmektedir.

Çocuk işçiler tarafından verilen cevapların çoğunlukla birbiri ile ilişkili cevaplardır. Ancak öncelikli olarak bir sebep söylemeleri istendiğinde bu şekilde bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu durumu açıklayacak olursak: Mülakatlarda okulu sevmediğini söyleyen çocuk

işçilerin birçoğu aynı zamanda başarısız olduklarını da ifade etmişlerdir ve bu çocuk işçilerin bazılarının ailesi çocuklarının okulu bırakmalarına karşı yapıcı bir tavır sergileyerek onları bu karardan vazgeçirmek için kararlı bir tutum sergilememişlerdir.

“...Okulu sevmiyordum, dersler sarmıyordu notlarım da kötüydü, olacağı yoktu bari meslek öğrenerek devam edeyim dedim(...)Ailem oku dedi gidebildiğin yere kadar git dedi ben de okumayacağım bırakacağım dedim, diretmediler tamam dediler...” (K16,17, Marangoz)

Öte yandan iş öğrenmek istediği için okulu bıraktığını söyleyen çocuk işçilerin bazıları da okulu sevmediklerini ve başarısız olduklarını da ifade etmişlerdir ancak öncelikli olarak “iş öğrenmek istediğimden” cevabını vermişlerdir.

“...Ben aslında önceleri okula gidiyordum ama bu korona çıkınca canlı derslere katılmadım(...) Telefonum da vardı ama girmedim derslere zaten okulu pek sevmiyordum, sonra sınav vakti yaklaşınca da kalacağımı anladım bıraktım okulu işe girdim(...)Annem babam da bırakmama karşı çıkmadı, anlayışla karşıladı...” (K7, 16, Otomobil Tamircisi)

Son olarak ifade edilmesi gereken önemli bir husus ise okulu sevmediği için bıraktığı cevabını veren bazı çocuk işçilerin aslında ebeveynlerinin kararları doğrultusunda okulu bırakmış olmalarıdır.

“...Bizim okul organizedeydi, Kocabaşlılar vardı orda, her gün okul çıkışı kavga olurdu sopalar bilmem neler. Bir gün okulda mevzu oldu bunlar ağabeylerini çağırmışlar onlar da pompalıyla okula geldiler, havaya iki el ateş ettiler zaten servislere dağıldık direkt, çünkü sıkacaklar yani belli. Neyse öyle polis jandarma derken olay da orda kapandı. Ben babama dedim ki ya beni başka okula aldırın ya da dedim ben okulu bırakacağım. Sonra dedi babam senin okuyacağın yok, başka okullara gitsen daha kötü olursun, duracaksın burada dur ya da bırak bir işe gir çalış(...)Başka okula aldırmadı, ben de okulu bırakıp işe girmek zorunda kaldım...” (K1, 17, Motorlu Kurye)

Katılımcı 1’in ifade etmiş olduğu durum çocuk işçilerin, okulu sevmeme gerekçelerinin ya da okulda yaşamış oldukları sorunların aileleri tarafından umursanmadan, bir isteksizlik görüntüsü olarak algılanıp, iş hayatına itilerek cezalandırılmalarına bir örnek olarak önemle ifade edilmelidir.

4.3.5. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitimi Bırakmalarında Ailelerinin Yaklaşımı

Tablo 24. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitimi Bırakmalarında Ailelerinin Yaklaşımı

	Sayı	Yüzde
Önce Bırakmama Karşı Çıktılar Sonra Desteklediler	11	27,5
Bırakmama Baştan Beri Karşı Çıktılar	13	32,5
Bırakmamı Baştan Beri Desteklediler	16	40
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %40'ının ailesi, çocuğunu örgün eğitimi bırakması konusunda baştan beri desteklemişlerdir. İkinci sıradaki en büyük oran ise %32,5 ile çocuğunun örgün eğitimi bırakmasına baştan beri karşı çıkan ailelerin oranıdır. Son sırada ise %27,5'lik oranla çocuklarının örgün eğitimi bırakmalarına önce karşı çıkan ancak kısa süre sonra çocuklarının bu kararlarını destekleyen aileler gelmektedir. Sonuç odaklı yaklaştığımızda 40 çocuk işçinin %67,5'lik bir kısmının ailesi çocuğunun örgün eğitimi bırakma kararının karşısında durmamışlardır.

Çocuk işçilerin örgün eğitimden başarısızlık, sosyal uyum problemleri, yoksulluk gibi etkenler sebebiyle uzaklaşması sonucunda ailelerinin %67,5'lik bir oranla çocuklarını bu karardan vazgeçirmeye yönelik çözümler üretmedikleri ve çocuklarının okula devam etmeleri konusunda kararlı bir tutum sergilemedikleri, bu kısımda yapılacak önemli bir çıkarımdır.

4.3.6. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitime Devam Etme Konusundaki Düşünceleri

Tablo 25. Çocuk İşçilerin Örgün Eğitime Devam Etmek İsteyip İstemediklerinin Verileri

	Sayı	Yüzde
Evet, İstiyorum	10	25
Hayır, İstemiyorum	28	70
Şu An Kararsızım	2	5
Toplam	40	100

Tablo 25'de de görüldüğü üzere 40 çocuk işçinin %70 oranında örgün eğitime devam etmek istemedikleri saptanmıştır. İkinci sıradaki en büyük oran ise %25 ile örgün eğitime devam etmek isteyen çocukların oranıdır. Son sırada ise şu an için kararsız olduklarını ifade eden %5'lik orana sahip çocuk işçiler yer almaktadır.

Burada çocuk işçilerin örgün eğitimi bırakma sebeplerinin çoğunluğundan bağımsız bir durum ortaya çıkmaktadır. Örgün eğitimi ailesinin isteğiyle bırakan ya da yoksulluktan bırakan çocuk işçilerin bazıları örgün eğitime devam etmek istemediklerini belirtmişlerdir. İş

öğrenmek için ya da okulu sevmediği için örgün eğitimi bırakan çocukların bazıları da örgün eğitime devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Çocuk işçilerin çalışma hayatlarının başlangıcındaki düşünceleri ile araştırmanın yapıldığı zamandaki düşünceleri farklılaşabilmektedir. Eğitim hevesi ya da isteği olan çocukların bu istekten uzaklaşması ya da çalışma hayatının zorluklarını gören çocukların tekrardan eğitim alma isteğinin ortaya çıkması ön görülebilir bir neticedir. Bu durum ilerleyen kısımlarda irdeleneceğimiz çocukların öncelikli çalışma sebepleri ile örgün eğitimi bırakmalarındaki öncelikli sebepler arasındaki farklılaşma ile benzer niteliktedir.

4.4. Çocuk İşçilerin Çalışma Şartları ve Çalışma Yaşamları

Araştırmanın bu kısmında, çocuk işçilerin çalışma sürelerine, ne zamandır çalıştıklarına, kaç para kazandıklarına, işlerini nasıl bulduklarına, daha önceki iş tecrübelerine, patronlarının ve iş arkadaşlarının davranışlarına, müşterilerinin onlara karşı olan tutumlarına ve öncelikli çalışma sebeplerine dair bulgular paylaşılacak ve analiz edilecektir.

4.4.1. Çocuk İşçilerin Çalışma Süreleri

Tablo 26. Çocuk İşçilerin Haftalık Toplam Çalışma Günleri

	Sayı	Yüzde
7 Gün	6	15
6 Gün	16	40
5 Gün	15	37,5
4 Gün ve Daha Az	3	7,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %40'ı haftada altı gün çalışmaktadır. İkinci sıradaki en büyük oran ise %37,5 ile haftada beş gün çalışan çocuk işçilere aittir. Üçüncü sıradaki %15'lik en büyük oran ise haftanın her günü çalışan çocuk işçilerindir. Son sırada ise haftada dört gün ve dört günden az çalışan %7,5'lik orana sahip çocuk işçiler vardır. Bu kısımda dikkat çekilmesi gereken nokta 40 çocuk işçiden %15'inin hiçbir tatil gününün olmadığı ve haftanın her günü çalıştıklarıdır. Çocuk işçilerin yaşadıkları sömürünün daha net bir şekilde anlaşılması için Tablo 27'deki haftalık toplam çalışma saatlerini incelemek önem taşımaktadır.

Tablo 27. Çocuk İşçilerin Haftalık Toplam Çalışma Saatleri

	Sayı	Yüzde
30 Saat ve Altı	2	5
31-35 Saat	2	5
36-40 Saat	3	7,5
41-50 Saat	8	20
51-60 Saat	12	30
61-70 Saat	6	15
71-80 Saat	2	5
81-90 Saat	3	7,5
91 Saat ve Üzeri	2	5
Toplam	40	100

**Aralık değeri olarak verilen sayılar da dahil edilerek incelenmelidir.*

Araştırma bulgularına göre ilk olarak 40 çocuk işçinin %30'u haftalık 51 saat ile 60 saat arasında çalışmaktadır. İkinci olarak çocuk işçilerin %20'lik bir kısmı ise haftalık 41 saat ile 50 saat arası çalışmaktadır. Üçüncü olarak da çocuk işçilerin %15'inin haftada 61 saat ve 70 saat arasında çalıştıkları saptanmıştır. Dördüncü olarak %7,5'lik eşit oranlarla 36-40 saat arası çalışanlar ve 81-90 saat arası çalışanlar gelmektedir. Beşinci olarak ise %5'lik eşit oranlarla 91 saat ve üzeri çalışanlar ile tablo 27'de görülen diğer çocuk işçi çalışma saatleri aralıkları gelmektedir.

Çocuk işçilerin çoğunluğunun insani olmayan çalışma saatleriyle çalıştırılmaları söz konusudur. Yasal mevzuata göre 14 yaşını doldurmuş ancak 15 yaşını doldurmamış çocuk işçiler haftalık en fazla 35 saat çalıştırılabilirler. 15 yaşını doldurmuş olanlar ise haftalık en fazla 40 saat çalıştırılabilirler. 14 yaşını doldurmamış çocuk işçilerin ise reklam, sanat ve kültür faaliyetlerinde haftalık en fazla 30 saat çalıştırılabilmeleri mümkündür. Bulgulara göre 40 çocuk işçinin %82,5'i haftalık 40 saatin üzerinde çalıştırılmaktadır. Araştırma geneli kayıt dışı çalışan çocuk işçiler üzerine olduğu için bulguların yasal mevzuatla ilişkisi olmaması ön görülebilir ancak çalışma saatlerinin bu denli uzun olması çocukların yaşadıkları sömürünün en önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Bir haftanın 168 saatten oluştuğu göz önüne alındığında araştırma dahilindeki en yüksek çalışma saatine sahip olan çocuk işçi haftalık 96 saat ile Katılımcı 2'dir.

"...Haftada altı gün, günde 16 saat çalışıyorum(...) Yorucu tabii ama ne yapayım işten çıkınca gelen çok müşteri oluyor mecbur geç saatte kapatıyoruz..." (K2, 17, Berber)

Kendi hesabına çalışan çocuk işçilerin, başka birinin yanında çalışan çocuk işçilere kıyasla çalışma saatlerinin daha az ve esnek olduğu da bu kısımda yapılabilecek bir başka çıkarımdır.

“...Haftada 3 gün, diğer gün baba hasta evde(...)Günde 5 saat 6 saat genel...”(K40, 13, Geri Dönüşüm İşçisi)

4.4.2. Çocuk İşçilerin Maaş Düzeyleri

Tablo 28. Çocuk İşçilerin Maaş Düzeyleri

	Sayı	Yüzde
0-500 TL	4	10
501-1000 TL	14	35
1001-1500 TL	16	40
1501-2000 TL	4	10
2001-2500 TL	2	5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %40'ı yaptıkları işten aylık 1001-1500 TL arasında gelir elde etmektedir. İkinci sırada %35'lik oranla aylık 501-1000 TL arasında gelir elde eden çocuk işçiler gelmektedir. Üçüncü sırada %10'luk eşit oranlara sahip aylık 0-500 TL arası gelir elde edenler ve 1501-2000 TL arası gelir elde edenler bulunmaktadır. Son sırada ise %5'lik oranla aylık 2001-2500 TL arası gelir elde eden çocuk işçiler gelmektedir.

Tablo 28'de de görüldüğü üzere 40 çocuk işçinin %95'i 2022 yılı için açıklanan aylık asgari ücretin yarısından, en az %45'i ise asgari ücretin çeyreğinden bile daha az ücretle çalışmaktadır. Çocuk işçilerin işverenler tarafından sömürüye açık, ucuz ve uysal işgücü olarak görülmelerinin bir sonucu olarak bu tablo karşımıza çıkmaktadır.

Yeni yoksulluk, hem gelir odaklı hem de yapabilirlik odaklı bir yoksunluğu ifade etmektedir. Yeni yoksulluğun etkilediği dezavantajlı kesimlerin başında çocuklar gelmektedir. Çocuk işçilerin düşük gelirlere ve yetersiz eğitim düzeylerine sahip olmaları kendilerini algılamalarının ve toplumsal ölçekte konumlandırımlarının önüne geçmektedir. Düşük ücretlere, uzun çalışma saatlerine, güvencesizliğe ve riskli çalışma ortamlarına maruz kalan çocuk işçiler yeni yoksulluğun önemli görüntülerinden olan çalışan yoksullar ile bütünleşmektedirler ve yeterince tüketemeyen, sürekli bir ekonomik risk döngüsünde olan bireyler haline gelmektedirler. Bu döngüden zor da olsa kurtulmayı başaranlar ise, yeterince tüketebilecek gelire sahip olduklarında bile düşük eğitim düzeyleri ve sağlıklı bir şekilde tamamlanmamış çocukluk geçirmeleri sebebiyle yapabilirlik noktasında yetersiz olacaklardır. Bu yetersizliğin toplumsal uyumun ve sistemle bütünleşmenin önünde bir engel olarak kalması

muhtemeldir.

4.4.3. Çocuk İşçilerin Çalışma Hayatında Bulunma Süreleri

Tablo 29. Çocuk İşçilerin Çalışma Hayatında Bulunma Süreleri

	Sayı	Yüzde
0-1 Yıl	22	55
1-2 Yıl	7	17,5
2-3 Yıl	8	20
3 Yıl ve Üzeri	3	7,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %55'i 1 yıldan az süredir çalışma yaşamındadır. İkinci sıradaki %20'lik en büyük oran en az 2 en fazla 3 yıldır çalışma yaşamında olan çocuk işçilere aittir. Üçüncü sırada ise 1 yıldan fazla 2 yıldan az süredir çalışan %17,5'lik orana sahip çocuk işçiler gelmektedir. Son sırada ise %7,5'lik oranla 3 yıl ve daha fazla süredir çalışan çocuk işçiler vardır.

Bu bulgular neticesinde çocuk işçilerin çoğunluğunun çalışma hayatında yeni oldukları ifade edilebilir. Yaşları itibarıyla da 3 yıl ve daha fazla süre çalışan çocuk işçi oranının düşük seyretmesi ön görülebilir bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarını ve çocuk işçilerin çalışma yaşamları hakkındaki düşüncelerini değerlendirirken çoğunluğunun henüz kısa süredir çalışma yaşamında buldukları dikkate alınması gereken bir husus olarak ifade edilmelidir.

4.4.4. Çocuk İşçilerin Önceki İş Deneyimlerinin Mevcudiyeti

Tablo 30. Çocuk İşçilerin Daha Önceki Çalışma Tecrübelerinin Mevcudiyeti

	Sayı	Yüzde
Evet, Başka İşte de Çalıştım	16	40
Hayır, İlk Kez Çalışıyorum	24	60
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %60'ı ilk kez bir işte çalışmaktadır. Geri kalan %40'lık kısmı ise daha önce başka iş ve işlerde çalıştıklarını ifade edilmişlerdir. Bu kısımda önem arz eden verilerden biri ilk kez çalışan 24 çocuk işçiden %75'inin çalışarak elde ettiği aylık gelir 1000 TL ve altındadır. Bu durum, -şu anki işleri ile önceki iş tecrübeleri alakalı

olsun ya da olmasın- çocuk işçilerdeki çalışma tecrübesi azaldıkça işverenlerin bu durumu kendi lehlerine kullanmaları biçiminde değerlendirilebilir.

“...Önce garsonluk yaptım sonra da inşaatta çalıştım 3 ay kadar, şimdi oto tamir(...) Usta normalde haftalık daha az verecekti ben eski işimde haftalık 250 alıyordum dedim diye aynı yaptı...”(K20, 13, Otomobil Tamircisi)

Tablo 31. Çocuk İşçilerin Maaşını Almada Sıkıntı Yaşayıp Yaşamama Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Sıkıntı Yaşıyorum	1	2,5
Hayır, Sıkıntı Yaşamıyorum	34	85
Birinden Maaş Almıyorum	5	12,5
Toplam	40	100

Tablo 31’de de görüldüğü üzere çocuk işçilerin büyük bir kısmı maaşlarını almada sorun yaşamamaktadır. Araştırma dahilindeki tek bir çocuk işçi bu konuda problem yaşadığını ifade etmiştir.

“...Çok değil ama bazen yaşıyoruz, haftalık günü yaptığım işi beğenmeyince söyleniyor, para yok deyip geciktiriyor(...) Bir kere de müşteriye duraliti bir metre fazla kesip vermişim, parasını haftalığımdan kesti...”(K29, 16, Marangoz)

4.4.5. Çocuk İşçilerin Çalışma Ortamları

Tablo 32. Çocuk İşçilerin Çalışma Ortamları Hakkındaki Öncelikli Düşünceleri

	Sayı	Yüzde
Isıtma/Soğutma Yetersiz	11	27,5
Tozlu/Kirli/Sağlıksız/Havasız/Gürültülü	14	35
Tehlikeli/İş Kazasına Müsait	4	10
Çalışmaya Elverişli/Sorunsuz	11	27,5
Toplam	40	100

Araştırma bulguları doğrultusunda 40 çocuk işçinin %35’inin çalışma ortamlarının tozlu, kirli, sağlıksız, havasız ya da gürültülü olduğu saptanmıştır. İkinci sırada ise, %27,5’lik eşit oranlarla çocuk işçilerin çalışma ortamlarının ısıtma ya da soğutmalarının yetersiz olduğu cevabı ve çalışmaya elverişli ya da sorunsuz olduğu cevabı gelmektedir. Son sırada ise %10’luk oranla çalışma ortamını tehlikeli ya da iş kazasına müsait olarak ifade eden çocuk işçiler gelmektedir.

Çocuk işçilerin mesleki dağılımlarına baktığımızda yarısından fazlasının sanayi bölgelerinde farklı alanlarda çalıştıkları ifade edilebilir. Otomobil tamirciliği, motorsiklet

tamirciliği, marangozluk gibi işlerle uğraşan çocuk işçilerin genellikle kapısı olmayan ve iş bitiminde kepenklerin indirildiği; kirli, derme çatma, soğuk ve sağlıksız ortamlarda çalıştıkları ifade edilmelidir.

“...Evet tehlike olabiliyor, geçen haftaki fırtınada bizim çatıdaki tenekeler sallandı sallandı en sonunda aşağıya uçtu(...) Allaha kimseye bir şey olmadı...” (K13, 17, Otomobil Tamircisi)

“...Sadece kesim yaparken değil, bütün gün maske takıyorum ama illa maskeden giriyor soluyorum, yüzüm gözüüm tahta tozu oluyor...” (K16, 17, Marangoz)

“...Burada akşama kadar egzoz dumanı kokuyoruz, alıştık artık...” (K23, 15, Otomobil Tamircisi)

“...Soğuk oluyor ağabey, o yüzden içime iki üç kat giyiyorum onun üstüne de tulumu...” (K32, 14, Otomobil Tamircisi)

Çalışma ortamı sokak olan geri dönüşüm işçisi çocuklar ise “çuvaldan çekçek arabalar” ile -trafiğin yoğun olduğu caddeler de dahil olmak üzere- birçok yerde, soğuk ve sağlıksız koşullarda çöpleri ayrıştırmaya çalışarak gelirlerini elde etmektedirler.

“...Korona oldum çöpten, yine olmaz, baba hasta mecbur...” (K40, 13, Geri Dönüşüm İşçisi)

4.4.6 Çocuk İşçilerin İş Bulma ya da İşe Başlama Araçları

Tablo 33. Çocuk İşçilerin İş Bulma/İşe Başlama Vasıtaları

	Sayı	Yüzde
Aile Üyeleri Vasıtasıyla	15	37,5
Akraba Vasıtasıyla	9	22,5
Arkadaş ya da Tanıdık Vasıtasıyla	8	20
Kendisi	8	20
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %37,5’lik kısmı işlerini aile üyeleri vasıtasıyla bulmuş ya da işlerini yapmaya aile üyeleri vasıtasıyla başlamıştır. İkinci sırada %22,5’lik oranla işlerini akrabaları vasıtasıyla bulanlar gelmektedir. Son sırada ise %20’lik eşit oranlarla işlerini arkadaşları ya da tanıdıkları vasıtasıyla bulan çocuk işçiler ile kendileri bulan çocuk işçiler vardır.

Bulgular neticesinde, enformel sektördeki iş bulma süreçlerinde aile ve akrabalık ilişkilerinin hala önemini koruduğu çıkarımı yapılabilir.

4.4.7. Çocuk İşçilere Göre Çalışma Sebepleri

Tablo 34. Çocuk İşçilere Göre Bir İşte Çalışmalarındaki Öncelikli Sebep

	Sayı	Yüzde
Yoksulluk	8	20
Aile Baskısı	2	5
İş Öğrenmek	30	75
Diğer Sebepler	0	0
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %75'i iş öğrenmek için çalıştıklarını ifade etmiştir. İkinci olarak %20'lik kısmı yoksulluk sebebiyle çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Son sırada da %5'lik oranla aile baskısı sebebiyle çalıştığını söyleyen çocuk işçiler gelmektedir.

Çocuk işçilerin ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri kısmındaki tablo 8 verilerinde, çocuk işçilerin %47'sinin aylık hane geliri asgari ücret ve aşağısında olmasına rağmen tablo 10'da çocuk işçilerin %80'i geçinebiliyoruz cevabını vermişlerdir. Çocuk işçilerin ailelerinin ekonomik durumları ile onların bu durumu algılama biçimleri tabi olarak farklılık arz edebilmektedir. Çocuk işçilerin çalışma sebepleri kısmında da onlar tarafından algılandığı şekliyle bir yanıtlama söz konusu olduğu için tablo ve bölüm başlığının “çocuk işçilere göre çalışma sebepleri” olarak belirlendiği ifade edilmelidir. Tablo 23'teki çocuk işçilerin örgün eğitimi bırakma sebeplerini irdelediğimizde karşımıza çıkan önemli bir veri, çocuk işçilerin sadece %25'inin iş öğrenmek için örgün eğitimi bıraktığıdır. Ailesi okulu bırakmasını istediği için ya da yoksulluktan dolayı bıraktığını ifade eden çocukların oranı ise %30'dur. Buradan yapılacak çıkarım, çocuk işçilerin örgün eğitimi bırakmalarındaki öncelikli sebepleri ile şu an çalışma hayatında bulunmalarındaki öncelikli sebepleri farklılaşmıştır ve %75'i meslek öğrenmek için, %25'i ise aile baskısı ya da yoksulluktan dolayı çalışmaktadır. Araştırma bulguları dahilinde çocuk işçilerin çoğunluğunun iş öğrenmek için çalışması Kozcu'nun İzmir sanayi bölgesinde çalışan çocuklar üzerine yayınlamış olduğu araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir (Kozcu, 1999: 45).

4.4.8. Çocuk İşçilerin İşverenleri ile İlişkileri

Tablo 35. Çocuk İşçilerin İşverenlerinin Onlara Karşı Davranışları Hakkındaki Düşünceleri

	Sayı	Yüzde
Genelde İyi	30	75
Genelde Kötü	3	7,5

Bazen İyi Bazen Kötü	2	5
İşverenim Yok	5	12,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %75'inin işverenleri ile ilişkisi genelde iyi olarak ifade edilmiştir. İkinci sıradaki %12,5'lik oranla işverene sahip olmayan çocuk işçiler bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise %7,5'lik oranla işverenin kendisine karşı genelde kötü davrandığını ifade eden çocuk işçiler gelmektedir. Son sırada ise %5'lik oranla işverenin kendisine karşı bazen iyi bazen kötü davrandığını ifade eden çocuk işçiler vardır.

"...Patronun işte bazı tabi sıkıntıları var(...)Mesela nasıl diyeyim, atıyorum birine para üstü veriyorum kendi cebimden, diyor ki işte sen vermedin diye muamele yapıyor..."(K1, 17, Motorlu Kurye)

"...Çırac olduğum için genelde kötü, böyle paramı veriyor bana işimi veriyor diye aşağılıyor..." (K29, 16, Marangoz)

"...Arada tartışıyoruz tabi(...)Genelde takım al gel amaçlı hani, bu işini niye böyle yaptın gibi şeylerden dolayı..." (K31, 15, Otomobil Tamircisi)

4.4.9. Çocuk İşçilerin İş Arkadaşları ile İlişkileri

Tablo 36. Çocuk İşçilerin İş Arkadaşlarının Onlara Karşı Davranışları Hakkındaki Düşünceleri

	Sayı	Yüzde
Genelde İyi	28	70
Genelde Kötü	3	7,5
Bazen İyi Bazen Kötü	1	2,5
İş Arkadaşım Yok	8	20
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %70'inin iş arkadaşları ile ilişkisi genelde iyi olarak ifade edilmiştir. İkinci sırada %20'lik oranla iş arkadaşı olmayan çocuk işçiler gelmektedir. Üçüncü sırada %7,5'lik oranla iş arkadaşları ile ilişkisi genelde kötü olan çocuk işçiler gelmektedir. Son sırada ise %2,5 oranında iş arkadaşlarının kendisine karşı olan davranışlarını bazen iyi bazen kötü olarak değerlendiren çocuk işçi gelmektedir.

İş arkadaşlarının kendilerine karşı genelde kötü davrandığını ifade eden çocuk işçiler bu durumun o iş yerindeki çalışma tecrübesiyle ve yaşlarıyla alakalı olduğu noktasına da değinmişlerdir.

“...Onlardan küçüğüm, en son giren de benim diye ters ters konuşuyorlar(...) Kendi işlerini de bana yaptırıyorlar, usta para bozdurmaya onları gönderiyor onlar beni gönderiyor(...) Parça alınıp gelineceği zaman da aynısı hep, her yere ben gidiyorum...” (K29, 16, Marangoz)

4.4.10. Çocuk İşçilerin Müşterilerle İlişkileri

Tablo 37. Çocuk İşçilerin Müşterilerinin Onlara Karşı Davranışları Hakkındaki Düşünceleri

	Sayı	Yüzde
Genelde İyi	28	70
Genelde Kötü	1	2,5
Bazen İyi Bazen Kötü	8	20
Müşterilerle Karşılaşmıyorum	3	7,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %70’inin müşterilerle olan ilişkisi genelde iyidir. İkinci sıradaki %20’lik en yüksek oran ise genelde müşterilerin onlara karşı bazen iyi bazen kötü olduğunu ifade eden çocuk işçilere aittir. Üçüncü sırada, %7,5’lik oranla müşterilerle karşılaşmadığını ifade eden çocuk işçiler varken, son sırada %2,5’lik oranla müşterilerin kendisine karşı genelde kötü davrandığını ifade eden çocuk işçi gelmektedir.

“...Şöyle bir şey oluyor ağabey bazı insanlara soruyorum ben alacak mısınız diye, yok hayır almayacağız sürekli böyle yapıyorsunuz her zaman geliyorsunuz siz nesiniz falan diyen tabi aşağılama gibi konuşanlar oluyor, gücüme gidiyor ben de onlarla bağırişiyorum ediyorum, ondan sonra gidiyorum olduğum yerden...”(K3, 14, Seyyar Satıcı)

“...Denizli trafiği malum zaten, motor işte altımda. Adamın ne yapayım üstünden mi çıkayım da getireyim, adam diyor bana niye yavaş geliyorsun bu kadar(...) Sadece bazen sipariş götürürken sorun yaşıyorum, müşteri diyor neden yavaş geliyorsun falan filan...” (K1, 17, Motorlu Kurye)

“...Bazı müşterileri sevmediğim oluyor, şunu yapıyoruz mesela balatayı takıyoruz balatalar ötme yapıyor ötme yapınca geliyorlar bize cayırdıyorlar, bize kızıyorlar(...)Hakaret boyutunda oluyor...” (K18, 17, Otomobil Tamircisi)

4.5. Çocuk İşçilerin Fiziksel Şiddet ve Suç Konusundaki Deneyim ve Gözlemleri

Araştırmanın bu kısmında, çocuk işçilerin çalışma ve aile yaşamlarındaki fiziksel şiddet deneyimleri ile gözlemleri; yaşadıkları mahallelerin tehlikeli olup olmadığı ve herhangi bir suça şahit olup olmadıkları ile kendilerini koruma pratikleri ele alınacaktır.

4.5.1. Çocuk İşçilerin Çalışma Yaşamındaki Fiziksel Şiddet Tecrübeleri

Tablo 38. Çocuk İşçilerin Çalışma Yaşamında Fiziksel Şiddete Maruz Kalıp Kalmama Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Maruz Kaldım	4	10
Hayır, Maruz Kalmadım	36	90
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %90'lık büyük kısmı çalışma yaşamlarında fiziksel şiddete maruz kalmadıklarını, geri kalan %10'luk kısmı ise çalışma yaşamında fiziksel şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu nokta bir fiziksel şiddet tanımlaması yapılacak olursa, fiziksel şiddet: Dövme, tokatlama, tekmeleme, yakma gibi eylemlerin yer aldığı ve ölümlerle de sonuçlanabilen şiddet türüdür (Kalyoncu, 2014: 22). Çocuk işçilerin %10'u çalışma yaşamlarında fiziksel şiddete maruz kaldıklarını ifade etseler de, maruz kaldıkları ekonomik ve psikolojik şiddet gibi diğer şiddet türleri onların kimlik inşalarında önemli sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca çocuk işçiler, okulda eğitim almaları gereken yaşlarda kendilerinden yaşça büyük insanlarla ve yaşlarına uygun olmayan sanayi gibi çalışma ortamlarında fiziksel şiddete maruz kalmasalar da sıklıkla şahit olmaktadır. Bu edinimler sonucunda da yaşamlarında şiddete başvurmaları tablo 40'ta da gösterildiği üzere daha olası hale gelmektedir. Çalışma yaşamlarında fiziksel şiddete maruz kalan çocuk işçilerin anlatılarına değinmek bu aşamada önem teşkil etmektedir.

"...Uyuşturucu haplar var onlardan atmış bizim patronun oğlu, dükkana geldi, biz böyle aramızda konuşuyoruz iş arkadaşım, bir anda böyle parladı bizi dövmeğe başladı, kendimizi zor kurtardık zaten sonra patron hastaneye falan götürdü..." (K1, 17, Motorlu Kurye)

"...Birkaç kez oldu, onlara sorsan şaka ama morarıyor vurdukları yer..." (K29, 16, Marangoz)

"...Geçenlerde yağ yenilerken birazını yere döktüm diye vurup ittirdi, tenekeyi alıp kendi koydu sonra..." (K30, 16, Motorsiklet Tamircisi)

"...Ustayla anlaşamadık, diğer elemana yardım etmediğim için orada darp edildim(...) Sonra üstü kapatıldı polislik bir şey olmadı(...) Yara morluk olmadı ama kolumda biraz ağrı olmuştu..." (K34, 16, Marangoz)

Çocuk işçilerin çalışma yaşamında karşılaştıkları fiziksel şiddete karşı göstermiş oldukları uysal tavır, edinilmiş olan otoriteye karşı boyun eğme davranışının bir temsili olarak değerlendirilebilir. Çalışma ortamında vakit geçirdiği kişilerin davranışları, çocuğun okul

yerine iş yerinde şekillenen kimlik inşasında ve sosyalleşme sürecinde önem teşkil etmekte ve gördüğü şiddet davranışları sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Bağış, 2017). Çocuk işçilerin çalışma yaşamlarında ustalarından ya da başka kişilerden görmüş oldukları fiziksel şiddet, çocuk işçilerin öz güven ve özsaygılarının yok olmasına sebep olabilmektedir (Gülcan ve Bulut, 2008: 76). Bu noktada çalışma yaşamlarında ustalarından ya da başka kişilerden gördükleri şiddeti gelecekte başka kişilere uygulayan bireyler haline gelmeleri söz konusu olabilir.

4.5.2. Çocuk İşçilerin Aile Yaşamındaki Fiziksel Şiddet Tecrübeleri

Tablo 39. Çocuk İşçilerin Ailesinde Fiziksel Şiddete Maruz Kalıp Kalmama Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Maruz Kaldım	7	17,5
Hayır, Maruz Kalmadım	33	82,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin büyük orandaki %82,5'i aile yaşamında hiç fiziksel şiddete maruz kalmadığını ifade etmiştir. Geri kalan %17,5'lik kısmı ise aile yaşamında fiziksel şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Öncelikle bir aile içi şiddet tanımlaması yapmak gerekirse: "Aile içi şiddet, aile bireylerinin birbirlerine karşı uyguladığı birtakım saldırgan ve kontrolcü davranışlar olarak tanımlanmaktadır ve bu davranışlar sıklıkla tekrarlayıcı davranış kalıpları olarak ortaya çıkmaktadır" (Karaman ve Çokamay, 2016: 321). Aile içi şiddete maruz kalan çocuk işçilerden bazılarının anlatıları ise şu şekildedir:

"...Daha önce gördüm, çok gördüm, yaramazlıktan dolayı(...) Travmatik olarak hiç etkilemedi..." (K1, 17, Motorlu Kurye)

"...Ara ara babamdan gördüğüm oldu ama ciddi bir şiddet gördüğüm olmadı şimdiye kadar..." (K26, 14, Motorsiklet Tamircisi)

"...Küçükken oluyordu nadir ama şimdi yok(...) Babamdan oku amaçlı hani, derslerime çalışmıyorum diye..." (K31, 15, Otomobil Tamircisi)

"...Küçükken oldu tabi babamdan dayak yedim küçükken(...) Biraz yaramazlık yapardım ondan..." (K36, 17, Otomobil Tamircisi)

Çocuk işçilerin anlatılarından aile içi fiziksel şiddetin çocuklar tarafından normalleştirildiğini anlamak mümkündür. Fiziksel şiddet gören çocuk işçilerin çoğunluğu geçmişte bunu hak ettiklerini düşünmektedirler ve çoğunlukla onlara fiziksel şiddet uygulayan

aile üyeleri de babalarıdır. Bu durumun ataerkil toplumlarda “babanın aile içindeki baskın ve otoriter rolünden” ileri geldiği düşünülebilir.

Afganistanlı Katılımcı 38 ise babası ve ağabeyi tarafından zorla çalıştırıldığını ve çalışmadığında da düzenli olarak fiziksel şiddet gördüğünü ifade etmiştir.

“...Evet ağabey onlar her gün vuruyorlar, işe gitmeyince kızacaklar...” (K38, 16, Geri Dönüşüm İşçisi)

Hiç ailesinden fiziksel şiddet görmediğini ancak aile içi şiddete sürekli tanık olduğunu ifade eden Katılımcı 3’ün anlatısı ise şu şekildedir:

“Babamla annem sürekli kavga yapardı babam anneme vururdu, yıllarca böyle gitti sonunda da o yüzden ayrıldılar ben de anneme bakmak için çalışmaya başladım...” (K3,14, Seyyar Satıcı)

Katılımcı 3’ün anlatısında da görüldüğü üzere çocukların aile içi şiddete maruz kalması ya da şahit olması hem o süreçteki yaşantılarını hem de gelecekteki yaşantılarını geri dönülemez boyutta etkilemektedir. Çocuk, şiddeti de birçok unsur gibi ailede öğrenmeye başlar. Küçük yaşlarda aile içi şiddete maruz kalan ya da şahit olanların ilerleyen yaşlarda şiddet davranışı gösterme eğilimi artmaktadır. Şiddet bu çocuklar için bir süre sonra kendi isteklerini başkalarına kabul ettirme aracı olarak kullanılmaya başlar ve bu şekilde nesilden nesile aktarılır. Sosyal Öğrenme teorisine göre “çocuklarına karşı şiddet kullanan veya çocuklarını herhangi bir şekilde suistimal eden ebeveynler bu davranışı çocukken maruz kaldıkları veya şahit oldukları şiddet içeren kötü davranışların sonucunda öğrenmişlerdir”(Akers, 2000: 44). Bu çerçeveden bakıldığında araştırma dahilindeki aile içi şiddete maruz kalan çocuk işçilerin yaşamlarında şiddete başvurma ihtimallerinin de artabileceği ifade edilmelidir. Bu durumu daha iyi anlamak için çocuk işçilerin herhangi birine karşı fiziksel şiddet uygulama durumları üzerine yapılan tablo 40’taki analizi incelemekte fayda vardır.

4.5.3. Çocuk İşçilerin Herhangi Birine Karşı Fiziksel Şiddet Uygulama Durumları

Tablo 40. Çocuk İşçilerin Herhangi Birine Fiziksel Şiddet Uygulayıp Uygulamadıklarının Verileri

	Sayı	Yüzde
Evet, Uyguladım	16	40
Hayır, Uygulamadım	24	60
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %60'ı daha önce herhangi birine fiziksel şiddet uygulamadığını ifade ederken, %40'lık kısmı fiziksel şiddet uyguladıklarını ifade etmiştir. Karşımıza çıkan %40'lık bu oran, çalışma ortamında ya da aile içinde fiziksel şiddete maruz kalan çocukların toplam oranından daha fazladır. Bu durumun sebebi genel çerçevede, şiddeti üreten şeyin toplumun genelinin olması gösterilebilir. Aile ve çalışma ortamının yanı sıra okul, arkadaş çevresi ve medyanın bütünü şiddeti herhangi bir şekilde üretmektedir.

Öte yandan dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise, aile içi şiddete maruz kalan çocuk işçilerin %85,7'lik kısmının, çalışma ortamında şiddete maruz kalan çocuk işçilerin ise %75'lik kısmının herhangi birine karşı fiziksel şiddet uygulamış olmasıdır.

"...Daha önce gördüm, çok gördüm, yaramazlıktan dolayı(...) Travmatik olarak hiç etkilemedi(...) Ama evet şu an şiddete eğilimli biriyim diyebilirim..." (K1, 17, Motorlu Kurye)

Katılımcı 1, aile içinde ve çalışma hayatında şiddete maruz kalan çocuk işçilerden biridir. Maruz kaldığı fiziksel şiddetten travmatik olarak hiç etkilenmediğini ifade ederken aynı zamanda şu an şiddete eğilimli biri olduğunu fark ettiğini belirtmiştir.

"...Nadir, çok değil, tartışma yüzünden arkadaşım ile yaşadım... (K31, 15, Otomobil Tamircisi)

"...Ettim canım, anlaşmazlıklar yüzünden, küfür etme falan(...) Orda kavga ettik orda bitti uzamadı ama... (K36, 17, Otomobil Tamircisi)

"...En son okulda kavga etmişim ara ara olan şeyler bunlar, sebebini hatırlamıyorum... (K34, 16, Marangoz)

Çocuk işçilerin herhangi birine karşı uyguladıkları fiziksel şiddet eylemlerini, kendilerine uygulanan fiziksel şiddeti eylemlerini normalleştirme yaklaşımlarına paralel biçimde değerlendirdikleri ifade edilebilir. Çocuk işçilerin bir şekilde maruz kaldıkları fiziksel şiddet, onları şiddetin mağduru oldukları konumdan şiddetin faili oldukları konuma doğru çoğu zaman onlar bunu fark etmeden şekillendirmektedir. Fiziksel şiddet uygulayan çocuk işçilerin

bu eylemleri genellikle kimlere uyguladıklarının verilerini incelemek bu noktada işlevseldir.

Tablo 41. Fiziksel Şiddet Uygulayan Çocuk İşçilerin Fiziksel Şiddeti Çoğunlukla Kime Uyguladıklarının Verileri

	Sayı	Yüzde
Arkadaşıma Uyguladım	9	56,25
Ailemden Birine Uyguladım	0	0
Akrabama Uyguladım	0	0
Tanımadığım Birine Uyguladım	7	43,75
F. Şiddet Uygulayanların Toplamı	16	100

Araştırma bulgularına göre daha önce herhangi birine karşı fiziksel şiddet uygulamış olan çocuk işçilerin %56,25'i bu şiddet eylemleri çoğunlukla arkadaşlarına uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Geri kalan %43,75'lik kısmı ise bu şiddet eylemlerini tanımadığı birine uyguladığını ifade etmiştir. Fiziksel şiddet uygulayan çocuk işçilerin bu eylemde bulunmalarının gerekçelerine değinmek gerekirse, çoğunlukla karşı tarafın küfür ve hakaret etmiş olması sonucunda fiziksel şiddete başvurdukları ifade edilmiştir.

4.5.4. Çocuk İşçilerin Suç Konusundaki Tecrübeleri ve Gözlemleri

Tablo 42. Çocuk İşçilerin Yaşadıkları Mahallelerin Tehlikeli Olup Olmadığı Hakkındaki Düşünceleri

	Sayı	Yüzde
Evet, Tehlikeli	16	40
Hayır, Tehlikeli Değil	24	60
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %60'ı yaşadıkları mahalleleri tehlikeli olarak görmediklerini ifade etmiştir. Geri kalan %40'lık kısmı ise tehlikeli olarak değerlendirmiştir. Mahallesini tehlikeli olarak gören çocuk işçilerin çoğunluğu Denizli'nin İlbade, Karşıyaka ve Deliktaş mahallelerinde oturmaktadır. Bu kısımda amaçlanan çıkarım, çocuk işçilerin dayak, gasp, hırsızlık, adam yaralama, uyuşturucu ticareti vb. suç eylemlerine ne derece şahit olduklarının anlaşılmasıdır. Yani suç ve mekan ilişkisinin çocuk işçiler üzerindeki etkisinin irdelenmesidir. Tablo 43 bu noktada işlevseldir:

Tablo 43. Tehlikeli Mahallelerde Yaşadıklarını Düşünen Çocukların Mahallelerinde Herhangi Bir Suça Şahit Olup Olmadıklarının Verileri

	Sayı	Yüzde
Evet, Şahit Oldum	10	62,5
Hayır, Şahit Olmadım	6	37,5
Tehlikeli Mahallelerde Yaşayanların Toplamı	16	100

Öncelikle belirtilmesi gereken bir nokta, sadece mahallesinin tehlikeli olduğunu ifade eden çocuk işçilere herhangi bir suça şahit olup olmadıklarının sorulduğudur. Araştırma bulgularına göre yaşadıkları mahalleleri tehlikeli olarak değerlendiren 16 çocuk işçinin %62,5’i bu mahallelerde en az bir kez suça şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Geri kalan %37,5’lik kısmı ise herhangi bir suça şahit olmadıklarını ifade etmişlerdir.

“...Uyuşturucuya oldum hatta arkadaşımı kaybettim(...) Ben iş dışında bir kulüpte de oynuyorum, gece maça çıktık ağabey, onun sayesinde üç puan aldık, eve geldik(...) Beni aradı, gel dedi bizim arkadaşlar beni çağırıyor takılalım dedi, gittim gezdik biraz, onun arkadaşları mahalleden uyuşturucu hap aldılar birinden(...) Sonra ben eve geçtim yatacağım dinleneceğim dedim(...) Sabah da beni kulüpteki hocam aradı “M.A” uyuşturucu hap kullanmış vefat etti dedi(...) Yani en yakın arkadaşım mahalleden hani çok takılıyorduk, ben kendimi de suçladım kalsaydım yanında içirmezdim diye...” (K1, 17, Motorlu Kurye)

“...Bizim mahalle pis bir mahalle, birçok kez gördüm(...) Mahallede bazı insanlar var, gelip geçen adamlara gelin gelin falan diyorlar giderken yoldan çeviriyorlar, dövüp paralarını alıyorlar(...) Bazıları da oraya uyuşturucu almak için geliyor, onlara uyuşturucu veriyorlar paralarını alıyorlar(...) Ondan sonra, mahallede çatışma oluyor bazen bizim ağabey, resmen filmdeki gibi çatışıyorlar silahlı(...) Polis gelesiyeye kayboluyorlar zaten...” (K3, 14, Seyyar Satıcı)

“...Şahit oldum ağabey mahallede, şimdi ağabey bizim mahalle Karşıyaka mahallesi, yani gidiyorsun adam sana soruyor buradan diyor nasıl alabilirim uyuşturucu diyor(...) Adamlar alakan olmadığı halde adam sana bunu sorup duruyor(...) “R.” diye bir çocuk var, kendisi böyle torbacı o hep satar, zaten onlar sürekli içiyorlar...” (K5, 13, Seyyar Satıcı)

“...İlbade mezarlığının ordan geçiyordum, bir tane adam bir kadının çantasını gasp etti, çalıp kaçmıştı...” (K12, 14, Motorsiklet Tamiri)

“...Geldim, denk geldim mahallede, İlbade deyince herkes kavga diye biliyor(...) Birçok kez denk geldim beni de çağırıyorlar ben gitmedim...” (K16, 17, Marangoz)

“...Çok oldu mahallede, dayak, gasp, uyuşturucu ticareti, bizim de gözümüzün önünde oldu(...) Bir kere bizim gözümüzün önünde bıçakladılar adamı bizi de aldılar karakola(...) Sonra bizim suçsuz olduğumuzu anlaşıldı bıraktılar, çıktık gittik bir şey olmadı...” (K26, 14 Otomobil Tamircisi)

“...Uyuşturucu ticareti tabi var ağabey, dayakla gasp zaten her zaman olan şey(...) Bizim sokaklarda kavga gürültü eksik olmaz malum Karşıyaka, meydan kavgasının arasında kaldım hatta geçen gün tek başıma olunca kaçtım...” (K29, 16, Marangoz)

“...Bugün oldu hatta mahallede okulun orda, bıçaklı falan kavga(...) Ben dahil olmadım ama direkt buraya geldim...” (K31, 15, Otomobil Tamircisi)

Mahallelerinde suça şahit olan çocuk işçiler çoğunlukla uyuşturucu ticareti, gasp,

dayak, adam yaralama gibi olaylara şahitlik ettiklerini belirtmişlerdir. Kentsel mekandaki akran etkisi, yoksulluk, aile gözetimi eksikliği ile yasadışı etmen ve olaylara yakınlık çocukların suça sürüklenmelerini attıran sebepler olarak açıklanmaktadır (Küçükylmaz, 2018: 47). Bu çerçevede çocuk işçilerin yaşadıkları mahalleler vasıtasıyla yasadışı olaylara şahit olmaları, suça sürüklenmeleri noktasında tehlike oluşturmaktadır.

“...Hırsızlık olayları çok oluyor bizim köyde(...)Yani kurban yaklaştığı zaman veya hayvanlar çoğaldığı zaman geziyoruz sabahlara kadar nöbetteyiz...” (K17, 16 Elektrik Tesisatçısı)

Araştırma dahilindeki suça tanık olmuş çocuk işçilerden Katılımcı 17 ise kırsal alanda, Tavas ilçesine bağlı bir mahallede yaşamaktadır. Hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı bu yerde dönemsel olarak hırsızlığın yoğunlaştığını ve kolluk kuvvetlerinin yetersizliği sebebiyle kendisi de dahil olmak üzere gruplar halinde nöbet tuttuklarını ifade etmiştir.

4.5.5. Çocuk İşçilerin Kendilerini Koruma Pratikleri

Tablo 44. Çocuk İşçilerin Tehlike Durumunda İlk Yardım İsteyecekleri Kişiler/Kurumlar

	Sayı	Yüzde
Ailemi Ararım	27	67,5
Polisi Ararım	5	12,5
Arkadaşımı Ararım	4	10
Akrabamı Ararım	3	7,5
Aramam	1	2,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin%67,5'i tehlike durumunda öncelikli olarak ailelerinden yardım isteyeceklerini ifade etmişlerdir. İkinci sıradaki en büyük oran ise %12,5 ile öncelikli olarak polisten yardım isteyeceğini ifade eden çocuk işçilere aittir. Üçüncü sırada ise %10'luk oranla öncelikli olarak bir arkadaşından yardım isteyeceğini ifade eden çocuk işçiler vardır. Dördüncü sırada ise %7'5'lik oranla öncelikli olarak akrabasını arayacağını ifade eden çocuk işçiler vardır.

Tablo 45. Çocuk İşçilerin Delici ve Kesici Alet Taşıma Durumları

	Sayı	Yüzde
Evet, Taşıyorum	8	20
Hayır, Taşımıyorum	32	80
Toplam	40	100

Tablo 45'te de görüldüğü üzere 40 çocuk işçinin %80'i delici ve kesici alet taşımadığını ifade ederken, %20'si ise delici ve kesici alet taşıdığını ifade etmiştir. Delici ve

kesici alet taşımak, taşımayan bazı çocuk işçiler tarafından fiziksel olarak kendine güven eksikliği biçiminde yorumlanırken, taşıyan bazı çocuk işçiler tarafından kendilerini korumak için mecburi bir araç olarak değerlendirilmektedir.

“...Bizim mahallede işler biraz tersine dönüyor geceleri(...) Aşağı taraflara falan iniyoruz Karşıyaka'dır, Sevindik'tir(...) Bir kahvemiz var orda çay kahve muhabbet okey oynuyoruz eve çıkıp geliyoruz(...) Akşam da işte sorunlar oluyor, biz de kendimizi korumak amaçlı mecbur yanımızda kesici alet taşıyoruz...” (K1, 17, Motorlu Kurye)

“...Taşıyorum ağabey, akşam eve geç gidiyorum mesela ağabey hani içki falan içiyor ya sarhoşlar gelip bulaşıyorlar, bir keresinde giderken bulaşılardan dolayı(...)Gidiyordum işte ben, biraz geç çıkmıştım işten eve gidiyordum mezarlığın ordan, sanayideki dükkanlar kapatmıştı, iki tane adam vardı sağa sola bulaşıyorlardı(...)Baktım, karışmadan gidiyordum ağabey arkadan gelip vuruyorlardı şey yapıyorlardı ondan dolayı, yanımızda hiçbir şey yoktu o olaydan sonra taşımaya başladım(...)Başıma vurmuşlardı başım baya şişmişti ağabey...” (K12, 14, Motorsiklet Tamircisi)

“...Mecburiyetten, tabi sanayi ortamı akşamları bazen geç çıkıyoruz(...)Biriyle dövüştük yol kavgası yüzünden sonra bizim başımıza bela oldu(...)Yani tekrar gelmediler ama tedbirden taşıyorum...” (K24, 16, Otomobil Tamircisi)

“...Taşıyorum(...)Çünkü herkes taşıyor artık, bir yerden sonra ya sen ya o muhabbetine dönüyor ondan(...)İşten değil mahalleden kaynaklı olarak...” (K26, 14, Otomobil Tamircisi)

“...Genelde taşıyorum(...)Belli olmuyor şimdi kimin nereden çıkacağı, geceleri çok sarhoş geçiyor buradan...” (K36, 17, Otomobil Tamircisi)

Delici ve kesici alet taşıyan çocuk işçilerin çoğunluğu aynı zamanda tehlikeli mahallelerde oturduklarını ifade eden çocuk işçilerdir. Ayrıca bu çocuk işçilerin çoğunluğu Denizli 1. Sanayi bölgesi civarında çalışmaktadır. Özellikle iş çıkışlarında sanayi bölgesinin tehlikeli olduğunu ve kendilerini korumak amacıyla delici ve kesici alet taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Çocuk işçilerin yaşlarına uygun olmayan sanayi gibi tehlikeli mekanlarda çalışmaları dayak, yaralama, gasp vd. eylemlere maruz kalma risklerini arttırmaktadır. Öte yandan, ortaya çıkabilecek bir tehlike durumunda, kendilerini korumak için kullanacakları delici ve kesici alet ile daha büyük mağduriyetler yaşamaları ya da suç faili konumuna düşmeleri söz konusu olabilir.

Tablo 46. Delici ve Kesici Alet Taşıyan Çocuk İşçilerin Bu Aletleri Kullanıp Kullanmama Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Kullandım	2	25
Hayır, Kullanmadım	6	75
D.K.A. Taşıyanların Toplamı	8	100

Tablo 46’da da görüldüğü üzere delici ve kesici alet taşıyan çocuk işçilerin %75’i taşıdıkları aletleri hiç kullanmadıklarını ifade ederken, %25’i kullandıklarını ifade etmiştir.

“...Beni aradılar dediler mevzu var gideceğiz, tamam dedim gidelim saat akşam 11 falan(...) Biz kavgadan çıktık, orada hiç birbirimize bıçak falan çekmedik sadece dövüştük falan, ondan sonra ayırdılar bizi(...) Biz eve doğru giderken başka adamların birileri kavga ediyorlardı, onları ayıralım derken bize bıçak çektiler, biz de onları bıçakladık(...) Böylelikle polislik falan olduk ama Allah’a şükür adamlar şikayetçi olmadı, kurtulduk bir şekilde...” (K1, 17, Motorlu Kurye)

“...Bir gün mesaiye kaldık geç çıktım işten, eve giderken bu İlbade Cami’nin orada önüme geçti iki çocuk, telefonumu istediler vermedim itip kaktılar falan yine vermedim(...)Sonra bıçak çektim korkutmak için, onlardan biri de çektii üstüme geldiler diğerine savurdum bıçağı koluna geldi o sıra kaçtım gittim(...)Babamla hemen geri döndük gitmişler(...)Polise gitmedik bana bir şey olmadı diye, çocuğa da olmamıştır herhalde...” (K30, 16, Motorsiklet Tamircisi)

Katılımcı 1 ve 30’un anlatılarında da görüldüğü üzere, her ne kadar kendilerini korumak için delici ve kesici alet taşıyor olsalar da, delici ve kesici aletlerin kullanımı kişiyi mağdur konumundan kolayca fail konumuna sokabilmektedir.

Tehlikeli bölgelerde yaşayan ya da çalışan çocuk işçilerin kendilerini korumak için edindikleri delici ve kesici aletler, herhangi bir kavga ya da tartışma anında, kendilerini savunmak ya da karşısındaki kişiler üzerinde baskınlık kurmak amacıyla kullanılabilir. Çocuk işçilerin buldukları tehlikeli mekanlar sebebiyle edindikleri “kendi güvenliklerini sağlama araçları” -ya da delici ve kesici aletler-, onların suça yönelim risklerini arttıran araçlar olarak değerlendirilmelidir. Geleneksel ya da yeni medyanın, henüz kimlik inşa süreci oturmamış çocuklara özendirildiği suç aleti taşımanın ve suçluluk halinin, çocuk işçilerin çalışma ya da mahalle yaşamlarındaki korunaksız mekanlar ve tehlikeli sosyal çevreleri vasıtasıyla daha da basit şekilde edinildiği ifade edilmelidir.

4.6. Çocuk İşçilerin Kötü Alışkanlık Durumları

Bu kısımda çocuk işçilerin sigara ve alkol alışkanlıkları ile uyuşturucu madde kullanım durumları irdelenecektir.

Tablo 47. Çocuk İşçilerin Sigara Alışkanlığı Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Düzenli Kullanıyorum	12	30
Hayır, Kullanmıyorum	28	70
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %70'inin sigara kullanma alışkanlığı yokken, %30'unun sigara kullanma alışkanlığı mevcuttur. Sigara kullanan çocuk işçilerin %58,3'lük çoğunluğu 13 ve 14 yaşlarındakilerdir. Yaşlıları ile okulun güvenli ortamında olmaları gerekirken, kendilerinden yaşça büyük kişilerle sanayi vb. ortamlarda yürüttükleri çalışma yaşamları çocuk işçilerin küçük yaşlarda sigara kullanma alışkanlığı edinmelerinde etkili olan unsurlardan biri olarak ifade edilebilir.

Tablo 48. Çocuk İşçilerin Alkol Alışkanlığı Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Düzenli Kullanıyorum	7	17,5
Hayır, Kullanmıyorum	33	82,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %82,5'inin alkol alışkanlığı yokken, %17,5'inin alkol alışkanlığı olduğu saptanmıştır. Alkol alışkanlığı olan çocuk işçilerin %42,9'unun 15 yaş ve altında olduğu ifade edilmelidir. Öte yandan alkol alışkanlığı olan çocuk işçilerin %57,1'inin sanayi ortamında otomobil ve motorsiklet tamirciliği yaptığı ifade edilmelidir. Çocuk işçilerin delici ve kesici alet taşıma durumları kısmındaki anlatılarda bazı çocuk işçiler sanayide sık sık sarhoş kişiler ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede, sigara alışkanlığında olduğu gibi alkol alışkanlığında da çocukların çalışma ortamlarının ve çevrelerinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Tablo 49. Çocuk İşçilerin Uyuşturucu Madde Kullanım Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet, Kullandım	1	2,5
Hayır, Kullanmadım	39	97,5
Toplam	40	100

Araştırma bulguların göre 40 çocuk işçinin %97,5'lik çoğunluğu uyuşturucu madde kullanmadığını ifade ederken, %2,5'lik kısmı uyuşturucu madde kullandığını ifade etmiştir. Çocuklarda madde kullanımı ile suça sürüklenme arasındaki kuvvetli bir bağlantı söz konusudur (Arabacı vd. 2017: 135). Bağımlılık haline gelmese bile, madde etkisi altındayken, bastırılan ve engellenen suç davranışının dışa vurumunun kolaylaştığı ifade edilmelidir.

“...Evet kullandım, uyuşturucu dediğim de sadece esrar tecrübem var mahalleden

arkadaşlarla...” (K1, 17, Motorlu Kurye)

K1'in uyuşturucu madde tecrübesinin, yaşadığı mahalleden arkadaşları vasıtasıyla edinildiği ifade edilmelidir. Ayrıca K1'in, yaşadığı mahalleyi tehlikeli bir mahalle gördüğü, uyuşturucu ticareti vb. suç unsurlara şahit olduğu ve çalışma yaşamıyla aile yaşamında şiddet gördüğü dikkat çekilmesi gereken özellikleridir. 2021 yılı Narkolog Raporu'na¹¹ göre, çoğunlukla arkadaş çevresi aracılığıyla uyuşturucu madde kullanmaya başlanmaktadır. Öte yandan uyuşturucu madde kullananların yaklaşık %60'ı aile içi fiziksel şiddete tanık olduğunu ifade etmiştir.

Sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı olarak genel çerçevede bakıldığında, Bilgin (2009) tarafından çalışan çocuklar üzerine yapılan araştırmanın kötü alışkanlıklar kısmının sonuçları ile benzer sonuçlar saptandığı ifade edilmelidir.

4.7. Çocuk İşçilerin Sosyal Dışlanma Tecrübeleri

Bu kısımda çocuk işçilerin sosyal dışlanmaya dair tecrübeleri ve çoğunlukla hangi sosyal dışlanma türüne maruz kaldıkları irdelenecektir. Birinci bölümde de bahsedildiği üzere sosyal dışlanma kavramı çok boyutlu, göreceli ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Sosyal dışlanma fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir ve sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler her türlü riske karşı savunmasız konumdadırlar (Sapancalı, 2005: 53). Toplumdaki savunmasız ve kırılgan grupların başında gelen çocukların, sosyal dışlanmadan en çok zarar görenler olduğu ifade edilmelidir.

Tablo 50. Çocuk İşçilerin Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalıp Kalmadıkları Hakkındaki Düşünceleri

	Sayı	Yüzde
Evet, Maruz Kalıyorum	12	30
Hayır, Maruz Kalmıyorum	27	67,5
Fikrim Yok	1	2,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %67,5'i sosyal dışlanmaya maruz kalmadıklarını düşünürken, %30'u sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını düşünmektedirler. Çocuk işçilerle yapılan mülakatlarda sosyal dışlanma ile ilgili kısımlar analiz edilirken dikkat

¹¹ 2021 Yılı Narkolog Raporu için bkz.

http://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/2021_.pdf

çeken bir nokta, çocuk işçilerin dışlanmaya maruz kalan kişi olmak istemedikleri, dışlanmaya maruz kalmanın acizlik ya da güçsüzlük göstergesi olduğuna dair yaygın bir tutum olduğudur. Önceki kısımlarda ele aldığımız tablo 10'da görüldüğü üzere, çocuk işçilerin önemli bir kısmı açlık sınırının altında hane gelirine sahip olmalarına rağmen geçinebildiklerini ifade etmiştir, tıpkı bunun gibi sosyal dışlanmayı da algılama ve kabullenme konusunda farklı düşüncelere sahip olabildikleri ifade edilmelidir.

Tablo 51. Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalan Çocuk İşçilerin Çoğunlukla Hangi Sosyal Dışlanma Türüne Maruz Kaldıkları

	Sayı	Yüzde
Ekonomik Dışlanma	3	25
Kültürel Dışlanma	6	50
Politik Dışlanma	0	0
Mekansal Dışlanma	3	25
Fikrim Yok	0	0
S.D. Maruz Kalanların Toplamı	12	100

Araştırma bulgularına göre sosyal dışlanmaya maruz kaldığını düşünen 12 çocuk işçinin %50'sinin anlatıları vasıtasıyla kültürel dışlanmaya maruz kaldıkları saptanmıştır. Geri kalanların ise %25'erlik eşit oranlarla ekonomik dışlanmaya ve mekansal dışlanmaya maruz kaldıkları saptanmıştır.

Birinci bölümde bahsedilen sosyal dışlanma türlerini tekrar özetlemekte fayda vardır. Ekonomik dışlanma, mal ve hizmetler ile işgücü piyasasından dışlanma anlamındadır yani bireyin asgari yaşam şartlarını karşılamasından yoksun olma halidir. Gıda, giyim, konut, sağlık, enerji, iletişim ve ulaşım gibi kişi için iyi bir gelecek ve an oluşturan imkanların sağlanamaması olarak da ifade edilebilir (Şahin: 2009: 71). Kültürel dışlanma, bireyin içselleştirdiği kültür sebebiyle kendisine benzer olmayan çoğunluk tarafından dışlanmasıdır. Din, mezhep, giyim kuşam ve dış görünüş, etnik köken ve farklı cinsel yönelimler gibi çok sayıda etkeni mevcuttur (Adaman ve Keyder, 2009: 14). Politik dışlanma, bireysel haklardan, özgürlüklerden, kamu hizmetlerinden mahrum bırakılma hali olarak açıklanabilir (Karaman, 2019: 59). Mekansal dışlanma ise bireyin toplum tarafından, yaşadığı mekan ya da coğrafya sebebiyle dışlanması, evsizlik hali ve bir yer ile oradaki ahalinin kalkınma ve hizmet noktasında hükümet tarafından dışlanması biçimlerinde açıklanabilir. Bu kısa tanımlamalar çerçevesinde çocuk işçilerin anlatılarını incelemek daha uygun olacaktır:

"...Evet dışlanıyorum(...)Ekonomik durumdan olabiliyor, anlıyor musun, görünüşümden dolayı olabiliyor, okumadığım için olabiliyor, çalıştığım için olabiliyor(...) Çoğunlukla ekonomik

olarak dışlanıyorum insanlar tarafından...” (K3, 14, Seyyar Satıcı)

“...Oldu ağabey(...)Karşıyaka mahallesinde oturduğumdan duyan bir şey yapıyor, ne bileyim duymuşsundur ağabey bizim mahalleyi(...) Serseri gözüyle bakıyorlar aralarına almak istemiyorlar...” (K5, 13, Seyyar Satıcı)

“...Evet(...) İşte ağabey arada dışlanıyorum öyle(...) Valla ağabey insandan insana değişiyor(...) Geçen gün bir Bayramyeri 'ne gittim ağabey ustam gönderdi, millet böyle cins cins bakıyor ağabey ya kafamı çevirdim yine bakıyorlar üstüm başım yırtık, pis olduğundan(...) (K7, 16, Otomobil Tamircisi)

“...Evet(...) Bayramyeri 'ndeydim, hatta hem okula gittiğim zamanlarda oldu hem de geçen Bayramyeri 'nde(...) Okuldaydım, siz Suriye 'den geldiniz -edilen küfürleri söylüyor- gidin bilmem ne diyorlar, geri dönün falan diyorlar(...) Bayramyeri 'ndeydim, düştüm bisikletle, birisi geldi kaldırdı, sen nerelisin dedi, ben Suriyeliyim dedim işte tanıştık(...) Ondan sonra siz neden buraya geliyorsunuz ülkenize gidin falan filan, ondan sonra bıraktım gittim orda adamı...” (K19, 14, Otomobil Tamircisi)

“...Okulda hissediyordum, görünüşümden dolayı, çok kiloluyum diye herkes dalga geçer dışlardı beni, şimdi de sanayide yine aynı...” (K24, 16, Otomobil Tamircisi)

“...Mahalleden dolayı çok oluyor (...) Ya işte, bir çevreye girince doğru dürüst yüzüme bakmıyorlar...” (K26, 14, Otomobil Tamircisi)

“...Evet (...)Pek para kazanmadığımız için girdiğin bir ortamda otomatik dışlıyorlar, alt kişi olarak görüyorlar...” (K29, 16, Marangoz)

“... Ara sıra düşünüyorum öyle şeyler oluyor(...) Görüşüşümden kıyafetimden kaynaklı olduğunu hissediyorum...” (K36, 17, Otomobil Tamiri)

Anlatılardan da görüldüğü üzere çocuk işçiler çoğunlukla kültürel dışlanmaya maruz kalmaktadır. Ancak sosyal dışlanmanın en önemli özelliği çok boyutlu olmasıdır. Kültürel dışlanma ve diğer sosyal dışlanma türlerinin hepsi, birbirleri ile karşılıklılık esaslı adeta organik bir bağ içindedir. Kültürel dışlanma politik dışlanmaya, politik dışlanma ekonomik dışlanmaya, ekonomik dışlanma mekansal dışlanmaya kolayca dönüşebilmektedir. Çocuk işçiler, sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalma riskleri yüksek olan bireylerdir. Çünkü düşük eğitim seviyeleri, kayıt dışı olarak çok düşük ücretlere uzun saatler boyunca çalışmaları, yaşlarına uygun olmayan tehlikeli ve sağlıksız çalışma ortamlarında bulunmaları gibi nedenler çocukların gelişimine ciddi zararlar veren etkenlerdir. Bunun sonucunda gelecek yıllarda toplumsal anlamda uyum problemleri yaşayan toplumla bağı kopmuş, sosyal becerisi düşük bir yetişkin profilinin karşımıza çıkma riski artmaktadır. İfade edilmesi gereken önemli bir nokta ise, Suriye'den ve Afganistan'dan gelen mülteci statüsündeki çocuk işçilerin sadece %25'inin sosyal dışlanmanın herhangi bir türüne maruz kaldığını düşünmesidir. Geri kalan mülteci çocuk işçiler herhangi bir şekilde sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını düşünmemektedirler ya

da algılayamamaktadırlar. Bu çerçevede, göçün yarattığı etkiler ile güçlü bir şekilde hissedilen sosyal dışlanma halinin, araştırmamızdaki mülteci statüsündeki çocuk işçiler için karşılık bulmadığı ifade edilebilir. Ancak araştırmadaki mülteci statüsündeki çocuk işçilerin %25'inin ya da araştırmadaki tüm çocuk işçilerin %30'unun yaşlarına rağmen algılayabilecekleri bir düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaları, kesinlikle azımsanabilecek bir oran ya da göz ardı edilebilecek bir sonuç değildir. Sosyal dışlanma hali, tedavi edilmediğinde tüm vücuda yayılabilecek başlangıçta bölgesel olan bir hastalığa benzetilebilir. Belirli bir zaman dilimi içerisinde sürekli hale gelmiş tek bir sosyal dışlanma türüne maruz kalmak bile, diğer yoksunlukları ve sosyal dışlanma biçimlerini beraberinde getirecek tehlikededir. Sosyal dışlanmaya maruz kalan çocuk işçilerin bu eylemleri ya da söylemleri kabullenmeleri ve en azından bireysel anlamda bununla mücadele etmeyi bırakmaları, kronik dışlanma döngüsünün ve bütünden kopuşun başlangıcı olarak değerlendirilmelidir.

4.8. Çocuk İşçilerin Elde Ettikleri Gelirleri Harcama Biçimleri

Bu kısımda çocuk işçilerin çalışarak elde ettikleri gelirleri nasıl ya da kim için kullandıkları irdelenecektir.

Tablo 52. Çocuk İşçilerin Kazandıkları Gelirleri Kendileri İçin Kullanıp Kullanmadıklarının Verileri

	Sayı	Yüzde
Evet, Hepsini Kendim Alıyorum	17	42,5
Hayır, Hepsini Aileme Veriyorum	9	22,5
Bir Kısmını Kendim Alıyorum Bir Kısmını Aileme Veriyorum	14	35
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %42,5'lik kısmı çalışarak elde ettiği geliri tamamıyla kendisine aldığını ifade ederken, %35'lik kısmı gelirin bir kısmını kendisi alıp bir kısmını ailesine verdiğini ifade etmiştir. Geri kalan %22,5'lik kısmı ise gelirin tamamını ailesine verdiğini ifade etmiştir.

"...Yarısı benim yarısı da ailemin diyelim(...) Geçime yardımcı olmak için, maddi durumlara falan işte..." (K27,15, Garson)

"...Ağabey 100 lirasını kendim alsam, gerisi eve giriyor babama veriyorum..." (K29, 16, Marangoz)

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, çocuk işçilerin %57,5'lik çoğunluğunun

kazandığı gelirin bir kısmını ya da tamamını ailesine teslim etmesidir. 40 çocuk işçinin %85'inin 1500 TL ve altındaki ücretlere çalıştığı ve asgari ücretin neredeyse üçte birine tekabül eden bu gelirleri kendileri için kullanmadıklarını/kullanamadıklarını önemle ifade etmek gerekmektedir. Gelirinin tamamını ailesine veren çocuk işçilerin %66,6'si önceki kısımlarda incelenen tablo 10'da da gösterildiği üzere edindikleri hane geliri ile geçinemediklerini ifade eden çocuk işçiler arasındadır.

Tablo 53. Gelirlerinin Hepsini ya da Bir Miktarını Kendileri Alan Çocuk İşçilerin Gelirlerini Öncelikli Olarak Nasıl Harcadıklarının Verileri

	Sayı	Yüzde
Harcamıyorum, Birikim Yapıyorum	4	12,9
Giyim/Aksesuar	2	6,4
Kitap/Oyun Vb.	0	0
Sosyal Aktiviteler	3	9,7
Dışarıda Yiyip İçmek ve Gezmek	22	71
Elektronik Eşya	0	0
Diğer	0	0
Gelirini Tamamen ya da Kısmen Kendisi Alan Çocuk İşçilerin Toplamı	31	100

Araştırma bulgularına göre çalışarak elde ettikleri geliri kısmen ya da tamamen kendisine alan 31 çocuk işçinin %71'i, bu geliri öncelikli olarak dışarıda yiyip içmek ve gezmek için harcamaktadır. İkinci sırada, %12,9'luk oranla edindikleri geliri harcamayıp birikim yaptığını ifade eden çocuk işçiler gelmektedir. Üçüncü sırada, %9,7'lik oranla edindiği geliri sosyal aktiviteler için harcadığını ifade eden çocuk işçiler gelmektedir. Son sırada ise %6,4'lük oranla edindikleri geliri giyim ya da aksesuara harcadığını ifade eden çocuk işçiler gelmektedir. Çocuk işçilerin edindikleri gelir miktarlarının düşük olması ile öncelikli giderlerinin dışarıda yiyip içmek ve gezmek gibi basit tüketim harcamaları olması arasında bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir.

4.9. Çocuk İşçilerin Sosyalleşme ve Boş Zaman Faaliyetleri

Bu kısımda çocuk işçilerin işten arta kalan vakitlerini çoğunlukla nasıl değerlendirdikleri, arkadaşları ile ne sıklıkla görüştüğü ve sanat aktivitelerine katılım sıklıkları irdelenecektir.

Tablo 54. Çocuk İşçilerin Öncelikli Boş Zaman Faaliyetleri

	Sayı	Yüzde
Sadece Evde Dinlenerek Vakit Geçiririm	14	35
Ailemle/Arkadaşlarımla Dışarı Çıkarım/Gezerim	25	60
Sanat Aktivitelerine Katılırım	0	0

Spor Yaparım	1	2,5
PC/Mobil Oyunları Oynarım	1	2,5
Diğer	0	0
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %60'ının öncelikli boş zaman faaliyeti, ailesiyle ya da arkadaşlarıyla dışarı çıkmak ya da gezmek olarak saptanmıştır. İkinci sırada ise öncelikli olarak sadece evde dinlenerek vakit geçirdiğini ifade eden %35'lik ciddi bir orana sahip olan kesim vardır. Son sırada ise %2,5'lik eşit oranlarla öncelikli olarak spor yaptığını ve bilgisayar ya da telefon oyunları oynadığını ifade edenler mevcuttur. Bu kısımda çocuk işçilerin işten arta kalan zamanlarında öncelikli olarak vakit ayırdıkları faaliyetler ifade edilmiştir. Burada dikkat çeken bulgu ise 40 çocuk işçinin %35'lik önemli bir kesiminin işten arta kalan vakitte evde dinlenmek dışında hiçbir boş zaman faaliyeti yürütmedikleridir. Bunun sebebi, 40 çocuk işçinin %60'lık kesiminin haftalık çalışma süresinin 51 saat ve üzeri ya da %17,5'lik kesiminin haftalık çalışma süresinin 71 saat ve üzeri olması olarak ifade edilebilir. Maruz kaldıkları emek sömürüsü ya da uzun çalışma saatleri sebebiyle mülakatlardaki birçok çocuk işçi, işten arta kalan vakitlerini işin yarattığı yorgunluğu gidermek için öncelikli olarak evde dinlenerek geçirdikleri şeklinde ifade etmiştir. Bu durum çocuk işçilerin iş yeri ve ev döngüsü içerisinde hapsolmasına ve sağlıklı bir şekilde sosyalleşememelerine sebep olmaktadır.

“Yorulduğum için evimde oturuyorum genelde, işe gitmediğim zaman arkadaşlarımla görüşüyorum hep mahalledeyiz...” (K4, 14, Seyyar Satıcı)

“...Arkadaşımla beraber, çekirdek kola alıyoruz bazen(...) Buradan bozuk paralar alıyoruz eve gidince beş lira on lira, onla beraber oturup parkta çekirdek kola yeriz içeriz...”(K5, 13, Seyyar Satıcı)

“...Evde dinlenerek vakit geçiriyorum, benim kuşlarım var bahçede onları uçuyorum falan...” (K16, 17, Marangoz)

“...Valla ağabey evde oturuyorum, işten doğru dürüst vakit kalmıyor zaten...” K20, 13, (Otomobil Tamircisi)

“...Eve gidiyorum dinleniyorum çoğu zaman, bazen dışarı çıkıyorum köpeğimi gezdiriyorum...” (K25, 17, Otomobil Tamircisi)

“...Genelde sosyalleşmek için falan, şeye gidiyoruz arkadaş ortamıyla İncilipınar parkına kola çekirdek yani öyle, orda geziyoruz...” (K27, 15, Garson)

“...Evde yatarım ağabey, çok yorgun oluyorsun çünkü genellikle(...) Evet 11 saat çalıştığım için...” (K29, 16, Marangoz)

“...Görüşemiyorum ağabey kimseyle, sadece evde dinleniyorum vaktim yok...” K38, 16, Geri Dönüşüm İşçisi)

“...Evde dinleniyorum bir yere çıkmıyorum, arkadaş ortamım yoktur benim...” (K39, 14, Berber)

Araştırma bulgularına göre çocuk işçilerin arkadaşları ile buluşmak, sohbet etmek için genelde para harcayacakları kafe vb. yerlerden ziyade para harcamayacakları ya da daha az para harcayacakları park ve yeşil alanları tercih ettikleri ayrıntısı ifade edilmelidir.

Tablo 55. Çocuk İşçilerin Arkadaşları ile Görüşme Sıklıkları

	Sayı	Yüzde
Arkadaşım Yok/Arkadaşlarımla Görüşmüyorum	6	15
Her Gün	11	27,5
Haftada Bir	14	35
Ayda Bir	9	22,5
Üç Ayda Bir ya da Daha Nadir	0	0
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %35’i arkadaşları ile haftada bir –genelde tek tatil olan günlerinde- görüştiklerini ifade etmişlerdir. İkinci olarak, çocuk işçilerin %27,5’lik kısmı, arkadaşları ile her gün görüştiklerini ifade etmişlerdir. Üçüncü olarak, çocuk işçilerin %22,5’lik kısmı arkadaşları ile ayda bir görüştiklerini ifade etmiştir. Son olarak da %15’lik orana sahip kesim, arkadaşının olmadığını ya da hiçbir arkadaşıyla görüşmediğini ifade etmiştir. Bu kısımda dikkat çekilmesi gereken nokta, 40 çocuk işçinin %37,5’inin arkadaşlarıyla ayda bir ya da hiç görüşmediğidir. Çocukların okulda yaşatlarıyla sosyalleşmeleri, öğretmenlerini örnek almaları; okul dışında da akranlarıyla arkadaşlık ilişkilerini geliştirmeleri ve çevreleriyle sosyal bağlar kurmaları gereken zamanlarda, vakitlerinin çoğunu kendilerinden büyük kişilerle uzun saatler boyunca çalışarak ve ister istemez onları örnek alarak geçirmektedirler. Bu durum çocuk işçilerin sağlıklı bir sosyal gelişim sağlamaları önündeki büyük engellerdendir (Bağış 2017: 35). Ayrıca ifade edilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise, mülteci statüsündeki çocuk işçilerin %50’sinin hiç arkadaşının olmadığı ya da hiç arkadaşlarıyla görüşmedikleridir. Göçün birey üzerindeki en büyük etkilerinden olan sosyal çevre kaybı ve yalnızlaşma, bu çocukların buldukları topluma uyum sağlamalarını ve sağlıklı bir sosyal gelişim oluşturmalarını zorlaştırıcı nitelikteyken üzerine bir de çalışarak para kazanmanın sosyalleşmeyi kısıtlayıcılığı eklenmektedir.

Tablo 56. Çocuk İşçilerin Sinema/Tiyatro/Konser Aktivitelerine Katılma Verileri

	Sayı	Yüzde
Evet, Hayatım Boyunca Bunlardan En Az Birine Gittim	23	57,5
Hayır, Hayatım Boyunca Bunlardan Hiçbirine Gitmedim	17	42,5
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %57,5'lik kesimi hayatları boyunca sinema/tyatro/konser faaliyetlerinden en az birine katıldıklarını ifade ederken, %42,5'lik kesimi hayatları boyunca bu kültür-sanat faaliyetlerinden hiçbirine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Sinema/tyatro/konser faaliyetlerinden herhangi birine katılmamış çocukların %70,6'sının aylık hane geliri asgari ücret ve aşağısındadır. Ayrıca, mülteci statüsündeki çocuk işçilerin %75'inin hayatları boyunca bu kültür-sanat faaliyetlerinden herhangi birine katılmadıkları saptanmıştır. Kültür-sanat faaliyetlerinin çocuklar üzerinde kendilerini tanıma, sorumluluk bilincini artırma, empati kurma ve paylaşım yapma, karakterlerini dönüştürme gibi birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Çocuk işçilerin, psiko-sosyal gelişimleri açısından önem arz eden bu kültür-sanat faaliyetlerinden, ekonomik vb. sebeplerden yoksun kalmaları hem an itibarıyla hem de geleceğin yetişkinleri olacakları düşünüldüğünde sorun olarak karşımıza çıkabilecek niteliktedir.

"...Gitmiyorum ağabey, hiç gitmedim, sadece haftada bir gün arkadaşlarla parkta falan oturuyoruz, öyle yerlere gidemiyorum(...) Hem çok para hem de vakit yok..." (K11, 14, Motorsiklet Tamircisi)

"...Yok ağabey, hiç gitmedim(...) Kazandığım paranın hepsini aileye veriyorum gidecek para olmuyor..." (K38, 16, Geri Dönüşüm İşçisi)

Tablo 57. Sinema/Tiyatro/Konser Aktivitelerine Katılan Çocuk İşçilerin Bu Aktivitelere Katılma Sıklığı

	Sayı	Yüzde
Haftada Bir veya Daha Sık	3	13,1
Ayda Bir	8	34,8
Üç Ayda Bir	5	21,7
Altı Ayda Bir	0	0
Yılda Bir veya Daha Nadir	7	30,4
S.T.K. Faaliyetlerine Katılanların Toplamı	23	100

Araştırma bulgularına göre sinema/tyatro/konser faaliyetlerine katılan 23 çocuk işçinin %34,8'i bu faaliyetlere ayda bir katıldıklarını ifade ederken, %30,4'ü yılda bir veya daha nadir katıldığını ifade etmiştir. Üçüncü sırada %21,7'lik oranla üç ayda bir katıldığını ifade eden çocuk işçiler bulunmaktadır. Son sırada ise %13,1'lik oranla haftada bir veya daha sık katıldığını ifade eden çocuk işçiler yer almaktadır.

“...En son orta okulda sınıfla beraber götürdüler ağabey(...)Beşinci veya altıncı sınıftım(...) Evet sinemaya, konsere tiyatroya hiç gitmedim...” (K20, 13, Otomobil Tamircisi)

“...Sinemayı tiyatroyu severim de uzun zamandır gitmedim, önceden çok giderdim(...) İki sene oldu gitmeyeli...” (K36, 17, Otomobil Tamircisi)

Tablo 58’de gösterildiği üzere, bu kültür-sanat faaliyetlerine yılda bir veya daha nadir olarak yetersiz düzeyde katılan çocuk işçilerin oranı %30,4’tür. Hayatı boyunca sinema/tiyatro/konser faaliyetlerine katılmamış çocuk işçiler ile bu faaliyetlere yılda bir veya daha nadir katılan çocuk işçilerin oranı toplandığında %60’lık büyük bir çoğunluk karşımıza çıkmaktadır.

4.10. Çocuk İşçilerin Gelecek Planları

Tablo 58. Çocuk İşçilerin Yakın Gelecek Planları

	Sayı	Yüzde
Üniversiteye Giderek Eğitim Almak	11	27,5
İş Hayatından Devam Etmek	29	72,5
Şu An Kararsız	0	0
Toplam	40	100

Araştırma bulgularına göre 40 çocuk işçinin %72,5’lik kesimi gelecek planı olarak iş hayatından devam etmek istediklerini ifade ederken, %27,5’lik kesimi üniversiteye giderek eğitim almak istediğini ifade etmiştir.

“...Ağabey büyük adam olmak istiyorum, anladın mı(...) Çalışarak oraya gelmek istiyorum ağabey, ticaretle uğraşmak istiyorum, bir şeyler satmak istiyorum, kendi markamı yapmak istiyorum ilerde...” (K3, 14 Seyyar Satıcı)

“...Konservatuar okuyup şarkıcı olmak istiyorum ağabey, sesim güzel, inşallah tabi olabilirsek şarkıcı...” (K4, 14, Seyyar Satıcı)

“...Bir dükkan açıp işletmek istiyorum, hangi alanda olursa(...) Ama önce sınava gireceğim sınavdan sonra olmazsa öyle...” (K6, 17, Marangoz)

“...İlerde dükkan açacağım ağabey, tamircilikten devam edeceğim...” (K7, 16, Otomobil Tamircisi)

“...Askerden geldikten sonra bir dükkan açmak istiyorum...” (K13, 17, Otomobil Tamircisi)

“...Önceliğim polislik, üniversitede tutturursam ona gideceğim ama olmazsa dükkan açmak istiyorum...” (K16, 17, Marangoz)

“...Üniversite okumak istemiyorum, işimden ilerleyip aynı zamanda bir takımında profesyonel futbol oynamak istiyorum...” (K23, 15, Otomobil Tamircisi)

“...Kendime küçük bir dükkan açıp ilerde evlenirsem de kendimi oradan geçindirmeye çalışırım(...) Hangi alanda olursa artık...” (K34, 16, Marangoz)

“...Öğretmen olmak için üniversite okumak istiyorum ağabey...” (K37, 17, Garson)

“...Okula gitmek istiyorum(...) Üniversitede doktorluk istiyorum...” (K40, 13, Geri Dönüşüm İşçisi)

Araştırma bulgularına göre sanayi sektörü iş kollarında çalışan çocuk işçiler çoğunlukla kendilerine ait bir iş yeri açmak istediklerini ifade ederken, hizmet sektörü iş kollarındaki çocuk işçilerin çoğunluğu şu anki işlerini geçici olarak yaptıklarını ve üniversiteye gitmek istediklerini ifade etmişlerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocuk işçiliği, çocuklar için gerekli olan eğitim ve diğer gelişim faaliyetlerini kısıtlayan önemli bir sorundur. Çocukların öğrenime ya da sosyalleşmeye ayırmaları gereken vakti, tehlikeli ve sömürüye müsait ortamlarda çalışarak geçirmeleri hem fiziksel hem de ruhsal gelişimleri açısından geri dönülemez sonuçlara yol açmaktadır. Bu çalışmada, Denizli'nin Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerinde -iş sözleşmesinden, örgün öğrenimden ya da mesleki örgün öğrenimden bağımsız şekilde- kayıt dışı olarak çalışan 18 yaş altındaki 40 çocuk işçi ile derinlemesine görüşmeler yürütülmüş; çocukların çalışma yaşamlarına ve çalışma şartlarına, çocukların ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarına, çocukların sosyal dışlanma konusundaki tecrübelerine, fiziksel şiddet konusundaki tecrübe ve izlenimlerine, suç konusundaki tecrübe ve izlenimlerine, zararlı alışkanlıklarına, gelecek beklentilerine, sosyalleşme ve boş zaman faaliyetlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Çocuk işçilerin cinsiyete göre dağılımlarına bakıldığında, tamamına yakınının erkek çocuklardan oluştuğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, hem cinsiyet temelli ayrımcılıktan hem de geleneksel anlayışla küçük yaşlarda meslek ve iş sahibi olmanın erkek çocukları ile özdeşleştirilmesinden ileri gelmektedir. Çocuk işçilerin yaş ve doğum yeri dağılımlarına bakıldığında ise, çoğunluğunun 15-17 yaş aralığında ve Denizli doğumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Çocuk işçilerin meslekleri, otomobil tamirciliği, motorsiklet tamirciliği, marangozluk gibi sanayi iş kollarında yoğunlanmıştır. Bu iş kolları, çalışma ortamları açısından çeşitli sağlık sorunlarına ve iş kazalarına daha müsait yerlerdir ve çocuk işçiler açısından ciddi tehlike arz etmektedir.

Çocuk işçilerin aile yapılarına baktığımızda, büyük bir kısmının anne ve babasının birlikte olduğu saptanmıştır. Araştırmadaki parçalanmış aile yapısı dahilindeki çocuk işçilerin hane gelir düzeylerinin, diğer hane gelir düzeylerinin çok altında kaldığını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca bu aile yapısındaki çocukların genellikle sokakta yürütülen işlerde çalıştıkları ifade edilmelidir. Çocuk işçilerin çoğunluğunun 2-3 kardeşi olduğu saptanmıştır. Büyük oranda, kardeşi olan çocuk işçilerin kardeşlerinin ailesine maddi destekte bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Çocuk işçilerin büyük bir kısmının hane gelir miktarı 2501 TL ile 6500 TL arasındadır. Literatürde, çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasındaki sebeplerden ilki hanenin yetersiz gelire sahip olmasıdır. Araştırmadaki çocuk işçilerin %47,5'inin aylık hane

geliri 2022 yılı için belirlenen aylık asgari ücret düzeyinde ve altındadır. Çoğunluğunun hane geliri ise 6500 TL ve altındadır. Bu hane gelirleri içine çocuk işçilerin kazandıkları aylık ücretler de eklenmektedir. Türk-İş tarafından 2022 Mart ayı dört kişilik bir aile için açlık sınırı 4928 TL olarak açıklanmıştır. Çocuk işçilerin kazandıkları gelirleri hane gelirlerinden çıkardığımızda çoğu hanenin gelirinin açlık sınırı düzeyinde ve altında olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocuk işçilerin alt gelir grubuna mensup, yeni yoksulluğun daha kalıcı etkilerine maruz kalmış ailelerden geldikleri ifade edilmelidir. Yeni yoksullukta işgücüne dahil olmak yoksulluk ile mücadele etmede yeterli bir yöntem değildir. Yeni yoksulluğun en belirgin özelliklerinden biri olan çalışan yoksulları sürekli bir yoksulluk riskinin içine alması durumu, öncelikle çocuk işçilerin ebeveynlerinde karşımıza çıkmaktadır, gelecekte de çocuk işçileri bu döngünün içinde görmek muhtemeldir. Devam edecek olursak, çocuk işçilerin hanehalkı büyüklüğü çoğunlukla 3-4 kişidir. Çocuk işçilerin ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarına baktığımızda ise, çocuk işçilerin büyük bir kısmı hanelerine giren aylık geliri yeterli bulmaktadır. Öte yandan, çocuk işçilerin aileleri genellikle borçlu durumdadır. Çocuk işçilerin annelerinin çoğunluğu ev hanımıyken, babalarının çoğunluğu işçi olarak çalışmaktadır. Çocuk işçilerin ebeveynlerinin eğitim durumlarına baktığımızda, annelerin ve babaların eğitim durumları genellikle ilkokul ve aşağısıdır. Çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasındaki ve tekrarlanmasındaki en önemli sebeplerden biri düşük eğitim düzeyidir. Ebeveynlerde ve özellikle babalarda başlayan eğitimsizlik, onların çocuk yaşlarda niteliksiz bir şekilde çalışma hayatına atılmalarına, ileri yaşlarda da yoksulluk döngüsü içinde yaşamlarını devam ettirmeye çabalarken çocuklarının eğitim imkanlarından geri kalmasına ve çocuk işçiliğe yönelmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum ebeveynler açısından doğrudan çocuğu çalışma hayatına yönlendirmekle de olabildiği gibi, çocuğun eğitim hayatında karşılaştığı zorluklara çözümler bulma ya da destekleme noktasındaki eksiklerle de ortaya çıkabilmektedir. Araştırma kapsamında çocuk işçilerin, okulda yaşadıkları başarısızlık, okulu sevmeme gibi durumların gölgesinde, kolayca çalışma yaşamına yöneldikleri ya da aileleri tarafından yönlendirildikleri saptanmıştır. Çocuk işçilerin oturdukları mahalleler büyük oranda kentsel alandadır. İlbade, Fatih, Karşıyaka gibi genellikle alt gelir grubunun oturduğu ve kentsel dönüşümün devam ettiği mahallelerde ikamet etmektedir. Çocuk işçilerin oturdukları konutların mülkiyeti genellikle ailelerine aittir. Kirada oturan çocuk işçilerin büyük bir kısmının konut kirası 1000 TL ve aşağısındadır. Çocuk işçilerin oturdukları konutlar çoğunlukla 3+1 ve üzeridir. Ancak 3+1 ve 4+1 ve üzeri konutlarda oturan çocuk işçilerin büyük bir çoğunluğunun hane halkı büyüklüğü 5 kişi ve üzeridir. Bu sebeple de çocuk işçilerin büyük bir çoğunluğunun kendilerine ait bir odası mevcut değildir.

Çocuk işçilerin eğitim durumlarına baktığımızda, çoğunluğunun ortaokul mezunu olduğu ve halihazırda açık öğretim lisesine devam ettikleri ifade edilmelidir. Bu durum, zorunlu eğitimin 12 yıla çıkartılmış olmasıyla bağlantılıdır. Çocuk işçilerin, otomobil tamirciliği, marangozluk, berberlik ve motor tamirciliği gibi iş kollarında mesleki anlamda alaylı bir şekilde -usta-çırak ilişkisi ile- eğitim almaya devam ettikleri ifade edilmelidir. Öte yandan halihazırda, herhangi bir öğrenime devam etmeyen çocuk işçilerin %37,5'lik oranı da göz ardı edilmemelidir. Yetersiz öğrenim düzeyi ve yoksulluk arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Öğrenime devam etmeyen çocuk işçiler, mesleki eğitime ya da yaygın eğitim biçimlerine yönelmedikleri sürece zorunlu eğitim diplomasına sahip olamayacaklardır. Diploma gibi simgesel göstergeler bir yana, bu çocuk işçilerin yetersiz öğrenim düzeyleri kendilerini bireysel olarak geliştirmelerine ve mesleki anlamda iyi bir konuma sahip olmalara engel teşkil edecektir. Bu çerçevede çocuk işçilerin, sürekli bir yoksulluk riski ile karşı karşıya kalan, yeterince tüketemeyen, sağlıksız ve zayıf sosyal bağlar kuran ve zaman geçtikçe mücadele gücünü kaybederek toplumdan kopmuş –yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma batağındaki- bireylere dönüşme riskleri artmaktadır. Araştırma bulgularına göre çocuk işçilerin çoğunluğu, örgün eğitimi 1 yıl ve daha az süre önce bırakmıştır. Bu sonuçtan, çocuk işçilerin bazılarının mesleki eğitime, yaygın eğitime ya da açık öğretime yönelme kararlarını neden henüz almadıklarının cevabı çıkartılabilir. Çocuk işçilerin örgün eğitimi bırakmalarındaki öncelikli sebeplere baktığımızda ise, %25 oranında “iş öğrenmek istediğimden” cevabı alınmıştır. Bu cevabı, %20'lik okulu sevmediğimden, %17,5'lik başarısız olduğumdan, %17,5'lik ailem bırakmamı istediğinden ve %12,5'lik aileme maddi destek olmak için, cevapları takip etmiştir. Bu cevaplar birbirleri ile ilişkili cevaplar olarak dikkat çekmektedir. Okulu sevmediğinden ve başarısız olduğundan dolayı bırakan çocuk işçilerin ailelerinin, çocuklarının okulu bırakmamaları konusunda kararlı ve yapıcı bir tutumdan uzak olduğu ifade edilmelidir. Çocuk işçilerin okuldaki başarısızlık durumlarıyla ya da okulu ve öğretmenlerini sevmeme durumlarıyla mücadele etme konusunda, ailelerinden yeterince destek ve yönlendirme göremedikleri, bunun sonucunda da çalışma yaşamına yöneldikleri ya da yönlendirildikleri ifade edilebilir. Aileleri istediği için örgün eğitimi bırakan ya da ailesine maddi destek olmak için işe giren çocuk işçiler haricinde, okulu sevmemelerinin ve okuldaki başarısızlıklarının sebebi olarak çocuk işçilerin hiçbir zaman ailelerini düşünmedikleri dikkat çeken bir çıkarımdır. Sosyal öğrenme modeline göre, çocuğun ailede gözlemlediği davranış ve tutumlar, maruz kaldığı problemler ve bunlara bulunan çözümler, çocuğun okul yaşamında nasıl biri olacağı ve karşılaştığı sorunlarla nasıl başa çıkacağı konusunda belirleyici rol

oyunmaktadır. Aile içi şiddet, yoksulluk, ebeveynlerin düşük eğitim düzeyi gibi sebepler çocuğun öğrenim kalitesini ve isteğini önemli oranda etkileyen unsurlardır. Araştırma kapsamında, ailesine destek olmak için ya da ailesi istediği için örgün eğitimi bırakan çocukların oranının %30'dur. Bulgularımıza göre, çocuk işçilerin büyük bir kısmı örgün eğitimi bırakmalarının kendi kararları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda, ailelerin yaklaşımına bakıldığında ise, çoğunun ailesinin çocuklarını örgün eğitimi bırakmaları konusunda desteklediği sonucuna varılmaktadır. Çocuk işçilerin çoğunluğu örgün eğitime devam etmek istemediğini ifade etmiştir. Örgün eğitimi ailesine maddi destek olmak için ya da ailesi bırakmasını istediği için bırakan çocuk işçilerin, örgün eğitime devam etme isteğindeki düşüş dikkat çekmektedir. Mülakatlarda, örgün eğitimden uzaklaşan çocuk işçiler, eğitimden uzak geçirdikleri zamanın açığını toparlayamayacakları için devam etmek istemediklerini ya da artık hevesli olmadıklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan, örgün eğitimi iş öğrenmek için bırakan çocuk işçilerin bazılarında da örgün eğitime devam etme isteği gözlenmiştir. Bu durum ise çalışma yaşamının zorluğunun farkına varılmasından ileri gelmektedir.

Çocuk işçilerin çalışma şartlarına gelecek olursak, çoğunluğunun haftada 6 gün ve 51 saatten fazla çalıştığı ifade edilebilir. Haftada 7 gün ve 81 saatten fazla çalışan çocuk işçilerin oranı da %15 olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma dahilinde haftada 96 saat çalışan çocuk işçi de mevcuttur. Çalışma saatlerinin bu denli uzun olması, kayıt dışı olarak işçi çalıştırmanın işverene verdiği sömürü avantajlarından sadece biri olarak ifade edilebilir. Zaten işverenler tarafından ucuz ve uysal işgücü olarak görülen çocuklar aynı zamanda yasal mevzuatın çok üzerinde olan sürelerle çalıştırılmakta ve çok daha ağır bir şekilde emek sömürüsüne maruz kalmaktadır. Bu çalışma saatleri hem fiziksel hem de zihinsel anlamda çocukları olumsuz etkilemektedir. Fiziksel anlamda birçok hastalıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca çalışma yaşamları dışında sosyalleşmeye ya da kendilerini geliştirmeye ayıracakları vakit neredeyse kalmamaktadır. Çünkü uzun saatler çalışan çocuk işçiler, kalan vakitlerini eve gidip dinlenerek geçirmektedirler. Tüm bunlar sonucunda hem fizyolojik hem de psikolojik olarak yaşitlarına kıyasla sağlıksız hale gelmektedirler ve bu durum gelecek yıllarda hem bireysel hem de toplumsal anlamda birçok soruna yol açabilir. Çocuk işçilerin maaş düzeylerine baktığımızda ise, çoğunluğunun 501-1500 TL arasında aylık ücret ifade edilebilir. Çocuk işçiler, 2022 yılı için belirlenen aylık 4253 TL'lik asgari ücretin çok altında ücretlere çalıştırılmaktadır. Araştırma dahilindeki çocuk işçilerin %10'u 500 TL ve aşağısında aylık ücret alırken, 2500 TL yukarısında aylık ücret alan çocuk işçi ise bulunmamaktadır. Çocuk işçilerin çalışma sürelerinin uzunluğu, güvencesizlikleri ve düşük ücretleri, yeni yoksulluğun ekonomi ayağının

temsildir. Çocuk işçilerin çoğunluğunun ailesinin de alt gelir grubunda olduğu düşünüldüğünde, tüketim toplumunda yetersiz gelirleri sebebiyle yeterince tüketemedikleri ve yaygın toplumsal yaşayışı sürdüremedikleri ifade edilebilir. Çocuk işçilerin büyük bir kesiminin çalışma hayatında bulunma süresi 1 yıldan azdır. Buradan, çocuk işçilerin çalışma yaşamına yeni girdikleri anlaşılmaktadır ve okurların araştırmayı incelerken çocuk işçilerin çalışma yaşamları hakkında düşüncelerini bu çerçevede değerlendirmeleri faydalı olacaktır. Çocuk işçilerin büyük bir kısmı, ilk kez bir işte çalışmaktadır. İlk kez bir işte çalışan çocuk işçilerin çoğunluğunun aylık geliri 1000 TL ve altındadır. Çocuk işçilerin çalışma tecrübesi azaldıkça işverenler tarafından çocuklara verilen ücretlerin düştüğü saptanmıştır. Çocuk işçilerin çoğunluğu maaşını almada sıkıntı yaşamadığını ifade etmiştir. Çocuk işçilerin çalışma ortamları hakkındaki öncelikli düşünceleri ise, bu ortamların “tozlu/kirli/sağlıksız/havasız/gürültülü” ve “ısıtma/soğutma anlamında yetersiz” olduklarıdır. Çalışma ortamlarını çalışmaya elverişli ya da sorunsuz olarak ifade eden çocuk işçilerin oranı sadece %27,5’tir. Araştırmadaki çocuk işçilerin mesleki yoğunluğu sanayi sektörü iş kollarındadır. Çocuk işçilerin çoğunluğu sanayi sektöründeki iş kollarında çalıştığı için solunum yolu vasıtasıyla çeşitli kimyasallara, kirli ve tozlu havaya maruz kalmaktadırlar. Bu durum çocuk işçiler için uzun vadede başta akciğer hastalıkları olmak üzere birçok hastalığa yol açabilecek bir risktir. Ayrıca sanayi işletmelerinin çoğunluğunda ısıtma/soğutma imkanlarının yetersiz oluşu ve çocukların kışın kat kat giyinerek, bu şartlar altında çalışma yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmelidir. Çocuk işçilerin iş bulma süreçleri ise genellikle aile üyeleri ve akrabaları vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Buradan enformel sektördeki istihdam süreçlerinde aile ve akrabalık ilişkilerinin öneminin devam ettiği değerlendirilebilir. Çocuk işçilere göre bir işte çalışmalarındaki öncelikli sebebin ne olduğuna değinecek olursak, çoğunluğun bir iş ya da meslek öğrenmek için çalıştığını ifade edebiliriz. Çocuk işçilerin örgün eğitimi bırakmalarındaki öncelikli sebeplerinin ifade edildiği kısımda %25 oranında “iş öğrenmek için bıraktım” cevabı verilmişken, halihazırda çalışan çocuk işçilerin %75’i öncelikli olarak bir iş öğrenmek için çalıştığını ifade etmektedir. Buradan çocuk işçilerin örgün eğitimi iş öğrenmek için bırakmasalar bile, şu an iş öğrenmek için çalıştıkları çıkarımı yapılabilir. Çocuk işçilerin çoğunluğunun işverenleri, iş arkadaşları ve müşterileri ile ilişkisi genelde iyi olarak açıklanabilir.

Çocuk işçilerin büyük bir kesimi çalışma yaşamında fiziksel şiddete uğramadığını ifade ederken, %10’luk kesimi fiziksel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Çocuk işçilerin çalışma yaşamında maruz kaldıkları fiziksel şiddet eylemlerine karşı uysal bir tavır

sergiledikleri saptanmıştır, çoğunlukla konuyu uzatmayıp ustaya ya da otorite her kimse ona karşı boyun eğme eğilimindedirler. Öte yandan çocuk işçilerin büyük bir kısmı aile yaşamında fiziksel şiddete maruz kalmadıklarını ifade ederken, %17,5'lik kısmı aile yaşamında fiziksel şiddete maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Aile içi fiziksel şiddete maruz kalan çocuk işçilerin anlatılarından, ailesinden gördükleri şiddet eylemini normalleştirme davranışında oldukları ifade edilebilir. Çocuk işçiler aile içi yaşamlarında ya da çalışma yaşamlarında görmüş oldukları fiziksel şiddeti her ne kadar normalleştirmeye çabalasalar da, bu durum özsaygılarını ve öz güvenlerini olumsuz etkilemektedir. Çocuk işçilerin şiddetin herhangi bir şekilde basitçe üretildiği bir toplumda, fiziksel şiddet eylemlerine hayatlarının birçok alanında maruz kaldıkları ya da şahit oldukları ifade edilmelidir. Bu düşünceyi destekleyen bir çıkarım olarak, herhangi birine karşı fiziksel şiddet uygulayan çocuk işçilerin oranının %40 olması gösterilebilir. Bu oran, aile yaşamında ya da çalışma yaşamında fiziksel şiddet gören çocukların toplam oranından da fazladır. Buradan hareketle şiddete herhangi bir şekilde maruz kalan ya da şahit olan çocukların bu davranışı gösterme eğiliminin arttığı, şiddeti kendi isteklerini başkalarına kabul ettirme aracı olarak benimsedikleri çıkarımı yapılabilir. Şiddet öğrenilen ve nesilden nesile aktarılan bir davranış olarak düşünüldüğünde, çocuk işçilerin gelecekte çevrelerine şiddet davranışını uygulayan ve ebeveyn olduklarında da çocuklarına bu davranışı aktaran bireyler olmaları konusunda riskler mevcuttur. Çocuk işçilerin fiziksel şiddet uygulama verilerine baktığımızda bu şiddeti çoğunlukla tartışma anlarında arkadaşlarına uyguladıkları belirlenmiştir.

Çocuk işçilerin suç konusundaki tecrübe ve izlenimlerine baktığımızda ise, öncelikle yaşadıkları mahallelerin onların algısına göre nasıl mahalleler oldukları ifade edilmelidir. Çocuk işçilerin çoğunluğunun yaşadığı mahalleler, suça maruz kalma ya da şahit olma noktasında tehlikeli olmayan mahalleler olarak ifade edilmiştir. Ancak azımsanmayacak ölçüdeki %40'ı tehlikeli mahallelerde yaşadıklarını düşünmektedirler. Suç ve mekan ilişkisinden yola çıkarak tehlikeli mahallelerde yaşayan çocuk işçilerin ne kadarının dayak, gasp, hırsızlık, adam yaralama, uyuşturucu ticareti vb. suç eylemlerine şahit olduğunu sorguladığımızda, çocuk işçilerin çoğunluğunun yaşadıkları mahallede suça şahit oldukları saptaması yapılmıştır. Suça şahit olan çocuk işçiler genellikle, dayak, gasp, hırsızlık, adam yaralama ve uyuşturucu ticareti gibi suçlara şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Mahallelerinde suça şahit olmuş çocuk işçilerin önemli bir kısmı, suça maruz da kalmıştır. Maruz kalınan suçların başında dayak, gasp ve adam yaralama gelmektedir. Çocuk işçilerin mekansal olarak suç eylemleriyle yakın olmaları, suça sürüklenmeleri noktasında büyük bir risk teşkil

etmektedir. Çocuk işçilerin çoğunluğu kendileri için tehlikeli bir durumda ilk olarak ailelerinden yardım istediklerini belirtmişlerdir. Çocuk işçilerin delici ve kesici alet taşıma durumlarına baktığımızda ise büyük bir kesimi bu aletleri taşımazken, %20'lik kesimi taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Delici ve kesici alet taşıyan çocuk işçilerin bu aletleri, tehlikeli mahallelerinde ya da sanayi vb. iş ortamlarında, kendilerini korumak ya da daha güvende hissetmek için mecburi bir araç olarak görmeleri dikkat çeken bir saptamadır. Çocukların yaşlarına uygun olmayan güvensiz mekanlarda çalışmaları ya da suç potansiyeli yüksek mahallelerde yaşamaları ortaya çıkabilecek bir tehlike durumunda kendilerini mağdur konumundan fail konumuna düşürmelerine sebebiyet verebilmektedir. Nitekim, delici ve kesici alet taşıyan çocuk işçilerin %25'i tehlike durumunda kendilerini savunmak ve karşı tarafı korkutmak için çabalarken, bu aletlerle tartıştığı kişileri yaralamışlar, suç mağduru konumundan suç faili konumuna düşmüşlerdir.

Çocuk işçilerin kötü alışkanlıklarına baktığımızda ise, %70'inin düzenli olarak sigara kullanmadığı ancak %30'unun düzenli olarak sigara kullandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Alkol alışkanlığına baktığımızda ise %82,5'i düzenli olarak alkol kullanmazken, %17,5'i düzenli olarak alkol kullandığını ifade etmiştir. Alkol alışkanlığı olan çocuk işçilerin çoğunluğunun sanayi ortamında çalıştıkları ifade edilmelidir. Sigara ve alkol alışkanlıklarında çocukların çalışma ortamlarının ve çevrelerinin etkili olduğu sonucuna varılabilir. Çocuk işçilerin çoğunluğu uyuşturucu madde kullanmadığını ifade ederken, %2,5'lik kısmı uyuşturucu madde kullandığını ifade etmiştir. Uyuşturucu madde kullanımı, fiziksel ve zihinsel birçok problemi beraberinde getirmektedir. Ayrıca çocuklarda madde kullanımı, basit bir şekilde toplumsal normların aksi sapan davranışlarda bulunma, suça sürüklenme gibi neticelere evrilebilmektedir. Bir bağımlılık durumu oluşmasa bile madde etkisi, bastırılan davranışların dışavurumunu kolaylaştırarak, çocuk işçilerin kendine ve başkalarına zarar verme riskini arttırabilmektedir.

Çocuk işçilerin sosyal dışlanma tecrübelerine baktığımızda ise, büyük bir kısmı sosyal dışlanmaya maruz kalmadığını ifade ederken, %30'luk kısmı sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu aşamada önemle ifade edilmesi gereken bir çıkarım vardır. Sosyal dışlanmaya maruz kalmadığını ifade eden çocuk işçilerin bazıları mülakatlarda, dışlanmaya maruz kalmayı acizlik ya da güçsüzlük göstergesi olarak yorumlamış, “öyle şey olur mu” biçiminde cevaplar vermişlerdir. Bu çerçeveden hareketle bazı çocuk işçilerin dışlanmayı algılama ve kabullenme noktasında farklı düşünceleri olduğu belirtilmelidir.

Literatürde sosyal dışlanma fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik hali olarak ifade edilmektedir (Sapançalı, 2005: 53). Sosyal dışlanma, toplumsal ölçekteki en kırılgan gruplardan olan çocukları, yetişkinlere kıyasla daha çok etkilemekte ve çoğunlukla geleceklerinde tedavi edemeyecekleri kimlik sorunlarına yol açmaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan çocuk işçilerin çoğunlukla din, mezhep, kıyafet, etnik köken gibi unsurları içine alan kültürel dışlanmaya maruz kaldıkları saptanmıştır. Sosyal dışlanmanın çok boyutlu yapısı gereğince, herhangi bir dışlanma türüne maruz kalan çocukların, diğer dışlanma türlerine de maruz kalma risklerinin yüksek olduğu ifade edilmelidir. Araştırmada sosyal dışlanmaya maruz kalan çocuk işçilere çoğunlukla hangi durumlarda dışlanmaya maruz kaldıkları sorulmuş ve öncelikli olarak belirttikleri dışlanma örneklerine göre çıkarımlar yapılmıştır. Bu yaklaşımdan bağımsız olarak çocuk işçilerin anlatıları incelendiğinde, çoğunluğunun halihazırda birden çok sosyal dışlanma biçimini beraber yaşadığı ifade edilmelidir. Araştırma dahilinde öncelikli olarak ekonomik ve mekansal dışlanmaya maruz kalan çocuk işçilerin toplamının, öncelikli olarak kültürel dışlanmaya maruz kalan çocuk işçilere eşit olduğu da belirtilmelidir. Sosyal dışlanmanın bir diğer özelliği ise dinamik yapısıdır ve dışlanan çocukların şartlara göre sürekli bir değişim içinde olduğu ifade edilebilir. Bu araştırmanın yapıldığı koşullarda, sosyal dışlanmaya maruz kalmadığını düşünen çocuk işçilerin de sosyal dışlanmaya maruz kalmalarını tetikleyebilecek birçok sonucun elde edildiği vurgulanmalıdır. Çocuk işçilerin çoğunluğunun, örgün eğitimin sağladığı birikim ve olanaklardan yoksun oluşu, ailesinin düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip oluşu, çalışma ortamlarının kendileri için uyumsuz ve sağlıksız oluşu, kayıt dışı bir biçimde uzun çalışma saatlerine ve düşük ücretlere tabi oluşu, yetersiz tüketici oluşu, sosyalleşme ve boş zaman faaliyetlerinin kısıtlı oluşu; nitelikli, sorgulayan ve araştıran, topluma faydalı olan, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı bireyler olmaları önündeki zorluklardır. Tüm bu faktörler, çocuk işçilerin fırsatlara erişimini ve kendi geleceklerini inşa etmelerini zorlaştırırken, aynı zamanda onların toplumsal bağlarını zedeleyip sistem dışında kalmalarına ya da sistem dışında bırakılmalarına sebep olabilecek önemdedir. Sosyal dışlanmaya maruz kaldığını düşünen çocuk işçilere geri dönecek olursak, %30'luk bu oranın kesinlikle göz ardı edilebilecek düzeyde olmadığı ifade edilmelidir. Sosyal dışlanmaya maruz kaldığını düşünen bu çocuk işçilerin çoğunluğunun, tehlikeli mahallelerde oturdukları, alkol vb. uyuşturucu madde alışkanlığına sahip oldukları, sık sık suç eylemlerine şahit oldukları, aile içi şiddete maruz kaldıkları ve şahit oldukları göz önüne alındığında, gelecekte de sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler olma riskleri ve giderek bütünden kopmuş bireyler haline gelme riskleri artmaktadır.

Çocuk işçilerin büyük bir kısmı çalışarak elde ettiği gelirlerin ya bir kısmını ya da tamamını ailesine vermektedir. Araştırmada, genellikle evin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bu desteği sağladıklarını söyleyen çocuk işçilerin yanı sıra, ailesinin zorlamasıyla çalışan ve kazandığı tüm gelire babası tarafından el konulan çocuk işçiler de mevcuttur. Kazandığı gelirin tamamını ailesine veren çocuk işçilerin çoğunluğunun, edindikleri hane geliri ile geçinemediklerini ifade eden çocuk işçiler olduğu saptanmıştır. Gelirini kısmen ya da tamamen kendisi alan çocuk işçilerin, edindikleri bu gelirleri genellikle dışarıda yiyip içmek ve gezmek için kullandıkları ifade edilmiştir. Çocuk işçilerin düşük gelirler elde etmesi ile öncelikli giderlerinin dışarıda yiyip içmek ve gezmek gibi basit harcama alışkanlıkları olması arasında bir ilişki mevcuttur.

Çocuk işçilerin sosyalleşme ve boş zaman faaliyetlerine baktığımızda ise, boş zamanlarında öncelikli olarak aile ve arkadaşları ile dışarı çıkıp gezdiklerini ifade etmişlerdir. Bu faaliyet çoğunlukla haftada bir kez gerçekleşmektedir. Bu kısımdaki dikkat çeken bir çıkarım, çocuk işçilerin %35'inin öncelikli boş zaman faaliyetinin sadece evde dinlenerek vakit geçirmek olduğudur. Uzun çalışma saatleri ve yaptıkları yorucu işler sebebiyle çocuk işçilerin birçoğu işten arta kalan vakitlerinde sadece eve gidip dinlenmek istediklerini, başka bir şey yapacak enerjiye ve yeterli vakte sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu çocuk işçilerin önemli bir kısmının sağlıklı bir şekilde sosyalleşemediği ve çalışma ortamı ile ev döngüsü içinde hapsediklerinin ispatıdır. Çocuk işçilerin arkadaşları ile görüşme sıklıklarına baktığımızda ise, genellikle haftada bir kez cevabı ile karşılaşmıştır. Bu durumun sebebi çocuk işçilerin çoğunlukla haftada bir gün işten izinli olmasıyla alakalıdır. Buradaki bir diğer saptama ise, arkadaşları ile ayda bir görüşenler ile arkadaşları ile hiç görüşmeyenlerin/hiç arkadaşı olmayanların toplam oranının yaklaşık %40 olmasıdır. Çocukların çalışma şartlarından dolayı yeterince vakit bulamaması ve örgün eğitimden ayrılmaları sonucunda okul arkadaşlarıyla uzaklaşmaları, bu oranın yüksekliğinin gerekçesi olarak gözükmektedir. Ancak gerekçe her ne olursa olsun, bu çocukların yaşlıları olan kişilerle ve yeterli düzeyde sosyalleşmelerinin hayati bir önemi vardır. İnsanın hem ferdi bir benlik hem de sosyal bir benlikten oluştuğu göz önüne alındığında, kimliklerinin şekillenme süreçlerinde olan çocukların yeterince sosyalleşmemesi hem bireysel hem de toplumsal problemlerin başlangıcı niteliğindedir. Çocuk işçilerin sinema, tiyatro ve konser gibi faaliyetlere katılım verilerine baktığımızda ise %57,5'lik çoğunluğunun bu faaliyetlere en az bir kere de olsa katılım gösterdiği saptanmıştır. Ancak %42,5'lik kesiminin hayatları boyunca bu kültür-sanat faaliyetlerinden hiçbirine katılım göstermediği belirtilmelidir. Bu faaliyetlere hiç katılmamış

çocuk işçilerin büyük bir kesiminin aylık hane gelirinin asgari ücret ve aşağısında olduğu tespit edilmiştir. Ailedeki yoksulluk halinin birçok yoksunlukta olduğu gibi çocuğun sosyalleşme faaliyetlerini gerçekleştirememesinde de etkisi olduğu ifade edilmelidir. Kültür-sanat faaliyetlerine katılan çocuk işçilerin bu faaliyetlere katılım sıklığına baktığımızda ise bu katılımların genellikle ayda bir gerçekleştiği ifade edilebilir.

Araştırma dahilindeki çocuk işçilerin yakın gelecek planlarının hangi yönde şekillendiğini belirtmek gerekmektedir. Çocuk işçilerin büyük bir kesimi iş hayatından devam etmek istediklerini ifade ederken, %27,5'lik kesimi öncelikle üniversiteye giderek eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir. Sanayi sektöründe çalışan çocuk işçilerin çoğunlukla iş hayatından devam etmek istediği, hizmet sektöründe çalışan çocuk işçilerin ise çoğunlukla üniversiteye gitmek istediği araştırma dahilinde yapılan son çıkarım olarak ifade edilebilir.

Sonuç olarak, bir genelleme yapma kaygısı güdülmeden ifade etmek gerekirse, bu araştırmada örgün eğitimden yoksun, kayıt dışı bir şekilde emek sömürsünün her türlü biçimine maruz kalan, ailesiyle birlikte açlık sınırının altındaki gelirlerle geçinmeye çalışan, suça sürüklenme riski yüksek mahallelerde yaşayan, kültürel anlamda ötekileştirilen, sağlıksız çalışma ortamlarında bulunan, aile içinde ve çalışma yaşamında fiziksel şiddete maruz kalan, sosyalleşme ve boş zaman faaliyeti neredeyse hiç olmayan; sosyal dışlanmaya ve yeni yoksulluğa maruz kalmış çocuk işçilerin mevcudiyeti ortaya konmuştur.

KAYNAKLAR

- Adaman, F., Keyder, Ç. (2009). *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Boğaziçi Sosyal Politika Forumu Yayınları, İstanbul.
- Akers, R. (2000). *Criminological Theories: Introduction and Evaluation*, Roxbury Publishing, Los Angeles.
- Alden, J., Thomas H. (1998). “Social Exclusion in Europe: Context and Policy”, *International Planning Studies*, IIV/1, 1358-1369.
- Alkan, E. Ö., (2018). “Aile Parçalanmasının Çocuğun Okul Başarısına Etkisi: Trabzon Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, IV/5, 167-225.
- Arabacı, L.B. vd. (2017) “Çocuk ve Ergenlerde Madde Kullanımı, Suça Yönelme, Ruhsal Bozukluklar ve Hemşirelik Bakımı”, *Bağımlılık Dergisi*, XVIII/4, 135-144.
- Avşar Kurnaz Ş. (2009). *Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu*. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Avşar, Z., Ögütoğulları, E. (2012). “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri” *Sosyal Güvenlik Dergisi*, II/1, 9-40.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2011). *Ücretli Emek ve Sermaye Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye’ye Yansımaları*, İstanbul.
- Baltacı, A. (2018). “Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII/1, 231-274.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, (çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bequele, A., Myers, W. (1998). *Çocuk İşçiliğinde Öncelikler: Çocuklar İçin Zararlı Olan İşlerde Çocuk Çalıştırılmasının Önlenmesi*, (çev. Rasim Baykaldı), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu, (2020). “Türkiye 2019 Yıllık Faaliyet Raporu”, UNICEF, Ankara, 1-48.
- Boratav, K., (2008), “Neo-Liberalizmin Krizi ve Neo-Liberalizme Karşı Direniş İmkanları”, *Yeniden Devrim Dergisi*, 0/6, 72-73.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Critique of the social judgement of Taste*. Cambridge, Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim Sorunları*, (çev. Işık Ergüden), Kesit, Ankara.
- Buğra, A., Keyder Ç. (2003). *New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey*, UNDP, Ankara.
- Bulut, I. (1997). *Psiko-Sosyal Gelişim Sorunları: Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*, TİSK Yayınları, Ankara.
- Bulut, I., Gülcan, M., (2008). *Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmen El Kitabı*, ÇSGB 72, Ankara, 56-89.
- Coleman, J.W., Cressey, D.R. (1999). *Social Problems*, Addison-Wesley Educational

Publishers, California.

- Coşkun S., Tireli M. (2008). *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2006). *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu Bizim*, Ankara.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2017). *Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Daşlı, Y. (2018). “Yoksullukla Mücadelede Yeni Bir Yaklaşım: İşlevsel Yoksulluk”, *Turkish Studies*, XII/26, 459- 474.
- Dedeoğlu N. (2004). “Sağlık ve Yoksulluk”, *Toplum ve Hekim*, XIX/1, 51-53.
- Demirbilek, S., Demirbilek, T., (2002). “Çalışan Çocuklar Açısından Çıraklık Eğitiminin Önemi:İzmir Çıraklık Eğitim Merkezi’nde Öğrenim Gören Çıraklar Üzerine Bir Araştırma”, *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri*, DİE Yayınları, Ankara.
- Demirer, T. vd. (1999). *Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsanlık*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Demirtürk, R. B., Bozkuş, N., vd. (2011). “Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, XIV/1, 30-67.
- Durgun, Ö. (2011). “Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VI/1, 143-154.
- Ekim, B. (2005). “Çocuk Yoksulluğu ve Sosyal Devlet”, *Birikim*, 0/5, 71-73.
- Erbay, E. (2008). *Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış*, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, Ankara.
- Erdem Tefvik (ed.), (2006). “*Yoksulluk: Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*”, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Erder, S., Lordoğlu, K., (1993). *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.
- Estivill, J. (2003), “*Concepts and Strategies For Combating Social Exclusion: An Overview*”, ILO, Portugal.
- Field, F. (1983). *The Minimum Wage Its Potential and Dangers*, Policy Studies Institute, London.
- Fox, J. (2002). *Chomsky ve Küreselleşme*, (çev. Ebru Kılıç), Everest Yayınları, İstanbul.
- Gans, H.J. (1972). “The Positive Functions of Poverty”, *The American Journal of Sociology*, LXXVIII/2, 275-289.
- Gülçubuk, B. vd., (2003). *Tarım Kesiminde En Kötü Biçimde Çalışan Çocuk İşçiliği Temel Araştırması: Adana İli-Karataş İlçesinde Pamuk Hasadında Çalışan Çocuklar Örneği*, ILO, Ankara.
- Güner, F.C. (2015). *Yoksulluk ve Asgari Gelir Desteği Uygulamaları: Türkiye Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürer, A. (2010). *Dünyada ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Haan, A. (2000). “Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation”, *Studies in Social and Political Thought*, II/2, 22-40.

- Hardt, M., Negri, A. (2004). *Çokluk*, (çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü, E. (2003). “Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 0/46, 251-260.
- Işık O., Pınarcıoğlu M. M. (2009). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*, (Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- İnsel, A. (2001). “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, 62-72.
- İpek, M.. (2015). “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Yardım Paradoksu”, *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, I/1,77-104.
- Kahraman M. S., Çokamay G. (2016). “Aile İçi Şiddet ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri: Temel Kavramlar, Güvenlik Planı Hazırlama ve Alternatif Tedavi Model Örnekleri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8/4: 321-336.
- Kalyoncu, H. (2014). *Aile İçi Şiddet ve Şiddet Ortamında Çocuklar*, Yediveren Yayınları, İstanbul.
- Karakaş, B., Çevik, Ö. C. (2016). “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XVIII/3, 887-906.
- Karsan, A. (2016). *Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Genel Bir Değerlendirmesi: Isparta İli Sütçüler İlçesi Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Kart, E. (2015). “Yoksulluğun Mekânlarında Borçluluğun Ve ‘Borçlu’nun Üretilişi”. *Praksis*, 38, 155-179.
- Kaya Özçelik P. (2013). “Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, V/2 , 417-431.
- Kaya, Z. (2011). *Türkiye’de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kayalar, T. (2019). *Yoksulluk Bağlamında Kadınların Sosyal Dışlanma Deneyimleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaygalak, S. (2001). “Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği”, *Praksis*, 0/2, 128-142.
- Khan, M. H. (2000). “Rural Poverty in Developing Countries” *Finance and Development*, XXXVII/4, 1-66.
- Kınacı, Ş. (2020). “Çocuk Yoksulluğu”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, IV/2, 81 – 87.
- Kinloch, G. C. (2014). *Sosyolojik Teori Gelişmesi ve Belli Başlı Paradigmaları*, (çev. Tülin Günşen İçli, Dursun Ayan), Birleşik Dağıtım Kitabevi, Sivas.
- Kozcu, S. vd., (1999). *Çocuk İstismarı ve İhmali*, İçinde: Çıraklarla İlgili Bir Ön Çalışma, (drl.:Esin Konanç, Ayten Egemen ve İpek Gürkaynak), Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği Yayınları, Ankara.
- Köse, B. (2018). *Sosyal Problemler Sosyolojisi: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler*, İçinde:

- Sosyal Bir Problem Olarak Yoksulluk, (ed. Nurşen Adak), Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Kule H. , Es M. (2010). “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk : Kocaeli Örneği”, *Journal of Social Policy Conferences*, 0/50, 259-300.
- Küçükylmaz, Y. O. (2018). Kentsel Mekân Ve Suç İlişkisi Bağlamında Trabzon’da Çocuk Suçluluğu (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Leon Guerro, A. (2005). *Social Problems*, Sage Publications, California.
- Lewis, O. (1966). “The Culture of Poverty”, *Scientific American*, CCXV/4 19-25.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, (çev. Selahattin Turan), Nobel Yayınları, Ankara.
- Metin, B. (2015). “Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, V/2, 166-188.
- Mingione, E. (1993). “The New Urban Poverty and the Underclass Introduction” *International Journal of Urban and Regione Research*, X/17. 324- 326.
- Mingione, E. (2013). *İleri Endüstriyel Dünya’da Kentsel Yoksulluk: Kavramlar, Analizler Ve Tartışmalar*, (çev. Süleyman İlhan), Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Munck, R. (2007). *Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti*, İçinde: Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki, (ed. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston), (çev. Selda Başlı, Tuncel Öncel), Yordam Kitap, İstanbul.
- Mütevellioğlu, N., Işık, S. (2009). *Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm*, İçinde: Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, (ed. Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, (2021). “2021 Yılı Narkolog Projesi Analiz Raporu”, *NDB 5*, Ankara, 20-30.
- Öz, C. S., Yıldırımalp, S. (2009). Türkiye’de kentsel yoksullukla mücadelede sosyal belediyeciliğin rolü. *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu, Akdeniz Üniversitesi*, 22-23.
- Öztürk M., Çetin, B. (2009). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar” *Journal of Yasar University*, III/11, 2661-2698.
- Parillo, V. vd. (1996). *Contemporary Social Problems*, Allyn Bacon-Simon Scuster Company, Massachusetts.
- Paugam, S. (1996). “Poverty and Social Disqualification: A Comparative Analysis of Cumulative Social Disadvantage in Europe”, *Journal of European Social Policy*, XXXI/4, 643-667
- Pire, Ö. (2011). *Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Sosyal Politika Programları: Isparta İli Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- R. C. Bağış. (2017). *Çocuk Emegine Ve Çıracılık Eğitime Sosyolojik Bir Bakış: Denizli Kent Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Room, G. J. (1999), “Social Exclusion, Solidarity and the Change of Globalization”, *International Journal Of Social Welfare*, V/8, 166-174.

- Sapancalı F. (2005). “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, *Çalışma ve Toplum*, III/6, 51-70.
- Serter, N. (1994). *Türkiye'nin Sosyal Yapısı*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Silver, H. (1994). “Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms”, *International Labour Review*, XXX/6, 531-578.
- Silver, H. (1995). ‘Three Paradigms of Social Exclusion’, in G. Rodgers, C. Gore and J. Figueiredo (eds) *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Geneva: International Institute for Labour Studies.
- Silver, H., Miller S. M. (2006), *Poverty and Race In America: The Emerging Agendas*, (ed. Chester Hartman), in: *From Poverty To Social Exclusion: Lessons From Europe*, Maryland, Lexington Books.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, (Basılmamış Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şenses, F. (2004). “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?”. *Economic Research*, IV/9: 1-15.
- Şenses, F. (2009). “Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar:Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler”, İçinde: *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ed. Fikret Şenses), İletişim, İstanbul
- Bottomore, T., Marshall T. H. (2006). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, (çev. Ayhan Kaya) Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2013). *Kırsal Kalkınma Planı*, Ankara.
- Tekdemir, N., Yılmaz, H. H. (2020). “Türkiye ve Avrupa Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, LIII/3, 1075-1104
- Temiz H. E. (2008). “Dünya’da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, *Çalışma ve Toplum*, XVII/2, 61-100.
- Tor, H. (2010). “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları” *Journal of World of Turks* II/2, 25-42.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*, Penguin, London.
- TUNÇ A. (2014). “Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları: Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/7, 231-257.
- Tunçcan, N. (2000). “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0/43-44, 243-259.
- Türk T., Ünlü H. (2016). “Yoksulla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner*, XII/14, 92-104.
- Ünal, A. Z. (2013). “Yerinden Olmuşların Yoksulluğunu Yeniden Üreten Habitus”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, XV/25: 105-112.
- Yüksel Arabacı R. (2019). “Dünya Bankasının Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, IX/1, 123-140.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Bilgin, R. (2009). “Diyarbakır’da Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/pub/esosder/issue/6141/82413> (12.01.2022).
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). (1997). “İnsani Gelişme” <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report> (02.01.2021).
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF). (2005). “Dünya Çocuklarının Durumu” https://www.unicef.org/publications/index_24432.html (02.01.2022).
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF). (2006). Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi, <https://www.unicef.org/turkey/media/4131/file> (23.12.2021).
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF). (2005). The State of The World’s Children, <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2005> (19.09.2021).
- Buvinic, M. (1998), “Women in Poverty: A New Global Underclass” <https://www.onlinewomeninpolitics.org/beijing12/womeninpoverty.pdf> (14.12.2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). “İstatistiklerle Aile” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020> (31.03.2022).
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. (Türk-İş). (2022). “Yoksulluk Araştırması” <https://www.turkis.org.tr/mart-acilik-yoksulluk-siniri/> (01.04.2022).
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2017). Global Estimates of Child Labor 2012-2016, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf (22.09.2021).
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). (1990). “İnsani Gelişme ” <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr> (02.01.2021).
- Dünya Bankası (WB). (2018). “Yoksulluk ve Refah Paylaşımı” <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30418/9781464813306.pdf> (28.12.2020).
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2019). “Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm” https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2019/WCMS_670542/lang--en/index.htm (08.01.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). “Hane Halkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları” <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820> (08.01.2020).

EK-1 ÇOCUK İŞÇİ GÖRÜŞME FORMU

- 1- Yaşın, memleketin ve yaptığın iş nedir?
- 2- Eğitim düzeyin nedir, okula(örgün eğitime) devam ediyor musun? Ne zaman bıraktın?
- 3- Haftada kaç gün, günde kaç saat çalışıyorsun? Ne zamandır çalışıyorsun?
- 4- Kaç para kazanıyorsun, genel sağlık sigortan var mı?
- 5- İşini nasıl buldun, kimler aracılık etti? Çalışma ortamın nasıl, anlatır mısın?
- 6- Maaşını almada sıkıntı yaşıyor musun? Maaşından bir kesinti oluyor mu?
- 7- Eviniz kira mı? (Kira ise) Ne kadar kira veriyorsunuz?
- 8- Eviniz hangi semtte, kaç odalı ve kimler ile birlikte yaşıyorsun? Kendine ait odan var mı?
- 9- Anne ve baban birlikte mi? Eğitim düzeyleri ne? Ne işle uğraşıyorlar?
- 10- Kaç kardeşsin? Kardeşlerin ne işle meşguller? Hanenize maddi destekte bulunuyor mu/bulunuyorlar mı?
- 11- Eve toplam ne kadar para giriyor? Geçinebiliyor musunuz? Borcunuz var mı?
- 12- Senin için tehlike oluşturabilecek kavga vb. durumda kimi ya da nereyi ararsın?
- 13- Yanında çakı vb. kesici alet taşıyor musun? (Taşıyorsa)Neden taşıyorsun ve hiç kullanmak durumunda kaldın mı?
- 14- Düzenli olarak sigara, alkol kullanıyor musun? (Evetse) Uyuşturucu madde kullandın mı/kullanıyor musun?
- 15- Çalışma ortamında, herhangi birinden fiziksel şiddet gördün mü/görüyor musun? Ya da fiziksel bir kavga yaşadın mı? (Şiddet gördüyse)Tecrübelerini anlatır mısın?
- 16- Ailenden fiziksel şiddet gördün mü/görüyor musun? (Şiddet gördüyse)Tecrübelerini anlatır mısın?
- 17- Hiç çevrendeki herhangi birine fiziksel bir şiddet uyguladın mı? (Uyguladıysa) Bunu kime ve neden yaptın?
- 18- Yaşadığın mahalle tehlikeli bir yer mi? (Tehlikeli bir yerse)Hiç dayak, gasp, adam yaralama, uyuşturucu ticareti vb. durumlara şahit oldun mu?
- 19- Patronun ve iş arkadaşlarının sana karşı tutum ve davranışları nasıl?
- 20- İş yerinde müşteriler vb. sebeplerden karşılaştığın olumsuz tecrübelerin var mı?

- 21- Çalıştığın yerde ya da gündelik yaşamında başka kişiler tarafından dışlanmaya/ayrımcılığa maruz kaldığın oldu mu?
- 22- Neden çalışıyorsun? (Yoksulluk, iş öğrenme, baskı vb.)
- 23- Okulu(örgün eğitimi) neden bıraktın, bırakmana özel bir olay sebep oldu mu?
- 24- Okulu(örgün eğitimi) bırakmanda ailenin yaklaşımı nasıl oldu?
- 25- Okula bakışın nasıl, okula devam etmek istiyor musun?
- 26- İşten arta kalan boş zamanını nasıl değerlendiriyorsun?
- 27- Hiç sinemaya, tiyatroya, konsere vb. sanat faaliyetlerine katıldın mı?
(Katıldıysa) Ne sıklıkla sinema, tiyatro, konser vb. sanat faaliyetlerine katılıyorsun?
- 28- Çalışarak kazandığın parayı kendin için mi kullanıyorsun? (Kendisi içinse) Bu para ile ne yapıyorsun, ne için harcıyorsun?
- 29- Arkadaşların ile ne sıklıkla görüşüyorsun?
- 30- Gelecek beklentin ne doğrultuda? (Okul, iş vb.)